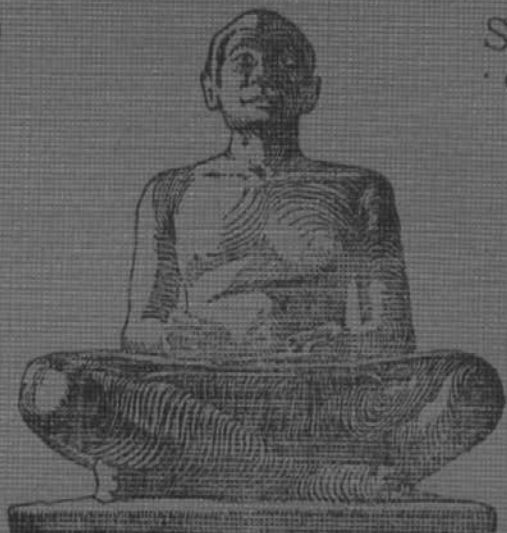

ZVEZEK 9-10
LETO VII

SEPTEMBER
OKTOBER

· N · A · Š · I · : Z · A · P · I · S · K · I ·

SOCIALNA REVIIJA · UREDNIK DR. ANTON
DERMOTA · · ODGOVORNI UREDNIK IN
IZDAJATELJ · ANTON KRISTAN · LJUBLJANA

VSEBINA:

DR. DRAGOTIN LONČAR · · SLOVENSKO VSEUČILIŠKO VPRAŠANJE
J. F. · MODROSLOVNI ODLOMKI IZ VSAKDANJEGA ŽIVLIENJA · W. ELLEN-
BOGEN · JUŽNA ŽELEZNICA · · DR. SLANC · NEKAJ O SOCIOLOGIJI
DR. H. TUMA · UVOD V ZNANSTVENO MIŠLJENJE · · DR. FR. KIDRIČ
POMOTE IN POTVARE ZA RAZNE POTREBE · · PREGLED · DIJAŠKI
· STROKOVNI · ZADRUŽNIŠTVO · LITERARNI · KULTURNI ·

· MCMX ·

LASTNIK KONZORCIJ „NAŠIH ZAPISKOV“ · UREDNIŠTVO V
GORICI · VIA PAOLO DIACONO 14 · UPRAVA V LJUBLJANI
SELENBURGOVA ULICA 6_{II} · · TISK TISKARNE · IV. PR.
LAMPRET V KRANJU · POSAMEZNE ŠTEVILKE : 80 VIN.

Naši Zapiski izhajajo vsakega 1. v mesecu ::

Naročnina znaša za Avstro-Ogrsko za celo leto 4 K 80 v s poštnino vred, za pol in četrt leta sorazmerno manj; za Nemčijo 5 K 60 v, za ostale države 6 K 20 v. :: Posamezne številke 40 v.

Rokopisi naj se pošljajo na adresu Dr. ANTON DERMOTA v Gorici. :: Naročnina pa na naslov: NAŠI ZAPISKI, :: Ljubljana, Šelenburgova ulica 6/II. ::

Pod spovednim pečatom.

Spisal R. Kirchsteiger, preložil Etbin Kristan. Cena I. dela K 2.60, II. dela 2 K. Ta lepa in nadose zanimivo pisana knjiga je pravo priprava za darilo ob primernih priložnostih. Dobiva se v vseh knjigarnah in v

Delavski fiskalni družbi v Ljubljani.

Dr. Dragotin Lončar:

Dr. Janez Bleiweis in njegova doba.

Cena 1 K. — Izdali «Naši Zapiski». — Dobiva se v vseh knjigarnah, kakor tudi v upravi «Naših Zapiskov».

Anton Zupančič

knjigovez v Ljubljani, Slomškova ulica šte. 31
se priporoča za vsa dela, ki
: spadajo v njegovo stroko. :

GRIČAR & MEJAČ

Ljubljana, Prešernova ulica 9
priporoča svojo bogato zalogo

izgotovljenih oblek

za gospode in dečke ter mične novosti v konfekciji za dame in deklice. — Ceniki zastoj in franko.

Dr. DRAGOTIN LONČAR:

Slovensko vseučiliško vprašanje.

Vprašanje slovenskega vseučilišča je mrtva točka našega narodno-kulturnega programa. Udajamo se historizmu, a pri tem pozabljamo dejanski položaj.

Enakopravni hočemo biti. S kom? S stariša številnima narodoma, ki imata za seboj dolgotrajen narodno-kulturni razvoj in ki ju podpira politika današnjih državnih činiteljev. Enakopravnost nam ne pade v naročje kakor zrelo jabolko z drevesa, ampak si jo moramo pridobiti in priboriti s svojim delom. S samimi deklamacijami, da hočemo bili enakopravni ter da smo to in ono že imeli, ne pridemo niti za korak dalje.

Slovenci zahtevamo pogojev za svoje narodno-kulturno življenje, predvsem svoje šolstvo. Prav imamo: z vzgojo, z izobrazbo si zidajmo temelj za svoj obstanek in daljnji napredek. Pametno in pravično je to stališče, samo da ne velja le za nas, marveč splošno: načelno ne moremo odrekati ali preprečevati drugim, kar zahtevamo z vso pravico zase. Ugovor: Načelno ne, a taktično? O tem pozneje.

Ali je višje šolstvo v danem trenutku naše edino aktualno vprašanje, ki se bistveno dotika napredka najširših ljudskih mas, slovenskega delavca in malega kmeta, iz katerih obstoja naš narod v svojem jedru? Mislim, da je od dobre ljudske šole in od smotreno urejenih strokovnih šol odvisen narodni, gospodarski in duševni napredek ogromne večine slovenskega naroda. Ali ni tako?

Toda ne smemo biti enostranski. Inteligencija je kvas naroda, ona je naravna voditeljica vsega narodnega življenja, zastopnica umetnosti in znanosti, upraviteljica socialnih funkcij. Vse to pa velja le za izobraženstvo, ki se zaveda svoje naloge, ki pozna potrebe svoje dobe in svojega naroda. Drugače je inteligencija bič, ki s svojo samopašnostjo in birokratizmom goni

narod v gmotno propadanje in duševno bedo. Inteligencija pri haja iz srednjih in visokih šol, ki so tudi potrebne in ki pomenjajo zaokroženje vsega šolstva.

Jasno je, da visoka šola sama na sebi še ni glasnik in porok vse sreče, vse kulture. Imamo izglede, kako visoko se je povzdignilo narodno življenje po univerzi, imamo pa tudi slučaje, da so ravno iz univerze prihajali zatiralci narodne svobode in napredka. Slovenci ne potrebujemo samo zavoda, ki bi nam dajal potrebni material za uradniški naraščaj, marveč zavoda, ki bi bil obenem središče in ognjišče našega znanstvenega življenja, naše kulture.

Čudno je, da se glede visoke šole vedno in vedno preveč oziramo na preteklost in pri tem premalo upoštevamo sedanost in prihodnost. Univerza je ono mesto, kjer se posamezne komponente morejo združevati v rezultanto, kjer nastopa iz sorodnih elementov sinteza in višja enota: zakaj po smotreni ljudski in srednji šoli so dani pogoji za daljnji organski razvoj. Na podlagi *slovenske* ljudske in srednje šole nas vodi pot do *jugoslovanske* univerze. Tavamo in tipljemo okrog sebe, veliko govorimo in še več pijemo na zdravje jugoslovanstva, a pri tem opuščamo realna tla. *Reciprociteta zagrebskega vseučilišča in njegovo izpopolnjevanje v jugoslovanskem zmislu* naj bi bil poleg zahteve po slovenskih ljudskih, srednjih in strokovnih šolah naš glavni šolski program najbližje bodočnosti.

Kot nasprotnik vsake meglene in solzave vzajemnosti uvidevam, da je označeni šolski program realen in za dogledno dobo največje važnosti. Ž njim pridobita obe strani: Slovenci in Srbo-Hrvati. Dualizem, ta naša narodna in gospodarska nesreča, je načet! Resnica je, da sedaj zagrebško vseučilišče v narodnem oziru nikakor ne pomenja toliko, kakor češko v Pragi. Slovenski element bi mogel dajati znanstvenemu in narodno-kulturnemu življenju novega netiva, bodrila in krepila. Nastala bi lahko velika jugoslovanska univerza, združujoča jugoslovansko inteligencijo na podlagi znanosti in narodne edinosti v eno kulturno telo. Ako je bila na zagrebškem vseučilišču mogoča habilitacija rusinskega docenta dr. Zobkova, češkega dr. Hanela, potem ne poznam vzroka, zakaj bi tega ne mogli storiti Slovenci. Pri tem bi znanstvena in praktična potreba bodočnosti kazala pot, kakega višjega strokovnega šolstva (akademij) potrebujemo Slovenci v *Ljubljani* kot dopolnilo jugoslovanske univerze v Zagrebu.

Zagreb je ena točka, ki naj nas privlačuje k sebi, v kolikor to koristi našemu znanstvenemu in narodno-kulturnemu napredku, druga točka bodi *Trst*, ki je najpripravnejše mesto za višje trgovsko-tehnično šolstvo, kar naj bi bil naš cilj, ki se mu približujemo korak za korakom. O pomenu Trsta za jugoslovanstvo sta mnogo razpravljala zlasti dr. Tuma in dr. Slanc. Načelno sem njunih misli v tem oziru.

Trst je jako sporna točka. Vladajoče laško meščanstvo ga prisvaja zase, slovenski živelj ga naskakuje. Naravni razvoj vsakega velikega trgovskega mesta je ta, da ima mešano prebivalstvo, zlasti še, če leži kakor Trst, na meji dveh narodnih ozemelj. To je gospodarska nujnost. Tu more le narodna avtonomija in politična demokracija urediti medsebojne narodnostne spore. Izključeno pa je, da bi se dala kaka narodnost kratkoma uničiti, ako je količjak kulturno in gospodarsko močna. Tajiti slovensko narodnost na tržaškem ozemlju je prav tako noro, kakor misliti, da postane Trst čez noč slovensko mesto, ako pade doslej vladajoča laška meščanska stranka. Mednarodno mesto zahteva mednarodno urejenih razmer. Sila gospodarskega položaja je močnejša nego pobožne želje, neizprosna zemljepisne lege pobija dosledno enojezičnost.

Načelno se priznava visoka šola Italijanom, toda ne v Trstu. Po slovenskih glavah straši iredenta. Skomine po blaženi Italiji more imeti le sito meščanstvo in njegov zaslepljeni privesek, priprost človek, delavec, zapušča gladno Italijo in išče kruha v Avstriji. Dajte narodno avtonomijo, izvedite politično demokracijo in iredenti ste zadali smrtni udarec! Proti združenim slov.-hrv. in laškim kmetom in delavcem ne opravi meščanska iredenta ničesar. Enakopravnost, ki jo hočemo imeti, zahteva dela, ne da pobijamo kulturne zahteve drugih, marveč da pomagamo izvajati narodno avtonomijo in politično demokracijo, da pomagamo kulturno in gospodarsko krepiti one sloje obeh narodnosti, ki so zmožni, da vržejo ob tla iredento. Iredenta ne sme biti plašč, ki naj pokriva v narodnem oziru nekulturno, v političnem nedemokratsko in v gospodarskem oziru nesocialno taktiko nasproti onim, ki so naši zavezniki v boju za enakopravnost. S takim postopanjem ne škodujemo trajno svojim nasprotnikom, ampak samo sebi: iz iredente delamo mučenike, ki mislijo, da imajo tako moralno upravičenost škiliti čez mejo in z vsemi silami nasprotovati najelementarnejšim zahtevam slovenske narodnosti. Ne da bi uničevali meščansko iredento, marveč jo še pospešujemo in tako zadržujemo naravni

razvoj, da ne morejo priti na površje oni, ki hočejo biti enako-pravni obema narodnostima: slovensko-hrvaško in laško kmetsko in delavsko ljudstvo.

J. F.:

Modroslovni odlomki iz vsakdanjega življenja.

Istov modroslovja ali filozofije v najširjem pomenu besede je, da se v njej bavimo z vsemi pojavi življenja, duševnega in neduševnega, da si razlagamo vse prikazni žive in nežive stvari ali materije; pri tem se oziramo na celo svetovje, kar ga poznamo, razmotrivamo vzroke in način nastanka ter pomen vseh teh pojavov in prikazni. S tem raziskavanjem in tolmačenjem se bavijo učenjaki, ki pridejo do najglobljih vprašanj, kakor n. pr. o nastanku ali o večnosti materije, o vzrokih vere, o duševnosti i. t. d. In cilj vsega tega proučevanja je, da si pridobimo spoznanje ali razumevanje vseh prikazni v harmonični celotnosti, tako da si ne nasprotujejo druga drugi, da tembolj vidimo, kako druga sledi iz druge, da spoznamo, da mora biti tako in da so vse prikazni združene v harmonično celoto.

Mnogo ljudi se seveda ne more zanimati za ta najgloblja vprašanja, ker jim deloma manjka dovoljne izobrazbe in ker sploh redko pridejo do takih misli in vprašanj; če pa se vendar včasih vprašajo, zakaj to in odkod ter čemu, si hitro preženejo take misli, ker si ne morejo niti malo jasnega na to odgovoriti; ali pa pridejo do protislovja, kar je še slabše. Tako rajše drugič ne poizkušajo več, kar je popolnoma umljivo.

Zgodi se pa, žal, tudi mnogokrat pri ljudeh, ki bi sicer imeli dovolj znanstvene izobrazbe, da iz neke prirojene lahkomišljenosti ali udobnosti ne utegnejo globlje segati v svoje možgane. Boje se moralčnih očitkov napram sebi, boje se morda tudi sentimentalnosti, ako bi izkušali iskati jasnote. Napačni predsodki so mnogokrat povod, da je tako malo zanimanja in veselja do filozofije. Je pa tudi resnično, da filozofija človeka ne zadovolji, ako se ž njo bavi le površno, brez iskrenega veselja.

A vendar je istina, da bi si skoro vsak človek lahko ustvaril svojo kolikor toliko lastno filozofijo, čeprav le do gotove meje.

v nekoliko manjšem obsegu; saj glavno je, da sploh kaj misli, da si pridobi vpogled v človeško življenje, t. j. da razumeva vse prikazni svojega miljeja.

Tedaj vsak človek lahko modruje sam po svoje; ako pozorno opazuje življenje, četudi le ono v svojem ožjem okrožju, in če dosledno zasleduje vzroke in posledice kakega pojava, ga bode gotovo osrečilo tako modrovanje, dalo mu bode duševne moči, s katerimi bode tem lažje prebolel marsikatero rano moralnega, socialnega ali materialnega zla v svojem življenju. Spoznanje in gotovost, da pod takimi pogoji ne more drugače biti, kakor je, da se morajo preje spremeniti pogoji, je za mislečega človeka neprecenljive vrednosti. Ta krasna harmonija v vseh⁷ pojavih njegovega življenja z ozirom na socialno skupino, v katero sodi, te naravne posledice zla ali dobrega, popolnoma razumljive iz danih predpogojev, to vse poda človeku neko umerjenost, mirno udanost in radost do življenja. Tak način življenja je človeka najbolj vreden in najplemenitejši.

V ti filozofiji vsakdanjega doživljaja se torej vprašujemo po stvareh, njih vzrokih in po njih pomenu. To so za nas, vsakdanje ljudi, misli, ki so nam vendarle nove in lepe, če jih spravimo v harmonično celoto. Pri tem spoznamo poleg zunanosti kakega pojava tudi njegovo zvezo z drugim pojavom, ki je bil predpogoj, ali zvezo s tretjim pojavom, ki je posledica prvega.

Tako n. pr. vsakdo ve, kdo je norec, a ne ve takoj, zakaj je znorel in čemu kot tak tako ravna in ne drugače. Za ta „zakaj“ moramo najti vzrok — kot predpogoj, a na ta „čemu“ vzrok — kot posledico.

Zakaj so zakoni nastali in čemu so po svojem pravem smotru? Malokdo bo kar naglo mogel na to prav odgovoriti, ako ni že prej tega premišljeval. Ako je to že kdaj storil, bi morda približno takole odgovoril po svoji filozofiji: Ko so ljudje začeli živeti v socialni skupini, so spoznali, da mora vsakdo biti pošten napram svojemu bližnjiku, da more drug poleg drugega nemoteno živeti v skrbi za obstanek, in da se je vsled tega večja skupina z izjavo zavezala, da naj velja ta zakon za vsakega, da se bode tedaj strogo pazilo, da bode drug proti drugemu pošten; da bode nepošteni kaznovan, ker je odgovoren za svoje dejanje ali besedo; da bode moral škodo trpečemu isto popraviti ali pa, da bode nepošteni kaznovan, da se na ta način vzdrži zahtevana odgovornost zanaprej, oziroma, da se prepreči nepoštenemu, da bi še škodoval svojim bližnjim. S tem odgovorom bi bil obkramem

razložil bistvo zakonov, njih nastanek na podlagi morale ali pravoslovja, tako bi pojasnil pomen življenja človeka v socialni skupini s posebnim ozirom na pravo.

Potom takih razmotrivanj dobivamo vedno splošnejše ideje ali misli, ki jih potem nazivljamo naravne zakone. In s pomočjo teh naravnih zakonov, ki obsegajo v sebi razmerje vzrokov in posledic, spoznamo pravo harmonijo našega življenja; in ta filozofija (v ožjem pomenu besede), ki nas pripelje do tega spoznanja, ima za nas navadne ljudi toliko pomena, kakor ona globja za učenjake.

Navesti hočem še par slučajev iz prav vsakdanjega življenja, da pokažem, da ni treba za to modrovanje kdove kakih študij. Le malo misliti je treba. Da svoje čitatelje k temu obodrim, s tem namenom sem napisal te vrstice.

Eno najvažnejših vprašanj v današnjih dneh je narodnostno vprašanje. Da so se narodi že v starem veku razlikovali med seboj in ravno vsled razlik bojevali, je zgodovinsko dejstvo. Tako je še danes, samo to se je izpremenilo, da se je ta boj po večini že prenesel v prvi vrsti na gospodarsko polje, ne gre več n. pr. radi vere.

Razlika med narodi pa ne obstoji samo v različnosti jezika, nego tudi v raznovrstnosti plemena, običajev, zasebnih in javnih; in iz teh razlik sledi, da je tudi gospodarsko, kulturno in politično življenje pri enem narodu drugačno nego pri kakem drugem. Kratko rečeno, narodi se razlikujejo v vsem socialnem življenju. Tako ima kak narod mnogo obširnejše slovstvo, bolj razvito trgovino in vsled tega tudi več narodnega kapitala, umstvenega kakor tudi realnega, denarnega. Pri tem razlikovanju pridemo do sporne točke, v kateri se pojasne vzroki narodnostnega boja. Seveda je pri tem vedno tudi vpoštevati vsa dejstva, vse predpogoje, ki so bili za kak večji narod ugodnejši, nego za manjši narod, tako da spoznamo, kako se je često naravno mogel oni prej razviti nego drugi. A teh točk ne bomo sedaj razmotrivali. Spoznati nam je ob ti priliki bolj to, da ni narodnostni boj naših dni naperjen tako zelo proti jeziku, marveč da obstoja mnogo bolj radi zadnjih, najglavnejših dejstev, t. j. v gospodarski ali kapitalistični razliki, kjer odločuje to, čegava bo zemlja, čegav sad, ki ga nosi, čegav zaslužek v industriji, čegava beseda bode odločilna v vseh drugih vprašanjih življenja. A ves ta boj seveda bojujemo navidezno le pod zastavo jezika tega ali onega naroda.

Gotovo je tudi jezik vsakemu narodu, ki ima že dovolj plemenitosti in življenske moči v sebi, — najdražji biser. Ali ta

biser izgubi svoj sijaj, svojo vrednost, ako nimaš prstana, da ga daš vdelati vanj, in ako tega ne nosiš na prstu, da ga ne izgubiš, kjer te vedno spominja zemlje, v kateri si ga našel.

V znamenju te zastave se bodo morda še dolgo borili narodi, dokler ne bodo močnejši odložili tega orožja; kajti dokler bodo večji narodi sodili manjše najprvo po njih jeziku, a potem šele po zmožnosti za delo, ki da gospodarsko podlago, tako dolgo bodo tudi manjši po številu vpraševali vsakega tujca najprvo po jeziku, a potem šele tudi po njegovih zmožnostih za delo ali bolje za življenje.

Vsak narod, kakor vsak človek, ki ima dovolj telesne in duševne moči, ima tudi zmožnost za delo. A to zmožnost more le tedaj razvijati in uporabljati, ako si je ustvaril za svoj obstanek dovolj trdno gospodarsko ali kapitalistično podlago. Če pa je ta podlaga slabotna ali popolnoma že v tujih rokah, mora tak narod le še klaverno životariti in naposled propade. Tedaj telesne in duševne moči morajo biti v harmoničnem razmerju s poljem, na katerem se izpreminjajo moči v delo, da to donese sad, ki je potreben za obstanek. — Zgodí se, da si kak narod ni še mogel ustvariti prav trdne gospodarske podlage, ker ga je pri tem več stoletij ovirala borba z zunanji sovražniki. Premagal je te sovražnike ali vsaj ubranil se jih je. Medtem so ga pa tujci v njegovi sredi začeli izkoriščati. In zdaj se bori s temi, ker si ne sme pustiti vzeti polja, na katerem si z delom vzdržuje svoj obstanek. Ti tujci pa so sinovi večjega naroda, ki jih v tem boju podpira.

Način narodnostnega boja današnjih dni je pa tak, da večji narod manjšemu narodu zanikava zmožnosti za življenje, ker ta ne govori istega jezika kot on sam. In v tem leži velika laž, kajti jezik in zmožnost nista eno in isto. In to zmožnost zanikavajo na ta način, da na odločilnih mestih, katera so ti tujci zasedli, silijo oni manjši narod, da bi ali pustili svoj jezik, ali pa svojo zemljo, svojo domovino; brez podpore pa bi si tak manjši narod ne mogel opomoči, ker je preveč oslabil v boju z onimi zunanji sovražniki.

Tu vidimo, da je bil boj le bolj za gospodarski obstanek, nego za jezik. Le pod pretvezo jezika izpodrine večji narod manjšega.

Tako spoznamo, da bi bilo bolj pravično soditi ali ceniti narode, oziroma človeka po njegovih zmožnostih.

Boj po zmožnostih bi bil res odkritosrčen in mnogo naravnejši. In vsakdo bo priznal, da ima v resnici le tisti narod, oziroma človek pravico do obstanka, da je le tisti vreden podpore, kdor ima v boju za obstanek zmožnost za delo. Izjemo tvorijo le brez lastne krivde bolni ljudje.

Če bi se tedaj tako cenilo ljudi in narode, bi bilo včasih marsikaj drugače. Toliko ob kratkem o narodnostnem boju.

Nihče pa ne bi smel sedaj sklepati, češ, iz tega sledi, da se mora na ta način zatreti ljubezen do svojega jezika, da ga lahko zanemarjamo. Jezik bi le ostal pri vprašanju gospodarske podlage manj odločilen. Vprašanje pa, če bi mogel kdaj nastati skupen svetovni jezik, obdelamo ob drugi priliki. Vsak zdravdo misleči in blagočuteči človek si pa želi, da pridemo v splošno do tega, da bomo cenili človeka po njegovi zmožnosti, po njegovi izomiki, a jezik njegov pustili nedotaknjen.

K spoznanju, da bi imeli ceniti človeka po njegovih zmožnostih, se pridružuje samoposebi novo vprašanje, kakšen človek pa ima res pravo zmožnost za življenje, torej ne samo z ozirom na njegov gospodarski obstanek, nego z ozirom na dostojanstvo človeka kot bitja, ki ima po svojem razumu najbolj razvito in najlepše življenje. — Jasno je, da smo zadeli na najvažnejšo točko našega življenja, na vprašanje, kaj je značajnost, kdo je značajan in zakaj je treba značajnosti, da more biti človek kot najvišje stoječe bitje res tudi vreden svojega življenja.

Težko je v par besedah označiti pojem značajnosti; kajti značaj človeka je najvažnejša stran njegove osebnosti (individualnosti). Prilичno lahko rečemo: Značaj človeka je podan v načinu, kako se strinja njegovo mišljenje in čustvovanje z njegovimi dejanji in besedami. Mišljenje in čustvovanje sta zase le duševni kakovosti, ki dobita šele tedaj svojo vrednost, ako se udejestvita, t. j. ako se izražata tudi v besedah in dejanjih. Ako se tedaj strinjata z besedo in dejanjem, potem je to soglasje glavni znak značaja. Tedaj je bistvo značaja v tem, da človek svoje mišljenje in čustvovanje v besedi in dejanju potrdi. Ali še krajše: Značaj je ona duševna moč človeka, s katero svoje mišljenje in svoja čustva vdejestvuje. Obsebi je umevno, da človek ne more vedno ravnati po svojem mišljenju ali čustvu, ker ga pri tem ovirajo okolščine, ki mu sploh ne dovolijo besede ali dejanja. V takih slučajih ali ne more storiti ali pa rajše ne stori ničesar, kakor pa da bi moral ravnati ali govoriti proti svojemu notranjemu prepričanju ali čustvu. Teoretičen značaj brez dejanskega vresni-

čenja mišljenja, oziroma čustvovanja je nesmisel in je kot tak nemogoč.

Zato govorimo o slabosti značaja (dasi to ni več značaj) pri ljudeh, ki le redkokrat ravnaajo in govorijo tako, kakor mislijo ali čustvujejo.

Lep ali trden značaj ima človek, čegar dejanja in besede so vedno ali vsaj največkrat pristen izraz njegovih misli in njegovih čustev.

Ne smemo pa prehitro misliti o kakem človeku, da sploh nima značaja. Gotovo je tudi glavna lastnost lepega značaja, da je človek v vsakem oziru z dejanji in besedo zvest svojemu mišljenju in čustvu, ali nikakor ni meja značaja tako ozka, oziroma naša sodba tako tesnosrčna. Marsikdo ima svoj značaj, a ta mu še ni povsod razvit v pravi smeri, ali pa ni vedno trden. Brezdvomno je tak značaj še pomanjkljiv. Toda koliko pa je v resnici kristalno čistih značajev, ki bi bili popolnoma harmonično razviti v vsakem oziru? In kje bi našli človeka, ki bi ga prav nikdar ne obšla slabost, ko je tako človeška? Od človeka, ki je vendar le jako omejeno bitje, ne moremo zahtevati neomejenih moči. Taki so naši ideali ali vzori, a vendar ideali so potrebni in zato ostanejo.

Življenje je tako raznovrstno, mnogokrat tako neusmiljeno kruto, človeški organizem, njegovi možgani so tako močno podrejeni hipnim vplivom raznih pojavov, boleznim v trenutku, ki človeku za hip vzamejo ravnovesje ali zavest, da ni čuda, ako ne najdemo dovršenih značajev. Pod sto in sto vtisi govorimo ali ravnamo, ko se teh vtisov prav nič ne zavedamo. Zato naj ne bo sodba, oziroma cenitev drugih prenapla in vsled tega pre-površna in krivična, kakor tudi ne smemo hitro predobro soditi. Vedno je bolje dobro misliti o svojih bližnjih nego slabo. Tako pa tudi ne zgublajmo prenaplo zaupanja v sebe same, ne trepetajmo vedno za naše samospoštovanje.

Posebno razumljivo nam postane, zakaj so tako redki dovršeni značaji, ako premislimo, v kakih razmerah in kako so mnogi ljudje odgojeni, kakšne lastnosti so po starših podedovali: gotovo ne samo dobrih. In kako lahko tragika življenja marsikoga oropa dobrih lastnosti, kako se je težko odvaditi slabih, in kako se mu te semintja zopet nehote oglasijo v nesrečni uri stradanja. Koliko ljudi sploh v mladosti ne spozna plemenitega mišljenja ali čustvovanja.

V ozki zvezi z značajem je čut ali temperament človeka. Vsled tega je jako merodajen in močno vpliva na značaj.

Razni poskusi znanstvenikov so pokazali, da je vpliv temperamenta po večini močnejši, kakor obratno vpliv značaja na temperament.

Temperament je ono čisto razpoloženje človeka, katero v kretnjah in v glasu hitro ali umerjeno izraža brez premišljevanja na svoje čute in čustva, kot odgovor na utise zunanjih in notranjih pojavov.

In ker so čuti in čustva le bolj telesne ali fizične kakovosti, so mnogo močnejši, kakor mišljenje in ono globlje čustvovanje, kajti ta poslednja pojava sta bolj duševna.

Pri večini ljudi, ali morda v splošno, so pa prikazni telesne kakovosti močnejše nego duševne.

Da torej temperament mogočno vpliva na značaj, je razvidno iz dejstva, da so kretnje in glas glavni činitelji ali faktorji dejanja in besed, v katerih človek izraža svoje mišljenje, svoja čustva in seveda tudi čute.

Da so ljudje prav živahnega temperamenta prav redko trdnega značaja, je tedaj lahko umljivo. Manjka jim mirnosti in umerjenosti, da bi mogli svoje besede in svoja dejanja preje dobro premisliti.

Našteti nam je še glavna svojstva pravega, t. j. lepega in trdnega značaja. Iz bistva značaja povzemamo, da je prvo svojstvo značaja doslednost, ker brez te sploh ne moremo govoriti o značaju. Govoriti in ravnati moramo dosledno po svojem mišljenju in čustvovanju.

Tak dosleden značaj je trden. Lastnosti, naravno izvirajoče iz doslednosti, so n. pr. odločnost, zvestoba, mož beseda, vestnost, točnost i. t. d. Ena sledi iz druge in le združene v harmonični celoti tvorijo prvo bistvo značaja, t. j. doslednost.

Da je značaj lep in razvit na človeka vreden način, mora biti plemenit. Plemenitost je skupen izraz za vse druge lastnosti lepega značaja, razen doslednosti in njenih nijans.

Vse lastnosti značajnega človeka niso pomembne le za lastno samospoštovanje, za njegovo lastno zadovoljnost ali srečo, temveč za vse ljudi njegove okolice, za celo socialno življenje, t. j. za celo človeštvo. Ali drugače rečeno: Značajan človek ne zadovoljuje samo svoje sebičnosti ali svojega egoizma. Tu vidimo, da je plemenitost značaja toliko, kakor kakovost človeškega egoizma. Prevelik in pretiran egoist ni plemenit, ne more biti značajan.

Naravno je pač, da je končno vsako dejanje, vsaka beseda v neki meri egoistično ali sebično, to se pravi, da ima tudi zanj pomen, kajti za vse kar človek v zavesti stori, dobro ve, da on to stori; pri tem tudi ve, zakaj in čemu to stori. In ni mu, njemu samemu, vseeno, kako to stori.

Mogoče je, da nima pri tem nobenega stvarnega ali materialnega dobička, a saj je dovolj, ako ima veselje z dejanjem in besedo, ker se strinja z njegovim namenom; v tem ima moralen ali etičen dobiček, tedaj tudi egoistično.

V namenu človeka se izraža njegovo mišljenje, njegovo čustvovanje. In če to mišljenje ni brezbrizno za življenje celega človeštva, za njegovo zadovoljnost ali srečo, potem človek, ki tako misli ali čustvuje, ni pretiran egoist in ne more biti neplemenit.

Zdrav in naraven je egoizem, ako se človek ne ozira povsod in vedno le nase, ako ni njegova morala ali etika pretirano materialistična, ako ne stremi samo za blagom ali denarjem.

Človek lepega značaja ne čustvuje in ne misli tedaj samo sam s seboj, nego mora sočustvovati tudi s svojimi bližnjiki. Sočustvo je torej tudi važna lastnost plemenitega značaja, in ta pojem vsebuje tudi prijaznost v občevarju z ljudmi, odkritosrčnost v besedi in dejanju, voljno strpljivost ali toleranco v razlikah vere, nazorov, običajev i. t. d.

Nepristranost in pravičnost v vsaki stvari in proti vsakomur sta svojstvi, ki pokaže značajnega človeka v najjasnejši luči. To dvoje svojstev sledi tudi iz one splošne doslednosti. Naj zadostujejo te glavne in najznačilnejše lastnosti značajnega človeka. Ena sledi iz druge, a najbolj merodajna znaka sta doslednost in plemenitost. Dosledna in plemenita vzgoja je torej pri razvitku značaja velepomembna.

Nadalje bi v gotovem negativnem smislu lahko rekli, da je oni bolj značajan, kdor je le dosleden v ravnanju po svojem, morda ne ravno pravem mišljenju ali po svojih sicer nelepah čustvih, kakor pa tisti, ki je plemenitega mišljenja in lepih čustev, a ne govori in ne ravna po njih. Prvi ravna v zmoti in mi njegovo napačno dejanje ali nelep besedo lažje razumemo in opravičimo, češ, ravnal je po svojem prirojenem ali privzgojenem mišljenju ali čustvu.

Tem manj je tudi odgovoren za svoje nepravo dejanje ali besedo. — Že prej smo omenili, da je treba pri presojanju človeka biti oprezen in premišljen, ne prenašel. Tudi ta pazljivost

in umerjenost v sodbi ali cenitvi soljudi, sta važni točki za harmonično razvit značaj. Samoposebi je umljivo, da značajan človek ceni značajno življenje, da ceni in spoštuje delo, ki vendar tvori največji del življenja v boju za obstanek. — In le tak človek je resnično sposoben za delo, ker ga ne opravlja čisto mehanično kot mrtev stoj; on tudi ne dela vedno ravno za svoj zaslužek, njega delo tudi veseli; on ga razume in ta harmonija dela in produkta ter plačila, ki jo spoznava, osreči človeka ali ga vsaj zadovolji. In to spoznanje v zvezi z drugimi, je najlepši uspeh življenja. Resnica je bila že starim mislecem največji ideal, za katerim so stremili. Današnje socialne razmere pač še niso take, da bi bilo vedno in povsod plačilo sorazmerno delu. A take razmere se ne izpremenijo čez noč, dasi jih moramo izkušati izboljšati. Zgoditi se pa mora na podlagi, ki ne nasprotuje dostojanstvu, t. j. mišljenju značajnega človeka.

Po poti k takemu izboljšanju nas naj vodijo značajni, trezno misleči, strokovno in znanstveno izobraženi ljudje.

Taki lahko spoznavajo nedostatke in rane socialnih razmer, oni proučujejo načrte, po katerih imamo iskušati, da izboljšamo svoje stanje.

Po teh načrtih ravnajoč, se vedno bolj bližamo idealom, ki jih pač ni nikdar mogoče doseči v vsej popolnosti, a ti ideali nam vsaj kažejo smer, po kateri se imamo ravnati, da dosežemo nekoč ono stopnjo načina našega življenja, na kateri bode kar mogoče največja množina človeštva na najboljši način duševno in telesno živela, ko bo zavladalo v človeštvu veselje do življenja in udana zadovoljnost.

W. ELLENBOGEN:

Južna železnica.

Največje zasebno podjetje, kar jih ima Avstrija, hkratu eno največjih na svetu, zasebna železnica, katera teče skozi pokrajine z izvanredno živahnim prometom in katera na leto napravi kupčije za skoro 300 milijonov kron, je v nevarnosti, da zabrede v konkurz. Te trditve pač ne smemo imenovati pretirane, ker mora južna železnica

že izza osem let svoje upnike prositi, da ji podaljšajo rok za plačilo dolga in vkljub temu trpi na upravnem deficitu, ki leta 1908 ni znašal nič manj kot 8, leta 1909 pa 7·3 milijonov — vkljub temu, da so bili tarifi med tem povišani, da so se na davkih prihranili neobičajno 3 milijoni in obratni dohodki pomnožili za 3·1 milijone. Ker je obstoj in aktiviteta takega veleobrata za avstrijsko narodno gospodarstvo največje važnosti in ker se bo torej široka javnost in osobito državni zbor z njim prav intenzivno bavila v najbližji bodočnosti, je tembolj umestno, da obrazložimo ta jako komplicirani slučaj, ker ga lahko porabimo za klasičen primer one brezvestne „Plusmacherei“, katero je kapitalizem, kakor povsod, uganjal tudi v Avstriji za časa svojega procvita. Zloglasno: „Obogatite se!“ je bilo zapisano nad zibelko južne železnice in je zakrivilo njeno nesrečo.

Dne 14. marca 1854 je dobil konzorcij, obstoječ iz gospodov A. S. v. Rothschild in S. M. v. Rothschild na Dunaju, bratov Rothschild v Parizu, tvrdke N. M. v. Rothschild in sinovi v Londonu, in iz cele vrste finančnih veličin v Avstriji, Italiji, Franciji in Angliji, koncesijo za zgradbo in obrat lombardsko-beneških železnic. Dne 19. septembra istega leta so se konstituirali kot „*Lombardisch-venetianische und zentralitalienische*“) *Eisenbahngesellschaft*“ s sedežem na Dunaju. Potrebščina za to 145 milj dolgo omrežje, od kojega je obratovalo koncem 1856 leta 52·6 milj, je bila proračunana na 120 milijonov goldinarjev (300 milijonov frankov). Pri tem se je pa izvršila ena izmed tistih zloglasnih železničarskih kupčij, kakršne je takrat delala avstrijska konkordatna država, nahajajoča se v večnih finančnih stiskah. Obratujočih 52·6 milj je namreč država, dasi so jo veljale 53 milijonov goldinarjev, družbi prodala za 35 milijonov, povrhutega pa še pod odplačilnimi pogoji, ki so bili za Rotschilda jako ugodni.

Družbin kapital bi naj se zbral s 312.500 akcijami à 500 fr. = 62·5 milijonov goldinarjev in z garantiranimi obligacijami tudi à 500 fr. do zneska 57·9 milijonov goldinarjev, skupaj 120 milijonov goldinarjev. Toda čeprav je bilo koncem l. 1856 vplačano šele 18·75 milijonov goldinarjev = 30 odstotkov akcijskega kapitala, so začeli takoj izdajati triodstotne obligacije. Do vštetega 1. januarja 1858 jih je bilo izdanih v nominalni vrednosti 31·5 milijonov goldinarjev, izkupili pa so zanje le 17·1 milijonov, tako da je bilo pri tem izgube 45 odstotkov (!) povprečno.

1) Privzete so bile proge Piacenza-Bologna-Pistoja z odbočko Bologna-Pontelaguro.

Kje so bili vzroki tega znamenitega postopka? Različni so bili: Prvič so hoteli Rothschild in tovariši *takoj* pograbit ogromne dobičke in torej doseči čim višje *akcijske dividende*. Zadrževali so vplačevanje akcij umetno, da bi jim ne bilo treba dobička deliti na preveliko število akcionarjev, in so koncem 1856, torej samo za sedemmesečno obratovanje, nastavili dvanajstodstotno dividendo, dasi so tedaj še 28 milijonov dolgovali državi, imeli na ramah že znaten obligacijski dolg in položili pro forma le 35.000 gld. v rezervni zaklad.

Drugič so hoteli zaslužiti pri obligacijah. Te papirje je oddajala združena „Plusmachergesellschaft“ po kurzu, ki so ga umetno držali nizko; kajti če kupim papir le s 55 odstotkov vrednosti, poskoči vsled tega že obrestovanje v resnici od 3 odstotkov na skoro 6 odstotkov, potem pa dobim pri poznejšem srečkanju obligacij in izplačilu za nominalno vrednost skoro dvojno kupno vsoto, tako da se je, ta dobiček kapitala računajoč v povprečnem poprejšnjem obrestovanju, moglo po pravici govoriti o „triodstotnih osem odstotnicah“.

Tretjič se je dalo videti, da postane obligacija s takimi lastnostmi izboren špekulacijski papir, kakor je bila v resnici leta in leta in dala povod za velikanske dobičke v igri na borzi.

Četrtrič so vzbudili z veliko dividendo videz neznanske prosperitete podjetja, kar je pospeševalo pritok tujega kapitala in njega porabljanje v svrhe glavnih delovalcev.

Kar se je tu godilo, je bilo torej finančno izkoriščanje na stroške bodočnosti, brezvestna dobičarska špekulacija na škodo prometnih interesov, predvzetje bodočih dohodkov, preobremenjenje obrata z dolгови, da, brezvestna goljufija na ostalih, ničesar slutečih akcionarjih, kojim so se na vsakem občnem zboru pripovedovale bajke o „sijajni bodočnosti našega podjetja“.

Sleparske finančne kupčije so se nadaljevale pod blagohotnim dopuščanjem države v naslednjih letih, le s to razliko, da je kurz, po katerem so se akcije oddajale, padel še nižje (od 55 na 51 odstotkov).

Z jedjo prihaja tek. Ker so se prve finančne operacije izborna posrečile, so zaželeli razširiti podjetje, da bi jih mogli ponavljati. Tej želji so razpadajoče finance avstrijske reakcije prišle naproti do pol pota pod finančnim ministrom Bruckom. Denarja mu izlepa nihče ni posodil, pa se je odločil, da raztroši povrsti državno premoženje. Če je že lombardsko-benečanske železnice s 34 odstotkov izgube prodal, naj bi sedaj prišle na

vrsto proge Dunaj-Trst z odbočkami Mödling-Laxenburg in Wiener-Neustadt-Oedenburg ter tirolske proge, kolikor jih je takrat bilo (Bozen-Verona, Innsbruck-Kufstein). Bruck je prodal te, za ceno 132 milijonov goldinarjev zgrajene proge, za okroglih 100 milijonov, dobil je torej, če prištejemo še prvo prodajo, za objekt v vrednosti 215 milijonov vsega skupaj 135 milijonov, izgubil tedaj 80 milijonov = 37 odstotkov državnih stroškov! Plačilni pogoji druge kupnine so se določili še ugodneje nego pri prvi prodaji, da vsaj ne bi nastale kakšne težave ubogim Rothschildom in tovarišem. Deset milijonov naj bi se plačalo takoj, 60 milijonov v osmih *brezobrestnih* enoletnih obrokih, ostalih 30 milijonov pa od leta 1870 dalje iz polovice čistega dohodka, *ako bo presegal 7 odstotkov osnovnega kapitala!* Ta zadnja naravnost neverjetna določitev, ki je bila isto kot bi se darovalo še daljnih 40 milijonov (80 jih je bilo že darovanih!) Rothschildom, ker bi takšna višina obrestovanja ne bila nikoli dosežena, je bila pač leta 1867 tako izpremenjena, da naj bi se odplačevalo na podlagi *kosmatega dohodka*. Če ta presega 107.000 gld. na miljo, se mora odplačati ena desetina, če pa presega 110.000 gld., se mora plačati četrtnina kosmatega dohodka na račun kupnine. **Do danes južna železnica ni še popolnoma odplačala ostanka kupnine¹⁾.** Skozi desetletja je ostal ta dolg čisto brezobresten. S 5 odstotnim obrestovanjem, katero takrat nikakor ni bilo visoko in ki bi bilo opravičeno že glede na nizko prodajno ceno, bi bila država po Krafftovem²⁾ računu morala dobiti do leta 1874 nad 44 milijonov goldinarjev obresti! Namesto tega pa so si te tako prihranjene obresti Rothschildi sebi in svojim akcionarjem zasmehljivo izplačali kot superdividendo! Absolutistično finančno gospodarstvo!

Družba se je leta 1858 novo konstituirala kot „K. k. privilegierte südliche Staats-, lombardisch-venetianische und zentral-italienische Eisenbahngesellschaft“ s sedežem na Dunaju in izdala 740.000 akcij po 500 frankov, na katere pa se je mesto 150 milijonov goldinarjev plačalo le $51\frac{1}{4}$, dočim so se zopet triodstotne obligacije v vrednosti po 15·7 milijonov oddajale po kurzu 7·8 milijonov, torej 49·7 nominalne vrednosti. Dasi so pa vedeli, da bo naslednje leto neugodno, ker je silno rastel agio srebra, da državi dolgujejo še 93 milijonov goldinarjev, ne oziraje se na

¹⁾ Ostanek kupnine znaša danes nad 16 milijonov kron.

²⁾ Karl Krafft: „Die dreiprozentigen Südbahnprioritäten in Gefahr.“ Wien 1875.

obligacijski dolg, so si Rothschildi za leto 1859 izplačali 14 odstotkov dividende.

Toda naravno, da ta švindlerski procvit ni mogel trajati predolgo. Že naslednjega leta ni bilo mogoče več, vzdržati dividendo na tej višini, padala je leto za letom in koncem 1864 so imeli primanjkljaj v ogromnem znesku 14·5 milijonov goldinarjev, ki ga niso mogli prikriti. Upravnega sveta pa to ni oviralo, da je pri občnem zboru dosegel emisijo novih obligacij, katere so bile oddane po kurzu 47·4 odstotkov, leto 1865 pa se je zaključilo z deficitom 39 milijonov goldinarjev.

Dočim je podjetje rapidno nazadovalo, so delovalci mislili, kako bi se iznova obogatili in so si izmislili, da najamejo trajen dolg za pokritje deficita. Od leta 1866 do leta 1868 so emitirali šestodstotne bone po 200 goldinarjev nominale s kurznimi izgubami 12·5 do 24·7 odstotkov (namenoma uprizorjenimi) in preko 40 milijonov absolutno. Kupci teh bonov (samoobsebi umevno vedno isti Rothschildi in tovariši) so jih vsled nizke kupnine obrestovali mesto po 6 z 10·6 odstotkov povprečno; pa še ni bilo podjetje dovolj preobremenjeno: zapadlih bonov niso plačevali v gotovem nazaj, marveč jih konvertirali v triodstotne obligacije, in ob tem so se primerile naravno nadaljne izgube, ker je emisijski kurz padel na 45·8 odstotkov. Ta transakcija je vsega skupaj pomenjala kurzno izgubo **61·1 odstotkov**, to se pravi, dolžni listi so se prodajali niti ne za 40 odstotkov vrednosti! V kapitalističnem smislu rečeno je to pomenjalo, da so gospodje Rotschildi in tovariši kot kupci bonov naklonili svoji lastni družbi **99 in pol** milijonov goldinarjev, zato pa dobili **252·7** milijonov, torej so pograbili dobička 153·3 milijonov. Iz triodstotnih obligacij so na ta način že postale 9·5 odstotne.

Pri tem pa ne govorimo o nedvomno velikanskih ekstraprofitih, ki so jih gospodje napravili pri *zgradbi*; kajti zgradbeni stroški so bili za tedanje razmere čudovito visoki.

Končno so se akcionarjem počasi začele odpirati oči in poročila upravnega sveta na občnih zborih so z vedno večjo težavo pomirjala naraščajočo nezaupnost in množeče se pritožbe. Že leta 1868 se mora upravni svet braniti proti očitaniu, „dividende baje izginjajo, obrestovanje obligacij baje niti ni zasigurano, naši dohodki baje neprestano nazadujejo, ne pa da bi naraščali; baje zakrivamo izdatke; naši računi so baje nenatančni, goljufivi, sleparski; baje se z ogromnimi koraki bližamo bankrotu“ — in se je branil s tem, da je kupičil obljube o sijajni bodočnosti. Tudi

je prevzel i v Avstriji i v Italiji več prog v obratovanje, zgradil železnico čez Brenner (1867), proge Beljak-Franzensfeste in Št. Peter-Reka (1868), za koji progi so bile izdane petodstotne in druge obligacije v nominalnem znesku 376·5 milijonov in ob emisijski izgubi 185 milijonov, a država pa je Rotschildovi skupini darovala 13 milijonov goldinarjev v srebru kot „subvencijo“. Vzlic temu pa je sila vedno bolj pritiskala, dividende so padale vedno nižje, znašale so leta 1869 še 5 odstotkov, so padle 1870 na 3, poskočile 1871 in 1872 na 4, padle 1873 zopet na 3, 1874 na 1·5 in 1875 na 1 odstotek, vsled česar se je akcija južne železnice trajno razvrednostila, ne da bi se pa mogle v tem zadnjem letu popolno plačati obresti obligacij. Izza 1900 akcionarji sploh niso več dobili nobene dividende.

Predaleč bi zašli, če bi pripovedovali nadalje finančno zgodovino južne železnice enako obširno. To, kar smo povedali, zadošča, da razumemo, kje iščimo kali bolezni podjetja: V ogromnem *nadkapitaliziranju* železnice, ki ga je uprizorilo par borznih magnatov zaradi osebne obogatitve in ki se v številkah izraža takole:

V južni železnici je investiran *nominalni kapital* 2819 milijonov frankov akcij in obligacij, za katerega je *netto* dobila samo 1590 milijonov, tako da mora podjetje nositi velikansko *disagio-izgubo* po 1229 milijonov, t. j. južna železnica mora skoro dvojno višino kapitala, ki je v resnici naložen v nji, obrestovati, ona mora skoro dvakrat toliko plačati nazaj kot je prejela. Računajmo letno obrestovanje in amortizacijo disagia le s 30 milijonov frankov, tedaj mora južna železnica skrbeti, da poleg normalne obrestne in amortizacijske kvote in obratnih izdatkov dobi še to ogromno nadkvoto samo da ostane v ravnotežju. Teh 30 milijonov priča torej o brezvestnem borznem oderuškem gospodarstvu ustanoviteljev, pomenja nadaljujočo se neopravičeno obogatitev posestnikov obligacij: to je zlo, ki polagoma uničuje mozek podjetja. Dokler letna kvota obligacij, ki jo je treba plačati nazaj, ni dosegla svoje popolne višine, to breme ni bilo tako občutno in se je pokrivalo in prikrivalo z dobičkonosnim obratovanjem železnice. Odkar pa jo je dosegla, je treba le nezatne nezanesljivosti pri dohodkih obratovanja, pa se začne majati obstoj podjetja.

Nominalni kapital južne železnice je sestavljen sledeče:

750.000 akcij à 500	=	375 milj. fr.
4.338.099 triodstotnih obligacij à 500 fr.	=	2169 „ „
250.000 petodstotnih obligacij à 500 fr.	=	125 „ „

250.000 štiriodstotnih obligacij iz l. 1885, serija

E (ok. 40 milj. mark) = 50 milj. fr.
250.000 štiriodstotnih obligacij iz l. 1900, serija W = 100 „ „

Od teh so bile emitirane :

Triodstotne obligacije	s 45	odstotkov
Petodstotne obligacije	„ 66	„
Štiriodstotne frank-obligacije	„ 89	„
Štiriodstotne mark-obligacije	„ 93,4	„

Od teh obligacij imajo triodstotne zastavno pravico na prvem mestu, za nje jamči skupni čisti dohodek vseh prog razven Št. Peter-Reka in Beljak-Franzensfeste, kolikor ga je treba za 5 odstotne prioritete in za italijansko in ogrsko anuiteto, o kateri izpregovorimo pozneje.

V drugi vrsti stoje glede istih prog in plačil, na katerih imajo triodstotne obligacije prvo vrsto, petodstotne, ki so pa vknjižene na progah Št. Peter-Reka in Beljak-Franzensfeste v prvem redu. Da jih obrestuje in odplačuje, doprinaša država na leto znesek poldruga miliona kron.

V tretji vrsti so štiriodstotne obligacije serija E, v četrti pa štiriodstotne, serija W.

Neugodna usoda južne železnice pa tiči še v učinkih drugih historičnih dejstev, ona je v zvezi s politično usodo Avstrije. Po nesrečno končani vojski 1859 je — kot znano — Avstrija morala odstopiti Lombardsko Sardinijo, po Kraljevem Gradcu 1866. Beneško zedinjeni Italiji. Vsled tega so prišle lombardsko-beneške proge južne železnice pod tujo, sovražno oblast, ki si je prizadevala na vse načine, da vdobi te, vojaško zanj važne železnice, v svoje roke. Z neštevilnimi šikanami na polju tarifov in voznih redov je laška vlada prisilila južne železnice upravo, da se je odločila za prodajo svoje italijanske mreže pod neugodnimi pogoji. To se je zgodilo v takozvani baselski konvenciji z dne 17. novembra 1875., koje določbe so bile, ker je italijansko ministrstvo Munghetti padlo radi te pogodbe, od ministrstva Depretis prikrajšane še za daljnih 12 milijonov lir, tako da južna železnica dobiva sedaj do 31. decembra 1954. letno rento po 31½ miliona lir, odtlej pa do konca veljavnosti koncesije 31. decembra 1968. rento po 13,3 milijonov lir od italijanske vlade. Od tega časa šele ima podjetje današnji naslov „*K. k. privilegierte Südbahngesellschaft*“ (c. kr. privilegirana južna železnica).

Nadaljnja posledica vojske l. 1866., ločitev Ogrske od Avstrije, je neprijetno učinkovala v tem smislu, da ima južna železnica

odtlej svoje proge na dveh državnih ozemljih, kar jako otežuje transakcije večjega pomena, zlasti podržavljenja. Poleg tega je bila prisiljena, Ogrom odstopiti progo Karlovac-Zagreb, ki je zanje politično silno važna, in sicer za davka prosto anuiteto po 480.000 K, — pri kateri kupčiji pa ni izgubila ničesar.

Danes obsega južna železnica svojih železnic:

v Avstriji	1532·5 km	stavbene dolžine
na Ogrskem	701·6	" " "
Skupaj .	2234·2 km	stavbene dolžine
in obratuje tujih prog	541·7	" " "
tedaj vsega skupaj .	2775·9 km	stavbene dolžine.

Bilanca za l. 1909 je podala tele številke:

<i>Obratni dohodki z dohodki lokalnih železnic</i>		
vred, dohodki industrijskih podjetij in		
hotelov	141·6	miljonov kron
<i>Obratni izdatki</i>	103·5	" "
<i>Obratni preostanek</i>	38·1	miljonov kron
zraven še garantirani prinos države za pet-		
odstotne obligacije	1·5	" "
ogerska anuiteta	0·5	" "
italijanska anuiteta	28·1 ¹⁾	" "
Skupaj .	68·2	miljonov kron

Ker pa znaša potrebščina za obrestovanje		
in odplačevanje posojil	62·2	" "
pasivsaldo obresti in razni obračuni . . .	1·8	" "
letni odpisi iz skrčenja odplačila triodstot-		
nih obligacij v letu 1909 (glej nižje) . .	11·5	" "
skupaj torej .	75·5	miljonov kron
tedaj ostaja upravni primankljaj (75·5—68·2)		
okoli	7·3	" "

Ogromno podjetje je torej pasivno, in sicer že izza več let. Ko se je l. 1901. pokazal prvi veliki primankljaj in je uprava spoznala, da tu ne gre za noben slučajen, ampak za trajen pojav, je družba naprosila svoje upnike, in sicer v prvi vrsti posestnike triodstotnih obligacij, naj ji dajo odloga v njenih obveznostih. Po dolgotrajnem obravnavanju je bila dne 16. septembra 1903 z njimi sklenjena pogodba, s katero so bili odplačilni načrti tri-

¹⁾ Odšteveni italijanski prihodninski davek.

odstotnih prioritet tako izpremenjeni, da so bile od 1902 do 1917 odplačilne kvote v znesku 155·5 milijonov frankov odložene, da bodo torej plačane šele v dobi 1918 do 1959. Od obrestovanja se 2 franka na leto odtegneta nespremenljivo. „Odpisi“ torej začasni prihranki po 155·5 milijonov frankov se izključno porabijo za investicije v najvišjem znesku 96 milijonov kron, za plačilo kupnih kvot, za pokritje izgubnega odnosa in za proviziorno pomnožitev blagajniških zalog.

Vkljub temu pa je l. 1908 nastopila nova izguba, tako da je južna željeznica iznova naprosila „tridestotne prioritarje“ za odlog, na kar je bila 29. maja 1909 sklenjena dodatna pogodba, v kateri so prioritarji soglašali s tem, da se odloži nadaljnje zapadlo srečanje za leto 1908 in 1909 pod pogojem, da vlada dovoli povišanje blagovnih tarifov. Južna željeznica se je obrnila z obširno vlogo na železniško ministrstvo, katero je dovolilo to povišanje v obliki sedemodstotne doklade k obstoječim tarifom. To povišanje tarifov je dalo l. 1909 skupaj 37 milijonov, vkljub temu pa so imeli deficita 7·3 milijonov.

V imenovani vlogi južne železnice je nekaj zanimivih podatkov, ki jih tu objavimo. Pritožbe o avstrijskih davčnih postavah, zlasti o nenavadno visokih deželnih in občinskih dokladah so irelevantne, ker zadevajo tudi vse druge železnice. Skupno njeno obremenjenje znaša 21·9 milijonov kron = 20⁰/₁₀ prihodkov. V tem je pa zapopadena francoska pristojbina za kotiranje (1·3) in italijanski anuitetni davek (3·4 milj. kron).

Konec.

DR. SLANC:

Nekaj o sociologiji.

Sociologija, t. j. veda o tem, kako posamezne družbe, stanovi, razredi človeške skupnosti nastajajo, kako živijo med sabo in kako v državi, ter iskanje zakonov, po katerih se to vrši, je v zadnjem desetletju tako napredovala, da danes z njenega stališča moremo vsaj nekoliko razumeti življenje teh družb in stanov ter življenje države, razumeti pa tudi stremljenje raznih strank v narodih. Ta veda temelji na vedi o spoznanju vesoljnega sveta, o nastajanju človeka in njegove narave, o popisu življenja posameznih narodov v preteklosti

in sedanjosti; ima opraviti z duševnim razvojem človeka; razpravlja ekonomijo, gospodarstvo, razvoj veroizpovedanj, morale, navad, prava; razpravlja življenje človeških združenj v manjših družbah, stanovih, v državi; išče zakone, po katerih človek kot družabnik živi in *mora* živeti, in kako država nastane, ter razkazuje zakone, po katerih se vrši življenje v državi. Skoraj vse vede in znanosti podajajo svojo pomoč ti vedi; ona stoji na širokem podnožju. Na tem hoče najti zakone razvoja človeškega združenja in dokazati, da je vse človeško življenje vezano po zakonih, ki vplivajo nanje, kakor naravni zakoni na drugo naravo. Ona podaja, kakor pravi eden njenih najboljših zastopnikov, Bastian: ključ za vse ključavnice. Da opozorim na to vedo širše občinstvo, podam v sledečem kratek pregled naukov sociologije.

Etnografje so dokazali, da je človeštvo nastalo iz več parov. To je v nasprotju s stališčem biblije. Prvo združevanje ljudi, ki se more dokazati, je ono v četah (Horden). V njih so vsi enaki, gospodarstva nimajo. V njih velja materinsko pravo (Mutterrecht). Te čete pa sčasoma krađejo, ropajo ženske drugim četam in jih imajo potem za svojo last. Iz tega se razvije očetovsko pravo, očetova oblast, in ko se po raznih napadih na druge čete, katera popolnoma podvrže, ko spravi ena četa drugo pod svojo oblast, se rodi lastnina in rodita se gospodujoči in službujoči razred kot socialna elementa. Zmagovalci so gospodujoči, zmagani službujoči razred.

Ko se je to zgodilo, se pa rodi tudi organizacija, ki jo imenujemo država. Podvržene smatrajo zmagovalci za tujce. Teh ni škoda, njim se nalagajo zdaj vsa trda dela in zmagovalec prvotne čete si da dela opravljati od teh tujcev. To razmerje pa potrebuje organizacije. Iz tega razmerja nastaneta država in lastnina. Čete ne poznajo še tega pojma in ga tudi ne morejo imeti; kajti dokler ni delavcev, ki gospodarju pripravljajo vrednostne stvari, ne more nastati lastnina. Človek v družbi, ki ne pozna lastnine, mora vse sam storiti — nima služabnikov. Šele nastop službujočih ljudi vstvarja vrednost premoženja, obstoječega v tem, da more kdo z delom drugih razpolagati. Zemlja brez delavcev je v tem oziru mrtva stvar. Sociologija uči, da posamezen človek nič ne šteje, ampak le njegovo družbovanje; kako se druží v večjo množico in dela v večji svoji družbi, je merodajno in le-te družbe so pomembne. Z ozirom na to nastopanje človeka v družbah govorimo o socializmu, socialnih elementih, to je; o gospodujočih in službujočih stanovih. Posamezen človek

more le v družbah živeti in delati in raditega je le to merodajno, kar spravi družbovanje ljudi na dan. Iz tega razmerja pa nastane država.

Ko se država razvije, najdemo v nji dvojno življenje, dvojno množino stremljenj in akcij in sicer one, ki se pojavijo, kadar država kot skupnost nastopa na zunaj, in ona stremljenja, ki se v državi javijo po stremljenju njenih članov, socialnih elementov, različnih družb, razredov. Stremljenje države gre na to, da si več sveta, več ljudi podvrže, ali da se brani proti napadom; stremljenja posameznih socialnih elementov v notranjem države se pa podajo iz tega, kako stališče imajo v državi in drug proti drugemu. Stremljenje države gre na to, da si življenje ohrani (Lippert pravi: Lebensfürsorge), in stremljenje posameznih socialnih elementov tudi. Država hoče večja postati, močnejša, si več tujcev kot službujoče elemente in s temi večjo moč pridobiti; gospodujoči hočejo kolikor možno službujoče elemente izkoriščati, da pridobe več blagostanja, ki ga more dati le človeško delo, in službujoči se hočejo zopet utrditi, da si jarem suženjstva zljajšajo.

Definicija sedanje vede o državi je tale: „Vsa in vsaka država je skupnost onih uredb, ki imajo kot smoter gospodstvo enih nad drugimi, in to gospodstvo izvršuje neka močna postala manjšina nad večino; država je organizacija gospodstva take manjšine nad večino.“ Države niso nikdar drugače nastale, kakor s podvrženjem tujih čet po eni četi, ali več združenih ali zedinjenih četah. Tedaj tudi ni držav brez etnične različnosti med gospodujočimi in službujočimi, in šele nadaljni socialni razvoj vstvarja zблиžanje in amalgamacijo v narode. Noben rod ne nastane iz enega para ljudi. („Kein Stamm wird zu einem Volke durch blosses Anwachsen.“) Različni, heterogeni elementi vstvarjajo narode, ki se potem zблиžajo, ustvarijo jezik in drugo. Pa to le mimogrede. Države tedaj nastajajo tako in skrb za življenje je edini vzrok, edini nagon k vsemu temu. Lebensfürsorge. — Posamezna četa ni imela dosti živeža, žensk, podvrgla si je drugo, ki je imela boljše lovske, boljše poljedelske kraje ali paše.

Naravno so se zmagovalci posluževali podvrženih za razna dela, ker delo drugih daje možnost boljšega življenja. V četi (Horde) velja enakost ljudi. Nihče ne služi drugemu. Vsak gre za kruhom in za žensko, kakor sam mora po svojih naravnih nagonih. Živi le iz rok v usta. Šele, ko si ženske od drugih čet uropa in druge čete podvrže, dobi ljudi, ki mu niso enaki, katerih ne spoznava sebi za enake, ki so mu tujci; te začne upo-

rabljati za delo in jih zaslužnji. In ti se ne morejo ganiti, morajo delati in dokler se ne ojačijo, morajo biti zadovoljni s tem, kar jim gospodarji hočejo dajati. In to delo je bilo v prvih početkih brez sredstev kulture trdo, delo sužnjev. Zmagovalci svojih otrok niso uporabljali za taka dela; v njih je bila vez skupnosti močna, ker jih je vodila skrb za dober, boljši kruh. Podvrženi so pa bili tujci in torej ne iste vrste ljudje. Te tujce so zmagovalci sovražili. Vse, kar je tujega, je temu in tudi bolj omikanemu človeku nekaj, čemur nasproti se le gleda na svojo korist. Iz tega razmerja pa se mora tudi roditi *pravo*. Podvrženi se navedijo sčasoma na razmerje dela za zmagovalce: ne morejo tudi drugače, ker jih drži strah pred močjo zmagovalcev v miru. To razmerje postane potem pravni red. „Izvor prava je tedaj različnost moči med gospodujočimi in službujočimi elementi države; enake moči bi se med seboj uničile. Pravo je tedaj ureditev neenakosti. Mož zapoveduje ženi, in dokler je še trden, tudi otrokom, lastnik zemljišča izključuje človeka brez lastnine od uživanja pridelkov lastnine — vsa ta ureditev neenakosti je pravo. Enakost pred pravom je tedaj iluzija. — V tem razmerju se mora skrbeti za telesne potrebe in te in razmerje do žensk so nagoni vsega nehanja; pod tem gospodstvom se organizira in vrši gospodarsko delo. Državni pravni red pa je sredstvo v dosego tega smotra.“

Način gospodarskega dela je odvisen od pogojev zemlje, obnebja, rodovitnosti. Če se za poljedelstvo najde dobra zemlja, bo službujoči človek moral zemljo obdelavati in gospodujoči deli te družbe ga bodo kolikor možno privezali na zemljo. Kjer je za pašo prostora, se bodo uporabljali službujoči ljudje kot sužnji, hlapci za dela, ki jih zahteva premikajoče življenje nomadov, pastirjev. Tako nastane veleposestnik, fevdalni gospod, ali glavar nomadov. Tam, kjer ni za vse to prostora, na obalih morja, se službujoči človek uporablja za mornarska dela in lastniki ladij si tako stvarjajo bogastvo, moč s službujočimi ljudmi. Le uporabljanje dela človeka stvarja bogastvo, moč, premoč.

„In to delo, organizirano delo stvarja ono moralično bogastvo ljudi, ki je imenujemo civilizacijo.“

Kakor se razvidi iz teh, kolikor se da ob kratkem podanih črt, je nagon za vstvaritev držav *gospodarstven*. Nekaterim je šlo za to in še gre, da se kolikor mnogoče dobro počutijo. „Le materialne potrebe v prvi vrsti povzročajo vse delo in nehanje ljudi.“

Tak je izpočetka nastanek držav. Ko se po navadi, po daljšem skupnem življenju med zmagovalci in podvrženimi zgubi v slednjih pojem tujstva, se izvrši amalgamacija med temi elementi in iz njih se rodijo *narodi*. V narodu pa se ne neha razmerje med gospodujočimi in službujočimi. Ljudje postanejo stalni na kaki zemlji in razvijajo na nji kmetijsko delo. Na ti prvotni kmetiji je veleposestnik gospodujoči razred, kmet - tlakar službujoči. Oba tadva že tvorita narod in državo. — Kmet je v tem stadiju še sam svoj rokodellec. Iz tega gospodarstva nastane več rokodelcev, ki iščejo le v izvrševanju rokodelstva svoj kruh. Zbirajo se okolo sedežev gospodujočih. Stvarjajo meščansko delo. Delitev dela se začne in nastanejo socialne varietete po raznih poklicih, raznih poslih, ki postanejo v ti novi družbi potrebni. Vsaka potreba in nje izpolnitev rodi novo vrsto delavcev, ki ji zadoščajo s posebnim delom. Tako je dobila prva družba Rimljanov s trgovci, kateri so nastali na obalah morja, neko socialno varieteto, ki je premaknila ravnotežje med prvotnimi socialnimi elementi, gospodarji in sužnji. Gospodujoči in suženj sta potrebovala, kar je ta trgovec pripeljal.

Iz kmetije in tudi iz trgovine pa nastajajo rokodelstva, druge obrti. Tako nastanejo srednji stanovi. Trgovec, rokodellec hočeta živeti, dobro živeti; treba je, da se jima njih blago plača. Gospodujoči ljudje rabijo, kar proizvajata. Seveda jima morajo to plačati in zahteva se, da plačajo po vrednosti njihovega blaga. Pa tudi to ni dosti. Dati jima morajo nekaj moči, nekaj oblasti v državi nad drugimi, da tudi onadva lažje delo drugih izrabljata v svojo korist. In gospodujoči elementi, ki si morajo dobiti zaveznikov, morajo dati tem srednjim stanovom izključljive pravice trgov in druge predpravitve. Tako postanejo ti srednji stanovi precej mogočni činitelji med gospodujočimi in službujočimi. Velika masa službujočih pa ostaja še zmiraj ona tvarina, ki se izkorišča, a je tudi tisti rezervoar, iz katerega iztekajo novi viri srednjim stanovom. Materialne potrebe so ustvarile tedaj tudi *srednje stanove*. Važen stan, ki je imel v razvoju držav precejšnjo vlogo, je stan duhovništva. Kako je nastal ta stan, tukaj ne bom razmotrival, da se mi ne poreče, da dajem „pohujšanje“. Kdor se hoče o tem natančno poučiti, naj bere Lippertovo *Geschichte des Priestertums*, ali pa *Rassenkampf* od Gumplowicza.

Tudi ta stan nastane, ko se porodi potreba kulta, in on mora tudi živeti in dobro hoče živeti. Dobro življenje pa daje le človeško delo. Tudi duhovnik si mora pridobiti službujoče ljudi

in tudi on hrepeni po večji moči, ki jo daje bogastvo, po večji oblasti. Ta oblast, kakor ona vseh drugih stanov, pa obstoja v možnosti porabe človeških del, delavnih moči in v predpravicah v državi.

Ko je nastalo pravo, se je rodil stan uradnikov. Proces njegovega življenja je isti, kakor vseh drugih stanov.

Vsaka socialna potreba si stvarja svoj stan. In z rastjo kulture rastejo potrebe in stanovi. Ti novi stanovi se izločujejo tudi iz drugih stanov. Prav gosta mreža stanov nastane. Ali vsi ti stanovi težijo za oblastjo, premočjo, ki obstoja v tem, da dobijo dosti bogastva, dosti sredstev za razpolaganje z delavskimi močmi v svoje roke. Če je bil postanek skupin: gospodujočih, službujočih ter trgovskih ljudi prvoten, se imenuje postanek vseh drugih evolucionističen, ker se rodijo iz imenovanih. Vse te posamezne vrste ljudi, stanovi, pa živijo, delajo v svojih akcijah in reakcijah v drugi smeri nego država, nasprotujejo stremljenju gospodujočih stanov.

Vsak stan, vsaka posamezna skupina ljudi po poklicu je družba, ki se poteguje za svoje skupne koristi, katere jo vzdržujejo. Skupnost koristi, skupnost dolgo trajajočih koristi stvarja razred. Vsi ti razredi hočejo dobro živeti; vsak pa more to le, če si pridobi dosti materialnih moči, te pa more pridobiti s tem, da pridobi več oblasti v državi. In če jo je pridobil, teži za tem, da mu jo država pripozna za pravo. In vsak stan stremi višje, preko že pridobljene oblasti v državi, hoče zmiraj več in več sredstev uživanja oblasti in si prizadeva, da druge izključi iz pridobljenih koristi, — vse na račun drugih. Boj je tedaj med razredi, boj je med razredi in državo in ta boj je le socialen, to je, v njem nastopajo skupno delujoče množice; posamezen človek, poedinec nima pomena, ker le v svoji vrsti nastopa in more nastopati. In ta boj je le mogoč v združenju, v organizaciji. Iz njega so nastali najprej parlamenti gospodujočih stanov. V njih so dajali isti postave, ki so skrbele za koristi njih stanovnikov. Pa tudi srednji stanovi so se združevali. Občinski zastopi v mestih, cehi, zadruge srednjeveških mestnih mojstrov in cerkve so se organizirale v svojih hierarhijah. Le velika kmetska masa se ni organizirala do zadnjega časa. Ali tudi ta se združuje: nastajajo kmetске zveze. Zdaj najbolj vidljiva organizacija je ona delavskega razreda, katerega je industrializem tega veka vstvaril in ki se iz velike mase službujočih vidno izločuje ter stopa pogumno na dan. Pisal sem zgoraj, da poraja vsaka potreba in nje

izpolnitev novo vrsto delavcev, ki opravljajo dotična dela, da ž njimi zadoščajo takim potrebam. Te vrste vstvarja delitev dela. Posest lastnine, bogastev pa vstvarja posebne razdelitve ljudi in ta razdelitev se zove *razredna*. Ta razdelitev je tudi docela vzeta iz gospodarstva. Delavstvo, ki ne poseduje nič razen svojih telesnih in duševnih moči, tvori veliki razred brezposestnih ljudi. Boj teh razredov gre tedaj za boljši kruh, za večjo oblast v državi in danes za oblast v postavodajalnih parlamentih, ker postave morejo zvezati roke drugim ljudem in jih postaviti na stališče službujočih in morejo varovati koristi kakega stanu. In ta boj je brezobziren. Morale ne pozna. Te posamezne družbe, ti stanovi, razredi so kakor nekaj divje čete, ki vodijo brez usmiljenja svoje boje. Posamezni ljudje ne štejejo; tem družbam se tudi ne more za zlo šteti nemoralnosti bojev; boji so socialni, so boji večje množice in boji za kruh, za biti ali ne biti. Kako hoče človek — in bodisi najplemenitejši — v tem boju nastopati, ni merodajno; smer in način boja mu diktira njegova socialna družba. In smoter posvečuje sredstva. Vse, kar k zmagi vodi, je dobro, je pošteno. To mora biti vodilo vseh teh družb.

Sociologom je prikazen tega divjega boja razredov prav razumljiva. Oni vprašajo, če ima človek prosto voljo — in zanikajo to. „Kar misli v posameznem človeku, to ni on, ampak njegova socialna družba, izvor njegovih misli in čutov ne leži v poedincu, ampak v socialnem mišljenju in čustvovanju njegovega stanu, razreda; on ne more drugače misliti, kakor njegov socialni medij misli, čuti.“ Vsak stan dá svojemu členu svoj tipus. Kmetskega človeka poznaš in naj si bo oblečen, kakor hoče, aristokrata-lastnika fidejkomisa, uradnika i. t. d. že po zunanjem, še več pa po njegovih izjavah, po vsem, kakor hodi in se obnaša. Svojemu stanu ne ubeži.

In ko pregledajo sociologi vse te pojave v socialnem življenju človeka, se vprašajo, ako se vse to le spoljubno godi, ali so zakoni, kakor v vsej drugi naravi, ki z močjo naravnega zakona vplivajo in prosto izključujejo voljo človeka. In to slednje vprašanje potrjajo. Vse zakone narave, kakor zakon kavzalnosti, razvoja in rednega razvoja, zakon vzajemnosti heterogenskega, zakon občne primernosti (*Zweckmäßigkeit*) i. t. d. najdejo tudi v vsem socialnem življenju socialnih elementov. „Hunger und Liebe erhalten das ewige Getriebe,“ — to je podlaga vsega razvoja.

Iz kratkih teh gori naznačenih potez življenja človeške družbe se vidi, da mora neka sila, kateri se posamezni človek ne more odtegniti, voditi njegovo življenje tudi v zvezi s sočlovekom, v človeški družbi, oziroma, da se njegovo nehanje mora tako odpletavati, kakor se, da se posameznik ne more postaviti izven okvirja teženja, koristolovja svojega razreda, v katerem je zrastel, v katerega ovzdušju je zrastel in v katerem živi. Ako je to res, potem se nam pokaže marsikaj kot potrebno v dolgi vrsti socialnega razvoja, kar predpisujemo le posameznim ljudem; potem spoznamo, da se posamezne družbe, stanovi razvijajo v črti: rojstvo, rast, doseganje vrhunca in potem ginevanje, smrt. To spoznavanje bi bilo tolažilno: kajti kar ni mogoče doseči socialni družbi, v kateri se človek nahaja, po tem ne bode koprnel, in vsak dan lahko vidi, kam gre njegova pot.

Kjer državo tvorijo po jeziku enaki socialni elementi, tam se more zakonitost njih razvoja precej neskaljeno videti; drugače je v mnogojezičnih državah. Ali če se vzame, da narod ne pomeni nič drugega, nego večjo socialno skupino, ki sega čez meje posameznih razredov, stanov in drugih socialnih manjših družb, potem najdemo tudi v tem iste zakone razvoja; tudi narodi mnogojezičnih držav težijo za oblastjo, večjo močjo v državi.

Do gospodstva hočejo priti oni narodi, ki v kakem času službujejo drugemu narodu, in ta boj ni nič drugačen, kakor boj posameznih razredov cele družbe, ki se zove država. Posamezni razredi, manjše družbe narodov take mnogojezične države se pa razvijajo po istih zakonih, kakor družbe v drugih, po jeziku enotnih narodih; kot celota pa posegajo te socialne velike skupine, narodi, v boj z drugimi narodi iste države za večjo moč, oblast v državi. Živeti, dobro živeti je nagon tudi tega gibanja.

Ako vse to spoznamo, izprevidimo, da n. pr. hierarhija katoliške cerkve mora tako nastopati, kakor nastopa; to pa ne iz razlogov varovanja vere, ampak v obvarovanje svojega gmotnega stališča in oblasti, svoje velike moči kot gospodujoča stranka v nekaterih državah. Izprevidimo tedaj tudi, da boj nasprotnikov te hierarhije ne velja veri, ampak potisniti se hoče ta stan nazaj na lestvi gmotnega bogastva in državne moči, predpravic in drugi stanovi težijo za tem klinom, oziroma hočejo imeti manj gospodujočih, druge za svojo korist uporabljajočih stanov, razredov. Tedaj tudi razumemo vse nelepo bojevanje duhovniškega stanu, ki ga kaže vsaka stran evropske zgodovine, ali tako morajo; v

boju ne izbirajo sredstev, dober jim je vsak zaveznik, žid ali kristjan, Nemec ali Lah ravno tako, kakor je vsem drugim stanovom vsaka pomoč dobra v takih bojih. To svoje sedanje stališče hoče hierarhija katoliške cerkve, katero je francoska prekucija in boji v preteklem stoletju za par klinov na lestvi državne oblasti in gmotnega bogastva potisnila nazaj, ohraniti, a ne samo to — kakor vsak drugi stan, se hoče tudi ona povspeti višje. Naravno je pa tudi, da drugi stanovi, ki hočejo zlesti višje na lestvi, z vsemi sredstvi pobijajo ta stan in ga zapostavljajo. Tako razumemo menda lahko, da v nobenem narodu ni sloge med vsemi stanovi v vseh ozirih in je ne more biti in tudi ne v narodih mnogojezične države.

Tam, kjer nastopa večja socialna družba, narod, v boju s tako večjo družbo, z drugim narodom, za večjo oblast v državi, je mogoča edinost, je naravna potreba, ki vse posamezne manjše družbe sili k edinosti, ali to le tako dolgo, dokler ne trpijo življenjski pogoji kakšnega stanu, razreda. Tako hodi duhovniški stan složno z drugimi stanovi kakšnega naroda mnogojezične države v boju narodne skupine z drugimi narodnimi skupinami tako dolgo, dokler njegove ali drugih stanov koristi ne trpijo škode; kakor hitro pa se prikaže kaka večja korist za stanovske težnje, se razbije vsaka sloga tudi v boju narodne socialne skupine.

Da bi se n. pr. Nemci na Kranjskem v deželnem zboru hoteli z našimi klerikalci združiti, bi se našlo v klerikalnem taboru sto izgovorov za tako zvezo. Kakor se govori, že obstaja ta zveza.

Ne smemo zaradi tega tarnati. Naravni zakon sili, razmere so silnejše kakor ideje. In tako v vsakem razredu. Le poglejmo v zgodovino Slovenstva! Vzemimo fevdalne čase. Kdo se je tedaj zmenil za slovenski jezik! Nemec je postal gospodujoči razred v našem narodu, in ker je bilo vse drugo enako: obnebjje, zemlja, isti telesno in duševno razviti narod, rasa, smo se v stanovih razvijali, kakor Nemci, ko smo prišli z njimi v dotiko. Strukturo stanov imamo isto. Le naše ljudstvo se je, ker je slabotnejša družba, moralo precej amalgamirati v navadah, jeziku i. t. d. z Nemci. Srednji sloji so morali nemčiti, ker je fevdalni nemški gospod, bodisi grof ali škof, smatral to za naravno, ker mu je bilo to lažje, kakor učiti se drugega jezika; ožja dotika ljudi v trgovini — na periferiji z Lahi in Nemci — je tujčila, je in bo. Imeli smo gospodarski napor luteranizma kakor Nemci, ali s to

razliko, da so pri nas gospodujoče manjše družbe napram cerkveni hierarhiji bile preslabe in niso mogle dobiti bogastva cerkva v svoje roke, kakor se je to zgodilo na severnem Nemškem. Po razbitju fevdalizma, zmagi srednjih stanov nad fevdalno gospodo, kaže se tudi med Slovenci isti zakon; tudi v naših srednjih stanovih se nekaj pozna gibanja in nove gospodarske razmere so jih vidno silile na boj z gospodujočimi stanovi. Naši stanovi se tedaj vidno prikazujejo na bojišču in tudi večja socialna skupina, narod, se začne potegovati za veljavo in za bodisi kakršnokoli moč in oblast v državi, in to posebno, ko izprevidevajo srednji stanovi, da gre za gospodarsko premoč nemškega in laškega življa. Domoljubi v srednjih slojih se množijo. Ali seveda, v majhnem okviru se to vse dogaja. Slovenci smo majhna socialna družba. S tem naziranjem se more tudi ponemčenje tolike množice našega naroda razumevati. Le pogledjmo življenje našega naroda s stališča gospodarskega življenja narodov, pa bomo solzne oči obrisali, spoznavajoč, da je to moralo tako priti.

Le naš kmetijski stan, kakor povsod drugod v Evropi, ne kaže izpremembe. On stoji na stopnji službujočega sloja do novejšje dobe. Iz njega se rekrutirajo srednji stanovi, kakor drugod povečjem, ali on nima apetita za boljši kos kruha. Sedanje gospodarske razmere, ki so vrgle milijone proletarcev na bojišče, pa tudi njega, kakor povsod, silijo na boj, ne more več živeti kot službujoči stan. Raztrgana streha, raztrgana suknja, večkrat nič soli, zemlja manj rodovitna, iskati mora kruha v Ameriki, to vse ga tira navzgor. In tam marširajo milijoni delavcev, ki so brez strehe, ki so v negotovosti, kaj bo jutri jesti, kje spati! Ali bo pomnožil vrste teh milijonov? — To pa je gotovo, da ga sili gospodarska moč, skrb za kruh ven na bojno polje, kjer se drugi stanovi bijejo za kruh, za boljši kruh, za oblast v državi. On bo večkrat s temi vsemi prišel v razpor, moral bo priti, naj že vstopi v vrste delavcev, ali ne. Plodovit je slovenski kmet; največ otrok se v njegovem stanu rodi, drugi naši stanovi so bolj sterilni. Bodočnost je njegova. Pride potem čas tudi za našega kmeta, da ne bo le rezervoar, iz katerega dobivajo drugi stanovi zdrave, čvrste ljudi; dati mu bo morala družba tudi večji kos kruha.

Uvod v znanstveno mišljenje.¹⁾

ko bujen razvoj empiričnih ved karakterizira pričetek in sredo devetnajstega veka, nabralo se je proti koncu istega toliko nepričakovanih rezultatov, da so omajali tudi ostalim vedam prejšnjo podstavo, odprli nove poti, obenem pa pokazali medsebojen stik posameznih ved, stremečih po ujedinjenju.

To stremljenje se izraža posebno živo v duhovnih vedah: sociologiji, veroznanstvu in teoriji spoznavanja. — Kakor se svet sestavlja iz človeka obdajajoče prirode, človeške družbe in človeka posebej, tako tudi sinteza ved stremi po končnem odgovoru na vprašanja: Od kod? Kam? Čemu? — o postanku, razvoju prirode, človeške družbe in človeka.

Koncem devetnajstega stoletja je stopilo veroznanstvo prvič v široko diskusijo. Poleg njega je vzrasla nova veda, sociologija, ki izkuša ugotoviti zakone, po katerih se je človeška družba ustvarila, se razvija ter sili po enoti. — Kakor je fiziologija, biologija in psihologija ugotovila življenje posameznega človeka, tako hoče teorija spoznavanja končno odgovoriti na vprašanja: V kaki zvezi je to življenje s narodo in človeško družbo, kako pojavi v nas odgovarjajo pojavom izven nas? Ob nastopu dvajsetega stoletja so zavladale torej vede: Veroznanstvo, sociologija in teorija spoznavanja, da končno omogočijo zadnjo filozofično sintezo med seboj v enotno svetovno naziranje.

Slovenci, kot mal narod, nismo mogli dosti prinašati k sestavu ogromnega poslopja empiričnih znanosti v vseh mnogostevilnih panogah, ker niti po številu in razmerah ne moremo producirati dovolj duševnih moči, in ker niti ni notranje potrebe za to radi lastnega obstoja. — Pač pa bi utegnili biti Slovenci deležni več pri duhovnih vedah, ker je ravno mal narod, ako ima dovolj življenske moči, nagnjen in skoraj odkazan, ujediniti predvsem duhovne sile ter se tako dvigniti nad vsakdanjost, kateri veliko bolj zapada, nego velik narod s poljočim ekonomičnim življenjem fabrik, trgovine in velikih kulturnih podjetij.

¹⁾ Spisal dr. Mihajlo Rostohar v Pragi 1909. Založila „Znanstvena knjižnica Omladine“ v Ljubljani, tiskala Zadržna tiskarna na Krškem. Strani VIII + 277 + IV.

Žalostna prikazen v našem slovenskem kulturnem življenju pa je: 1. da se poklicani faktorji niti niso brigali dovolj, da bi obdelovali empirične vede, kolikor jih potrebujemo za skromne svoje razmere praktičnega življenja in srednjih šol ter nam nedostaje dobrih znanstvenih knjižic za srednje stanove in srednje šole. Iz tega bi se dalo sklepati, da manjka naši inteligenci, in posebno naši profesorski inteligenci, pridnosti in rodoljublja. — 2. pa manjka naši inteligenci še bolj stremenje kvišku v obdelovanju duhovnih ved, znamenje pomanjkanja duševnih sil. Naše vsakdanje malenkostno socialno, ekonomično in politično življenje zablatilo je nas vse, in ravno naša inteligenca je skoraj izgubila že moč dvigniti se iz politične in socialne nizkote. Posebno malo ali nič je storila posvetna svobodomiselnost, tako-zvana narodna inteligenca. Kakor povsod, tako je tudi pri duhovnem delu njena pot označena po brezdelju in mizernosti. Z naraščanjem moči v javnem življenju, se je lotila duhovniška klerikalna stranka — deloma jej je to tudi služilo pri prvi rasti — precej intenzivno znanstvenega dela v vseh strokah. V „Katoliškem Obzorniku“ in pozneje v reviji „Čas“ se peča z novejšimi najrazličnejšimi znanstvenimi problemi, in dobili smo od enega prvih nje zastopnikov dr. Ušeničnika obširno sociologijo. Kolikor je posvetne inteligence, se peča z znanstvom le stremi po priznavanju širšega kulturnega sveta; piše vsled tega nemški, obdeluje snovi v splošnem internacionalnem interesu, neglede na mali slovenski svet in domače potrebe. Edini izmed narodne inteligence se je oglasil dr. Mihajlo Rostohar s svojo knjigo: „Uvod v znanstveno mišljenje“; lotil se je visokega problema, ne da bi obenem pozabljal na domače občinstvo.

Dr. M. Rostohar je zrastel iz gibanja narodno-radikalnega dijaštva izza prvih let takrat, ko je to gibanje bilo res zdravo in mnogo obetajoče. Ostal si je zvest pri delu; plod tega dela nosi na sebi izraz živega stremjenja naprej in kvišku; zato je redek, a tem veselejši pojav. Slovenska javnost se o tem delu ni izrekla, izven kritike dr. Ušeničnika; zopet dokaz indolence največjega dela naše profesorske inteligence, za katero so, kakor se zdi, predmeti, kakor „Teorija spoznavanja“ — predolgočasni. Dr. Ušeničnik podaja povečjem dobro kritiko, dokler se bavi s pravo vsebino dela, zahaja pa v stranpoti, iskaje rešitve vprašanja v katoliškem smislu. Teorija spoznavanja bi presegla meje, ako bi se spuščala v raziskovanje tega samostojnega problema; dr. Rostohar se ni taknil niti veroznanstva, niti metafizike, in le na tem polju

bi se bila lahko sporekla z dr. Ušeničnikom. Teorija spoznavanja kaže pot, kako naj človek spozna istinitost (Wirklichkeit), pot, kako naj spozna resničnost trditev posameznih ved. Naravno je, da pri tem raziskavanju ni moglo priti do drugih zakonov, nego onih, ki se dajo konstatirati pri procesu: hotenja, čustvovanja in mišljenja, kolikor je to pristopno človeškemu razumu in umu. Dr. Ušeničnik bi moral kvečjemu precizirati svoje stališče, da je vsako spoznavanje po prirodnih zakonih nemogoče in mogoče le eno spoznavanje, ki izhaja iz neznanih sil izven človeka, ki se v človeku javijo kot božje razodetje. Za dr. Ušeničnika je torej teorija spoznavanja v bistvu nemogoča, ker spoznavanje ne izhaja iz človeka in človeške družbe, ampak mu je diktirano.

Zakaj se oglašam jaz? Skratka, ker mi je čitanje takega dela odlastek od našega nizkega in malenkostnega socialnega, ekonomičnega in političnega vsakdanjega življenja. V podrobno strokovno kritiko se tudi ne bom spuščal; sicer pa je formalna logika tako predelana, da se gre skoraj le za odtenke, v bistvu pa je težko najti novih potov in ciljev. Temveč pa je teh odprtih ob mejnih vprašanjih psihologije in logike. Odgovor na ta vprašanja šele formalni logiki odkazuje nje pravo obsežje; zato pa tem širše odpirajo obzorje spoznavanja, tako da formalna logika postaja šele tedaj zanesljiva pomočnica spoznavanja samega. Kako je dr. Rostohar odgovoril na problem spoznavanja izven formalne logike, o tem se hočem baviti, še bolj pa o terminologiji, katero je v prvo treba rešiti pri znanstvenem obdelovanju nove snovi, katera je posebno za nas Slovence pereče vprašanje naše literature sploh. Logika in teorija spoznavanja temeljita predvsem na preciznih terminih, tako da je prvo in drugo nemogoče, ako jih ni. „Die Bedeutungsgeschichte ist ein Stück Geistesgeschichte“ ... „Geistesvorgänge sind stets als die nächsten Ursachen bestimmter Begriffe und der aus ihnen hervorgehenden Vorstellungen anzusehen“ pravi Wundt. Sila človeškega duha je vstvarila besedo kot refleks miselne delavnosti, ko je ta postala dovolj intenzivna. Miselna delavnost sama je bila izzvana po občutkih, ki so zopet odsev dejavnosti vnanjih pojavov in dogodkov. Tako je beseda nositeljica vsebine predmeta. Kjer se je ta proces vršil neposredno od predmeta skozi čutila v občutek, in od tega ven v glas, tam nastanejo konkretni termini, določnega nedvojbenega pomena. Vse kaj drugega pa je tam, kjer beseda ni v tej neposredni zvezi s predmetom, ampak je bolj izraz notranjih dogodkov čustvovanja in miselnega procesa sa-

mega. Ta refleks se ne more rešiti drugače, nego po analogiji izraževanja konkretnih predmetov in dogodkov. Ako mi teža narekuje pritisk, katerega čutim po čutilih, potem je „teginja“ slična čustvu pritiska v meni; dočim je vnanji pritisk čuten za vsakega človeka enako, je oni notranji najrazličnejši; zato je tudi refleks notranjega čuvstvovanja različen, in kakor se čustva najbolj diferencirajo po sožitju, tako se diferencirajo tudi najrazličnejši refleksi tega v besedah. Konkretno termine vstvarja torej posredno vedno funkcija po občutkih, t. j. po vtisih vnanjosti, *abstraktne termine vstvarja šele razvito mišljenje posameznikovo kot enota v človeški družbi*. Kjer je funkcija ena in ista, tam so tudi konkretni termini enostavni, kjer pa sožitje vstvarja najrazličnejše spojitve, tam so tudi abstraktni termini negotovi. Zato so pomeni terminov, ki naj izražajo notranje dogodke čuvstvovanja in mišljenja, pri najrazličnejših plemenih v raznih dobah po vsebini tako neenaki. Še bolj nestalni postanejo termini, kadar so produkt kolikor toliko čistega mišljenja izven čutenja in čuvstvovanja, torej zavedni produkt analize in sinteze. Tu ni več govora o neposrednem vtisu občutkov na nas, pa tudi ne več o vtisih po analogiji občutkov, marveč nastopi funkcija prostega razbiranja in izbiranja, nastopi kot odločujoči faktor intencija, volja. Beseda kot produkt te abstrakcije postaja že sama vsebina, pod katero je težko subsumirati predmet, beseda je indirektna nositeljica pojma, ki se na vnanjost življenja niti več ne naslanja. Tako nastopi beseda kot termin konvencionalnim potom. Vsi višji abstraktni pojmi so nastali tem potom, potom literature. Termin je poiskala ena oseba kot plod individualnega svojega umevanja, in ti najdeni termini sprejeli so se kot nekaj stalnega, dasi družba ni imela pred seboj drugega predmeta, nego besedo samo. V tej smeri treba bo torej vprašanje terminologije rešiti, in knjigi dr. Rostoharja nedostaje glede terminologije ravno to, da si ni začrtal poti, po kateri moramo Slovenci iskati filozofične terminologije. Kakor kaže knjiga živahen trud, uvesti dobro in stalno terminologijo, tako je rezultat nepovoljen, ker ni narekovanih potov, po katerih je edino mogoče priti do pristnih, lastnih terminov. Kar v knjigi dr. Rostoharja ugodno na čitatelja upliva, je stremljenje po spoznanju. Pot do tega, pravi, mu je bila dosedaj narekovana po formalni logiki, radi česar se jo je učil z vso vnemo. No, formalna logika ga je odbila od sebe, ker mu ni niti odprla, niti pospešila spoznavanja, in je končno postal negotov sam s seboj, čemu je sploh formalna logika. Šele

ko se je pečal z različnimi vedami posebno empiričnimi, uvidel je, da je formalna logika le del teorije spoznavanja, da formalna logika samanasebi ne more kazati resnice, da se pojmi ne dobivajo po logiki, marveč se vstvarjajo v prirodnem miselnem procesu, po poti, kakor predmeti vplivajo na človeške organe, človeško čutenje, čustvovanje, in kakor odmevajo zopet na venkaj v besedah. Kolikor te besede odgovarjajo predmetom, kolikor je bila psihična funkcija pravilna od predmeta do notranjosti, od notranjosti ven do besede, toliko je tudi pojem resničen. Zgrajanje pojmov je torej predvsem psihično delo; treba je poznati to tvornico ter od tega strogo ločiti miselno funkcijo uporabe pojmov za sodbe in sklepe. Šele z dobljenim pojmom ima opravilo formalna logika: konstatirati pot, po kateri se ti pojmi dotikajo, razbirajo, kako se od najsplošnejših pojmov pride na najtesnejše in obratno; to je metoda soje in sklepanja; le to je naloga formalne logike in leta je sredstvo iskanja zadnje resnice, celotnega človeškega spoznanja kot generalizacija in abstrakcija po občutkih, zaznavah in predstavah dobljenih pojmov. Največja pomanjkljivost dr. Rostoharjeve knjige je torej, da ne precizira razlike med formalno logiko kot sintezo in analizo pojmov in teorijo spoznavanja, t. j. ne konstatira razmerja resničnosti med pojmom in predmetom ter psihologično funkcijo mišljenja, kako se tvorijo pojmi. *Stročno rečeno, bavi se psihologija kot mejna veda logike s tvoritvijo pojmov, formalna logika z uporabo pojmov in teorijo spoznanja, z odnošaji pojmov na čutni svet.*

Delo dr. Rostoharja je skrbno nabrano gradivo novjših razlag teorije spoznanja in logike, delo pregledno sestavljeno. Kot tako ne more biti več nego subjektivno samostojno, v kolikor je dr. Rostohar obvladal gradivo, objektivno nesamostojno pa je moral ostati, ker dr. Rostohar ni dal lastnih idej. Sicer pa je bil njegov namen — in ravno način, kako je to storil, vpliva blagodejno na čitatelja — rezultat lastnega truda podati mislečemu občinstvu, češ, po tej poti se je odprl meni pogled v znanstvo, sledi tudi ti odprti poti! Zato daje ves tempo knjige živahen izraz streméčega duha; zato tudi ne motijo toliko številne pomote in napake v pisavi in stilistiki, in celo nestalnost in zamenjavanje terminov.

Saj nam dr. Rostohar v predgovoru odkritosrčno priznava, da ni imel časa piliti; bil je prenestrpen podati to, kar je zmagozavestno dobil po svojih študijah. Kar je hotel dr. Rostohar samostojno podati, je v predgovoru in v uvodu. Ta lastni ko-

tiček pa bi bil moral bolje predelati. Tu je hotel na kratko precizirati, kaj je čista logika, čista teorija spoznavanja, a to ravno se mu prav nič ni posrečilo. Knjiga je namenjena za srednje in inteligentne stanove; zato je ločitev gorenjih treh problemov predpogoj, da se jame občinstvo sploh zanimati. Logika je oni predmet, ki vsakega srednješolca najbolj razočara. Zgodilo se je to dr. Rostoharju samemu, zgodilo se je meni. Preveč se pričakuje od formalne logike; vsak misli, da pride do vira, kako je treba soditi in spoznavati. Ko pa odloži logiko, je poln naučenih, matematičnih formul, s katerimi pa ne ve kaj začeti pri praktičnem delu. Ob tem negativnem rezultatu jame tudi uvidevati, da je zavisna cela logična stavba le od tega: ali odgovarjajo pojmi, iz katerih se gradijo sodbe in sklepi o predmetih v prirodi, notranjim dogodkom? Da dobi torej formalna logika praktičen pomen šele po teoriji spoznanja. Logika sama na ta vprašanja ne daje nobenega odgovora; zato se človeku, ki se uči le formalne logike, zdi, da je zidal vse svoje račune na pesek. Pedagogično je treba torej človeku predvsem psihologije, potem šele teorije spoznanja, in končno čiste logike. To se pravi: najprej moramo vedeti, kako čutimo, čustvujemo, mislimo in hočemo, potem moramo vedeti, v kaki zvezi so te funkcije z zunanostjo, t. j. z vidnimi predmeti čustvenega sveta; končno moramo vedeti, kako se seskupljajo v nas ti predmeti kot pojmi in v svojih refleksih kot besede, in kako končno pojmi, v svojih nepreglednih relacijah, tvorijo naš notranji enotni svet. Čista logika v tem oziru ni nič drugega, nego razbranje in ujednočenje našega mišljenja.

Jako slaba stran je dr. Rostoharjeva terminologija. Tudi tu se pozna resno njegovo stremljenje dobiti si lepe, precizne termine. — Vidi se, da je dr. Rostohar mnogo zbiral, obenem tudi, da je konstatiral potrebo marsikaterih novih terminov, potrebo, katero je vstvarilo mednarodno znanstvo in njega različne nove panoge ved. — Dr. Rostohar ve, da smo Slovenci izkušali svoje abstraktne pojme zgraditi takrat, ko je bil naš jezik še v prvem razvoju, in takrat, ko je naše razumništvo stalo precej ob strani internacionalnega znanstva. — Od teh prvih početkov tekom 40 let razvoja naše literature pa se je nakopičilo polno terminov, zajetih iz ruščine, češčine, poljščine in hrvaščine; le malo se jih je izkušalo pridobiti ali pa vsaj razložiti iz slovenskega jezika samega. Zato bi dr. Rostohar, mesto da nam je nasvetoval stalne termine, bolje storil, da je priznaval našo mizerijo ter konstatiral neob-

hodno potrebo, da se filozofični termini med nami opredelijo posebno v tem, da se iztrebijo nepotrebni, in mnogokrat naravnost nemogoči sinonimi ter da se konvencionalno določijo novi termini tam, kjer so nastali potom razvoja znanosti novi pojmi.

Vzemimo n. pr. izraz „pojem“ pri miselni funkciji; vzel se je iz češčine. Miselna funkcija pri vstvarjanju „pojma“ je ta-le: Najprej se mora ločiti različne občutne komplekse potom zaznave, t. j. zaseči se mora občutni kompleks, uvrstiti in sprejeti ga potem med ostale predstave. Prvi akt bi slovenski imenovali „dojeti“ po analogiji „doseči“ (erfassen); kar sem „dojel“, to je „dojem“ (das Erfasste), „dojetje“, „dojemanje“ (die Erfassung). Nato sledi drugi akt, recimo anektiranje „zaseganje“, to bi imenovali „pojemanje“ (Auffassung), rezultat „pojemanja“ je „pojem“; za „begreifen“ tvoriti je nov glagol „pojmovati“, kakor tudi Poljaki rabijo „pojmovać“. Nesreča pa je, da smo čitali v češčini „pojem“ za „Begriff“, „dojem“ za „Eindruck“. Rabimo češke besede in izpodrivamo tako slovenski pomen, ki je veliko boljši! Treba je torej, da češki „dojem“ in „pojem“ opustimo ter rabimo slovenski „dojem“ in „pojem“; „Eindruck“ je dobro slovenski in dobro psihologični „vtis“. „Dojem“ za „Eindruck“ je v slovenskem docela nesmiseln.

Posebno nespreten je dr. Rostohar s terminom „istinitev“; „istinitev“ mu je „Urteil“. Nemški izraz res pomeni prvotno le „delitev“, za „Urteil“ imamo Slovenci „sodbo“. Res, da je logična sodba „Urteil“ dvojna: ali konstatiramo, da je nekaj izven nas vsled direktnega vpliva vnanjega predmeta na nas; ali pa na predmetih potom analize in sinteze dobivamo novih rezultatov. Res, da je to dvojna funkcija mišljenja in da je treba v svrho opredelitve dvojnih terminov. Dr. Rostohar izključuje slovensko „sodbo“, ki bi bila predvsem analitična ter zahteva termin „istinitev“, ki je predvsem sintetičen. Dr. Rostohar pa ima pred seboj preveč nemško besedo „Urteil“. Nemški „urteilen“ je res predvsem „teilen“; nasprotno pa slovenska „sodba“ izvira iz sanskrita „sandh“, ohranjen še v ruščini kot „san“ = „Amt“. „Soditi“ je torej prvotno nekaj kot uradna oseba zapovedati ali odločiti se za to ali ono. Ravno zato odgovarja pojem „soditi“ moderni psihologiji in logiki, t. j. „sodba“ v obeh smereh kot razsojevanje in konstatiranje. Dr. Rostohar mora torej pustiti pojem „sodba“ v širšem pomenu kakor je ter ta širši pomen ločiti na „sodbo“ v ožjem smislu, t. j. delitev in „istinitev“, ki bi torej pomenila slovenski das Setzen einer Tatsache. Slovencem torej manjka za

„urteilen“ terminus, Nemcem pa manjka za „soditi“ terminus; prvi je ožji, drugi je širši, zato tudi boljši. Ne smemo pa slovenski terminus tolmačiti po nemškem.

Dr. Rostoharjev uvod v znanstveno mišljenje slovenski inteligenci kategorično velevali bavi se resno s terminologijo; in če to povelje obvelja, je dr. Rostohar početnik uspešnega dela. Ker dr. Rostohar ni samostojno sledil razvoju besedi v slovenščini sami, po drugi strani pa ne sledi tvoritvi in historičnemu razvoju pojmov, zato je tudi oni del, ki govori o najglavnejših logičnih terminih, najslabši, ter pravim ž njim: „Naši mladi znanosti naj bi bilo to v svarilen vzgled“, in „Znanost se mora vsekako naslanjati na pojme vsakdanjega življenja“ (str. 223).

Dr. Rostohar je imel tri pota za vstvarjenje terminov: 1. samostojno definiranje in samostojno filologično izbiranje, 2. sprejemanje sistema priznane avtoritete, 3. samostojno sestavljanje iz različnih sistemov iz različnih avtoritet, nekako sprejemanje terminov kot rezultante dosedaj nabranih sinonimnih terminov. Ni se pa držal nobenih teh potov; zato je ostal nejasen.

Izbral bi si prvo pot samostojnega definiranja in samostojnega filologičnega izbiranja; izločil bi kolikor moč zajemanje iz ruščine in srbščine, docela iz češčine; izključil bi tudi prevajanje iz nemščine. Ni treba, da imamo za vsak nemški termin tudi slovenski, saj ga tudi precizna francoščina nima, in vendar predstavlja francoski jezik takorekoč preciznost med vsemi svetovnimi jeziki. Francoščina bi mi torej služila kot vzgled preciznosti, t. j. zahteva, da je za vsak pojem le en izraz. Najbolj bi se ogibal češčine, ker ni nobeno slovansko pleme tako ad litteram prevajalo nemških terminov, kakor ravno Čehi. Ker pa ima slovenščina pod seboj staroslovenščino, in ker je slovenščina postala prožna vsled našega bivanja med Latini in Germani, in ker imamo svoj prožen glagol, je ravno Slovincem mogoče, vstvariti si bogato in precizno terminologijo. Največjo blodnjo pa povzročuje, ako se sinonimni slovanski termini sprejemajo brez vsakršnega kriterija v slovenščino.

Posebej se razume, da ni iskati domačih terminov, kjer je v veljavi v vseh kulturnih jezikih latinski ali grški termin, ki se je udomačil v navadnem življenju.

Raditega hočem, da postanem nekoliko bolj pozitiven, podati nekaj definicij in terminov.

„Termin“ je beseda za jasen in razločen pojem, „*pomen*“ besede je pokaz na pojem, *zmisel* stavka je pokaz na misel.

„Beseda“ je po glasovih izraženo znamenje za pojem; pri konkretnih pojmih kaže beseda na predmet, pri abstraktnih predstavlja beseda sama vsebino pojma. *Izraz* je pomenljivo znamenje glasovno ali zarisano. Vsled tega mojega tolmačenja imam za napačno splošno razlago: pomen besede ali stavka je vsebina ali predmetnost, na katero se odnaša. Smatram tudi za napačno dr. Rostoharjevo razlago: pomen je z besedo tesno spojen pojem, oziroma istinittev. Pojem se z besedo sploh ne da spojiti, ker je beseda le znamenje za pojem; po mojem mnenju tudi ni govoriti o pomenu stavka, ali o pomenu sodbe, ampak precizno bi bilo le: *zmisel* sodbe in stavka, pomen besede.

Dejstvo (Tatsache, factum) smo vzeli iz ruščine, a se je pri nas udomačilo, ker odgovarja duhu našega jezika in nam je manjkalo besede za „faktum“. Poleg tega smo si še izposodili „istina“ iz srbščine, kjer pomeni toliko kakor naša „resnica“ (veritas). Slovenski mišljeno pa „istina“ pomeni nekaj drugega od „dejstva“. Za „veritas“ (Wahrheit) imamo „resnica“; resnica je tako splošno naše, tako določen pojem, da ni na njem ničesar majati. Vsled pomanjkanja lastne besede za „faktum“ smo prišli do dveh različnih terminov: „dejstvo“ in „istina“. Jaz bi ohranil oba, ker bi rekel: „dejstvo“ je to, kar se je pred menoj zgodilo, torej prememba v vnanjem ali notranjem svetu, „istina“ pa je to, kar pred menoj eksistira, t. j. je zdržno. Svota „istin“ in „dejstev“, to mi je „realitas“ (die Wirklichkeit). Slovenski bi za to rabili termin „istinitost“, „istinit“ (wirklich). Krug pravi: „Wirklichkeit kündigt sich nur durch Wirksamkeit an;“ zato bi rabil za „Wirksamkeit“ „dejstvenost“, „wirksam“ „dejstveno“, „dejavnen“ (tätig), „dejavnost“ (Tätigkeit), „dejstvovati“ (wirken), „udejstvovati“ (verwirklichen, in Tat umsetzen), „dejstvovanje“ na kaj (das Einwirken), „učiniti“ (bewirken), „učinek“ (Wirkung), „dejanje“ (Handlung), „dejansko“ (tätlich, a tudi tatsächlich), „dejanstveno“ (aktuell). Opažam, da pater Škrabec rabi za „Wirklichkeit“ „dejanstvenost“, za „Wirksamkeit“ „dejavnost“ in za „Tätigkeit“ „delavnost“. — Tu se vsled izposojenk in novih tvoritev tako križajo v slovenščini izrazi, da je skrajni čas, da se za teorijo spoznanja in filozofijo neobhodno potrebni izrazi *konvencionalno* ustanove.

Kar dr. Rostohar imenuje „dejstvo“, bi bilo zame „predmet“ (Gegenstand), kar mi stoji nasproti, „objectum“. Dr. Rostohar pravi: Kar je v moji zavesti po kakovosti in bitnosti danega, to je „dejstvo“. Dalje pravi: resnična misel je „resnica“, neresnična

misel, katero imamo za resnico, pa je „zmota“ oziroma „neresnica“. To ni nikaka razlaga, marveč gorostasna tautologija in obenem je „zmota“ vse kaj drugega, kakor „neresnica“. „Resnica“ je zame soglasje sodbe z istino ali dejstvom, oziroma soglasje s predmetom. „Resnica“ je torej le relacija; na sebi ni „resnice“, ampak le istine in dejstva. Kriterij resnice je soglasje sodbe iz izkušnja. „Resnica“ je sodba o sodbi. Formalna resnica je soglasje sodeb po logičnih normah; materialna resnica pa je soglasje sodbe z istinitostjo. Kar ni „resnično“, to je „neresnično“; „resnica“ (Wahrheit), „neresnica“ (Unwahrheit); „zmota“ pa je (Irrtum) v nasprotju s spoznavanjem (Erkenntnis). „Misel“ na sebi je psihično dejstvo, resnica kot relacija pa je znak sodbe; resnica je predvsem termin teorije spoznanja, misel je psihološki termin, „zmota“ pa je nepoznanje pravih razlogov. Ker je resnica relacija, je vedno intencionalna; zato pa tudi ni absolutne resnice.

„Zaznava“ (Wahrnehmung, percepcio) je „pojetje“ (Aufassung) predmeta vnanjega ali notranjega sveta. — Predno „pojmemo“ predmet, moramo nameriti nanj (pozornost), ga moramo doseči, to je „dojetje“ predmeta (Erfassung), ter pri tem ločiti en predmet od drugega. — Zato je v vsaki zaznavi najprimitivnejša analitična sodba. — „Zaznava“ je torej že sestavljeno psihično dejanje, ima občutno vsebino (Empfindungskomplex), voljno vsebino, t. j. pozornost, in spoznavno vsebino, t. j. analitično sodbo. —

Ravno na tem prvem miselnem aktu, na zaznavi, se vidi, da vsi naši termini ne pomenijo nikdar nič enostavnega, marveč izražajo vedno združene funkcije naše notranjosti. — „Zaznava“ kot ločitev enega občutnega kompleksa od drugega, je najprimitivnejši miselni akt, prva vez človeške notranjosti z zunanostjo izven njega.

„Občutek“ je vtis predmeta potom čutil na notranjost, „čutilo“ je organ, vstvarjen po ponavljajočih vtisih; „la fusione crea l'organo“. Pri občutku ne moremo zaslediti miselnega akta; zato je občutek zgolj fiziološki; šele ločitev enega „občutka“ od drugega, zavest razlike, postane miselni akt (zaznava). Zaznava po „občutkih“ je neposredna vnanja zaznava, zaznava notranjih dogodkov, čustvovanja in mišljenja, je neposredna notranja zaznava. — Dr. Rostohar pravi: Zavest o kakem dejstvu je „zaznava“. Ta razlaga je presplošna, brez prave vsebine. — Novi izraz dr. Rostoharja „doznanek“ je docela nepotreben, moral bi biti

kvečjemu „zaznatek“. Po mojem mnenju pa je mnogo precizneje ostati pri terminu ter reči „predmet zaznave“ ali „zaznavni predmet“ (Wahrnehmungsgegenstand). Razlaga dr. Rostoharja je tudi napačna, ker je zavest o dejstvu, „učinek“, rezultat zaznave; šele potem, ko je nastopila prva analitična sodba, šele potem, ko sem že sodil, nastopi zavest o „dejstvu“. — Razlikovanje dr. Rostoharja med neposredno in posredno zaznavo je po mojem mnenju napačno; notranja in vnanja zaznava je vedno neposredna. — Kriterij zaznave je vedno miselni akt ločitve občutkov ali čustev; posredna zaznava je zame le reproduktivna, t. j. spomin občutkov, oziroma ločitev obnovljenih občutkov in čustev.

„Čut“ (sensus, Sin) je primarna psihična funkcija, ki je nastala filogenetično in potom diferenciranja enega samega, prvotnega čuta, bržkone poltnega čuta (Hautsinn) po *primeni* (Anpassung) na vtise vnanjega sveta. — Čuti dajejo stvarino mišljenja v občutkih; občutek je tako kompleks vtisov na mojo notranjost po čutih.

„Predstava“ (φαντασία, raepresentatio, francosko idée).

Kadar se ob zaznavi zavedamo sestavine občutnega kompleksa, ki jo je povzročil, t. j. znakov predmeta, tako da tvorijo celoto, dobimo predstavo, in sicer neposredno „zaznavno predstavo“ (Wahrnehmungsvorstellung). — Kakor je temeljni znak zaznave analitična sodba, tako je temeljni znak predstave najprimitivnejša sintetična funkcija. — Predstava se sestavlja torej iz občutne vsebine in sintetične sodbe, spremljani po voljni vsebini pozornosti, merjenja. Važen znak „predstave“ je „apercepcija“, t. j. spojitev zaznave celotnega predmeta z enotno človeško notranjostjo. Vsled te vezi „predstave“ z mojo celotnostjo, postaja „predstava“ šele moment reproduktivnosti. — Čim tesneje se je „predstava“ spojila s celoto, tem krepkejša bo reprodukcija. — Reproduciranje „predstave“ kot apercepirane, ne morejo biti samostojne, ampak so le delna vsebina celotne zavesti; *predstave so torej momenti celotnega dogajanja v nas*. — Zaznavna predstava je vsekdar nazorna, obnovljena predstava pa je le takrat, kadar je ohranila vse znake, ki so bile prične (gegenwärtig) pri prvotnem dojetju (Erfassung). — Ker stopi predstava v celotno zavest, tedaj stopi tudi pod vpliv čustvovanja (Vorstellungen sind immer gefühlsbetont) in volje (Vorstellungen sind mit irgend einem Grad des Strebens behaftet). Zaznava nasprotno je prosta čustvenih vplivov, čeravno od zaznave do predstave ne more biti stroge pregrade, treba je, da jih ločimo po intenzivnosti karakterističnih

znakov. — „Predstavitev“ (Vorstellungsakt), „predstavnost“ (Vorstellungsvermögen), „predstavna vsebina“ (Vorstellungsinhalt), „predstavni predmet“ (Vorstellungsgegenstand).

Dr. Rostohar posveča predstavi premalo pozornosti. Njemu je predstava vedno le reproduktivna; toliko kot v spominu obnovljena zaznava. — Ta razlaga je napačna.

Preohlapna je razlaga, da je predstava notranje zrenje ugotovljene vsebine. — Ako bi bil dr. Rostohar „predstavo“ prav definiral, potem bi bila tudi takoj razumljiva njegova trditev, da imamo predstave v gotovi meri v oblasti, t. j. ravno radi tega, ker so momenti celotne naše notranjosti.

Zaznavo in predstavo je terminalno mogoče precej točno označiti; tega pa dr. Rostohar ni storil. — Povdarjam pa še enkrat, *da so termini zaznava in predstava znanstveni termini v svrhu analize celotnega in enotnega psihičnega dogajanja v človeku*. — Priprosti človek se seveda ne zaveda razlike med zaznavo in predstavo. — Z zaznavanjem, t. j. ločenjem enega občutnega kompleksa od drugega in s tem združenim hotenjem v pozornosti, je dano neposredno in nerazdelno predstavljanje, t. j. pridruženje novega kompleksa s celotno zavestjo posebej, posameznih bitnejših znakov tega novega kompleksa. Zato menda noben ljudski jezik sveta ne loči zaznave in predstave, dočim se tudi priprosti človek zaveda instiktivno ločitve volje in misli. — *Ker se je predstava po apercepciji spojila s čustvom in stremljenjem volje, postane tako najvažnejši element človeškega psihičnega življenja*.

„Misel“ (koren my, Miklošič: cogitare, cunctari, dočim mneti, mnejem, meniti, memorare).

Po mojem razumevanju je temeljni pomen „misliti“, sploh meriti na kaj; — misliti je torej na pragu hotenja. — Ravno Miklošičev prevod „cunctari“ kaže na predavno sorodnost „misliti“ s „hotenjem“. — Na tej besedi bi se dokazovalo, da je temeljno notranje funkcije v človeku hotenje, želenje, stremljenje, le ker se to stremljenje mora nanašati na kak predmet, nastopi „mišljenje“. — V slovenščini imamo jako ilustrativen izrek: „Krava pomišlja.“ To je prvi akt pohotnosti krave, predno se poja. Krava navadno takrat postaja in gleda topo predse, kakor bi hotela nekaj najti, živalski izraz prvega poželenja. Spominjam se reka svoje matere: „Kaj pomišljaš kot krava?“, t. j. „Kaj gledaš predse, pa ne veš, kaj bi začel?“ V našem kmečkem ljudstvu najdemo tedaj ohranjen temeljni pojem za misliti — meriti

iz uma na predmet izven sebe, torej meriti iz subjekta na objekt. Tam, kjer se misel jame ločevati od hotenja, nastane zaznava.

Temeljno dejanje mislitve je torej intencionalno, je odnašanje subjekta na objekt; misel po mojem je vedno psihičen akt. Ker razumejo Nemci pod „Gedanke“ „Denkakt“, torej „mislitev“, „Denkinhalt“ (miselna vsebina) in „Denkprodukt“ (miselni proizvod), in ker je deloma pri nas „misel“ precej širokega pomena, jela se je rabiti mnogokrat „misel“ kot podstava stavka, dočim je zame vedno le strogo psihičen akt, odnašanje, merjenje subjekta na objekt. Pripriprosto ljudstvo med Slovenci in menda povsod, identificira „misliti“ in „predstavljati“. Dobro je rabil temeljni, prvotni znak „misliti“ Francoz Condillac: *penser = décomposition des phénomènes et composition des idées*, torej „misliti“ je analiza pri zaznavi in istočasno sinteza pri predstavi. S tem soglaša Nietzsche, ki pravi: *Denken ist Umsetzen unserer Empfindungen*. Z ljudskim mnenjem se strinja tudi Wundt, ki pravi: *Ein reines Denken ohne Vorstellung gibt es nicht; das Denken beginnt schon in der Anschauung*. S tem se docela zlagam; kajti tudi najprimitivnejša notranja dejavnost naša je aficirana takoj pri dejavnosti čutov, t. j. celotna zavest reagira na vsak dogodek vnajnjega sveta; in le po intenziteti posameznih reakcij, se dajo analizirati posamezne funkcije. Vsa naša notranja dejavnost je analiza in sinteza predstav: iz teh se tvorijo pojmi, sodbe in sklepi. Zato zamenjava ljudstvo „misliti“ s „sklepanjem“ kot končnim rezultatom mišljenja (Denkvorgang). Zame je najprimarnejši akt mišljenja analiza pri zaznavi, drugoten akt sinteza pri predstavi, terciarni generalizacija in abstrakcija pri stvarjanju pojmov — stopnjeva se od akta do akta vedno višje ter izražaje se v zadnjem aktu kot stremljenje k enoti. Logično mišljenje je meni le tvoritev sodb in sklepov; na sebi pa je mišljenje psihična funkcija. Miselni zakoni kot logični zakoni so norme volje po enoti stremečega enotnega „jaz“. Iz tega stremljenja po enoti vznikne so temeljne logične norme: stavki istosti, stavki prekoslovja, stavki izključenega tretjega in stavki zadostnih razlogov.

Konec.

temeljito pomoto, da je Rationale „dal sestaviti nadvojvoda Albreht II.“ (Voditelj IV [1901] 185). — Dr. Jože Gruden navaja sicer inkriminirani stavek sam za pričo, da imenujejo nemške listine Slovence in Hrvate „Winden“ (Glagolica v akvilejski metropoliji, Kat. obzornik IX [1905] 143), toda ker mu gre zato, da „se (slovenska) slovstvena doba pred Trubarjem pokaže v drugačni svetlobi“ (157), je postavil na mesto Benkovičeve verjetnosti zopet gotovost; tudi drju Grudnu „dobro izpričuje nemški prevod (!) Durandijevega... Racionala... , kako razširjeno je bilo takrat slovensko bogoslužje po južnih avstrijskih (=slovenskih) deželah“ (151), tudi dr. Gruden šteje ta stavek med „priče... , ki kažejo dovolj, da je v srednjem veku Slovence družilo s Hrvati slovensko cerkveno slovstvo“ (157), pa še mnogo več: vsled omenjenega stavka se drju Grudnu vidi, da so tudi Habsburžani „po vzgledu Luksemburžanov... iz političnih namenov pospeševali glagolico“ (151). Vse to na ljubo tisti „drugačni svetlobi“, namreč tezi, „da bi se bil na... temelju (slovensko-hrvaškega glagoljskega slovstva) razvil enoten jugoslovanski književni jezik, ako bi protestantizem ne bil zavrgel slovstvene tradicije“ (157)! — Višek je dosegel najmlajši izmed antitrubarjancev, Logar: Benkovičevi temeljiti zmoti je ponovil: tudi on trdi, da je Rationale „ukazal sestaviti Albreht II.“; Grudnov nameček si je prikrojil za svoje potrebe: predstavlja naš stavek kot dokaz „prizadevanja (v svetem rimskem cesarstvu) dati slovenščini mesto, ki ga sme naravno po zakonih zahtevati, ... tudi na verskem polju;“ dodal je drobtinico tudi iz lastnega žepa: zapeljuje prijatelja k veri, da si je napisal posvetilo naročene knjige kar Albrecht sam, češ: „Tako je sodil Habsburžan v 14. stoletju o našem jeziku! Slika, ki ti nastaja po takih velikih potezah, kot so zgoraj omenjene besede, si lahko izpolniš sam!“ (Mentor I [1908/9] 123—4). Vse to v podkrepitev najgorostnejšega tolkača slovenskih antitrubarjancev: v isti sapi, ko razklada, kako so bili Slovenci že v 14. stoletju širom svetega rimskega cesarstva znani in upoštevani, zagovarja z resnim obrazom, ravno nasprotno trditev, da jih je odkril Nemcem šele reformator 16. stoletja! Piše namreč doslovno: „Še manj pa je treba upirati hvaležno svoje oko v Trubarja, ki je s svojim nesrečnim nastopom opozoril Nemce na slovanski jug, povzročil in omogočil misel, zvezati preko naših pokrajin Adrijo z Nemčijo“ (123).

Pa tudi dvema resnima možema, ki nimata angažmaja, da bi morala manjšati na vsak način kulturni pomen slovenske reformacije, se je zdel Radicsev komentar takega upoštevanja vreden, da sta si upala čitati v predgovoru dunajskega „Rationala“ še več, nego je čital pl. Radics sam: *dr. Wladimir Milkowicz* vidi v njem dokaz, da se je čitala v 14. stoletju maša v slovenskem jeziku ne le „na Koroškem in Kranjskem“, ampak „celo na Dunaju“ (Der sloven. und der serbokroat. Stamm, Weltgeschichte . . . hrsg. v. H. F. Helmolt, V [Lpzg-Wien 1905] 310), a drju Antonu Medvedu se zdi radi našega stavka že kot „gotovo . . .“, da se je dolgo časa na habsburškem dvoru opravljala sv. maša v slovenskem jeziku,“ zato razvija klopčič še naprej in dostavlja: „Da se je pri sv. opravi (na habsburškem dvoru) tudi čitala ali prosto govorila homilija v slovenskem jeziku, je brezdvomno. Žal, da se nam ni nobena v pismu ohranila!“ (Zgodovina slovenskega cerkv. govornišva, Voditelj IX [1906] 168).

Seveda se je spomnil Radicsevega komentarja tudi *Martin Žunkovič*, ko je naletel s svojimi etimologijami pri razsodnih ljudeh na odpor in je bilo treba iskati zgodovinskih dokazov. Ker pa Radicsevimi izvajanjem niti Žunkovič ni upal kar tako verjeti, se je obrnil do predstojnika v rokopisnem oddelku dunajske dvorne knjižnice po pojasnilo ter prejel obenem s potrebnimi citati tudi opomin, kaj sme in česa na podlagi teh citatov ne more trditi¹⁾. Toda bil se je v Radicsev komentar že tako zaljubil, da je korakal brez ozira na dobrohotni opomin dalje po izhojenem tiru: končno ni le slično drju Milkowiczu in drju Medvedu trdil: „Iz predgovora k temu prevodu (Durantijevega Rationala) . . . sledi, da se je rabil v tem času na Dunaju pri službah božjih še slovenski jezik,“ ampak povdaril, da se je rabila v XIV. stol. na Dunaju pri službi božji „izključno“ le slovenščina. (Kdy byla střední Evropa Slovany osídlena? Třetí doplněné vydání. Přeložil Vojtěch Srba, Kroměříž 1907, 73). Še samozavestneje ponavlja isto misel v četrti nemški izdaji svoje knjige (Kremsier 1908): „Gornja notica v „Rationalu“ ne potrebuje torej predvsem nikakega podrobnejšega komentarja; objednem pa predrugači menda nekoliko tudi one sodbe, ki so hotele mojo razlago kot „smešno“ odpraviti“ (124).

Žunkovičeva verzija se je pokazala kmalu v čeških dnevnih listih: po tretji češki izdaji Žunkovičeve knjige so posneli notico

¹⁾ Gospodu vladnemu svetniku Ferdinandu Menčiku za poročilo hvala!

n. pr. *Národní Listy* z dne 27. oktobra 1907, po četrti nemški pa *Union* z dne 28. februarja 1909. V *Unionu* jo je steknil nekdo izmed urednikov „*Koledarja družbe sv. Mohorja za leto 1910*“ kjer se pod nadpisom „Slovenci na Dunaju“ čita: „Dvorna knjižnica na Dunaju hrani še [št. 2765 in 3945 (!)] staro obredno knjigo [Codex Rationale divinatorum officiorum], ki jo je dal napraviti vojvoda Albrecht [s kito] l. 1384. Iz tega spomenika je razvidno, da se je obhajala na Dunaju slovenska služba božja, in da je *slovenski jezik bil tedaj na Dunaju popolnoma običajen* (73). Po tridesetletnem romanju si je utrl Radicsev komentar pot tje do zadnje slovenske hribovske vasi . . .

Toda vprašanje je, kaj pravi k tem razlagam zveza, v kateri se naš stavek nahaja, dalje, ali se sme kar tako prezreti migljaj *Josifa Perwolfa*, ki je že pred 22 leti opozarjal, da je napisal posvetilo nemškega dunajskega Racionala „*Nemec, zamenjavši tukaj jezike: slovenski [windisch], slovènski [cerkovni] in občni ,slavjanski‘*“ (Славяне III. II [Варшава 1888] 522).

V posvetilu naglašja prevajalec o Albrechtu III., da „Ir . . . habt . . . begeret, daz vor nicht gehoret ift, daz man euch ze deutsch mache daz Rational“, ter nadaljuje po splošnih frazah o usodi držav, dolžnosti kraljev in težavah svojega prevajanja¹⁾: „Zato prosim Vas in vse druge ljudi, imejte potrpljenje z mojo nemščino in ne zamerite mi, ako nekterih stvari v tej knjigi nisem poznamenoval tako, kakor se v tej deželi navadno poznamenujejo. Ko so hoteli napraviti Rimljani jezik, ki bi bil radi njih celemu svetu skupen, so uredili latinsko pismo, da bi zapovedovali vsem deželam in drugojezičnikom. Ker se je pa razširil latinski jezik v vse dežele in imajo te dežele razne jezike, je potreba, da prevajam iz latinščine v nemščino z raznimi besedami, ker ni noben jezik tako bogat, da bi mogel dati samodsebe smisel in mero latinščine. Nemški jezik je že tudi izzadavna najneznatnejši in v primeri z latinskim najdivljejši, kar jih poznamo; zato se naziva tudi barbarski, t. j. divji, in zato moramo tudi pogosto besedo za besedo navajati, ako hočemo prevajati iz latinščine v nemščino. K temu je treba pripomniti, da se opravlja mašni obred pravilno v treh jezikih, kakor je bil po naredbi svetega duha prečastiti altar, kamen svetega križa, okrašen z napisi v treh jezikih: Jesus Nazarenus, rex Iudaeorum. Prvič je bilo tam židovsko pismo, da bi mogli vsi, ki so se priznavali k staremu zakonu, videti in spoznati, da so ubili svojega kralja, kakor je rekel prerok: Videli bode, koga ste zabodli. Drugič je bilo tam grško pismo, da bi mogli vsi znanstveniki in vsi oni, ki se imajo za visoke in modre, videti, da se je hotel kralj slave, v katerem so bili zakladi vse modrosti, tako ponižati, da je postal sin hlapca ter bil pokoren do smrti na križu, prisojeni mu po volji svojcev, ki jih je ljubil do konca. Tretjič je bilo tam latinsko pismo, da bi vsi oblastniki tega sveta, ki so se razumevali pod Rimljani, spoznali, da so prelivali in da prelivajo po nepotrebem toliko krvi, da bi bili mogočni na tem svetu, dočim je hotel biti stvarnik in kralj vseh živih bitij tako sramotno obešen na vislice križa, in da bi se na ta način tudi

¹⁾ Nemški original je natisnjen deloma: Lambecius, o. c. 781.

Kristusovo trpljenje vsemu svetu naznanilo in povedalo. Židovske besede pri maši so *kyrieleison*, ponovi *leison*, druge so latinske. Iz tega tudi sledi, zakaj se čita maša po zapovedi in želji rimskega trona v treh jezikih, namreč grškem, latinskem in vindiškem in zakaj ne v hebrejskem, v katerem se je bila začela. Pripomniti je treba, da so trije jeziki, v katerih se opravlja ta čestiti obred, iz-
 vzeti radi svete trojice, v kateri in radi katere se opravlja. Prvič je izvoljen grški jezik, radi znanosti in modrosti, ki je bila pri Grkih doma. Drugič je izvoljen latinski jezik, da se označi s tem plemenitost in čistost, kajti posvetno plemstvo tega sveta je prišlo od Rimljanov, zato sta tudi prvi papež Peter in prvi in največji učitelj sv. Pavel to mesto s svojo krvjo počastila in okrasila ter je postala ta cerkev tudi mati vseh cerkvâ. Tretjič se opravlja maša v vindiškem jeziku radi njega razširjenosti in splošnosti. Ker ni sam ob sebi noben jezik tako daleč razširjen, kakor ta, ki se imenuje vindiški, zato je tudi prišel na mesto hebrejskega, koso židje božjo besedo zavrgli, je postali nevredni, ter je bila poslana k hajdom, kakor se bere v knjigi apostolov. In tako so se rubili, ter je bil obred svete maše njihovemu jeziku odvzet ter dodeljen jeziku, ki obsega velik del hajdov ...“

Kodeks šte. 2765 je že prepis, „začet pred 1395, končan pa po 1403; dovršil ga je najbrž dvorni slikar Hans Sachs na Dunaju“ (Ausstellung von Habsburger Cimelien, 2te Aufl. [Wien 1909] 2). V dvorni knjižnici pa se hran pod šte. 3045 še drug prepis istega prevoda, in Žunkovič (v 4^{ti} nemški izd. 122) a za njim tudi referent v Unionu ter člankar Mohorskega Koledarja kličejo tudi ta prepis za pričo svojih trditev. Toda to je le nov dokaz Žunkovičeve nepazljivosti: posvetilo namreč v kodeksu šte. 3045 — manjka. Pač pa ima ta kodeks na zadnji strani beležko: *pücher des Rationalis. Die getzewgt vnd tzu wegen pract hat der Erber beſchayden man Chunrat der Ramperſtorffer die tzeit des Rates der Stat ze Wienn vnd amptman des Chlofters zu Newnburg, volbracht Johannes Albrand von Suntra . . . 1402 an St. Peterstag*“ (prim. tudi: Denis M., *Codices Manuscripti bibliothecae palatinae vindobonensis vol. II. pars II.—III. [Vindobonae 1795] No. DCCCXXVII*). „Getzewgt und tzu wegen pracht“ pomenita sicer: „naročil“, izključeno pa ni, da je imel isti Konrad Rampersdorfer, ki se je pobrinil za prepis, že tudi s prevajanjem posla. Bilo temu kakorkoli, toliko je gotovo, da je mogel dobiti nalogo, prevesti obredno knjigo iz latinščine v nemščino, res le rojen Nemec! Naglasiti pa je treba, da ta Nemec ni razpolagal s posebno teološko učenostjo. O grščini in hebrejščini ni imel pojma, ker je proglasil grško frazo „*kyrie eleison*“ (gospod, usmili se) za — hebrejsko! O liturgijskih jezikih je bil slabo verziran, ker je učil, da se čita rimsko-katoliška liturgija samo v latinskem, grškem in staroslovenskem jeziku. Zgodovina slovanske

liturgije in boji za njen obstanek v področju rimske cerkve od časov njenih ustanoviteljev Cirila in Metoda sem so bili za tega Nemca španska vas. Šlo mu je zato, da napravi zvezo med sebi znanimi liturgijskimi jeziki in sveto trojico, in ker se mu je zdel slovanski jezik v službi latinske cerkve kot nekaj čisto posebnega, ga je proglasil za kazen nad židi.

Kdor hoče upoštevati te momente in pusti pri razbiranju predgovora nemškega Rationala kritično žilico le malo utripati, mora priznati, da je bila predrznost Petra pl. Radicsa tudi tokrat velika, še večja pa lahkovernost onih, ki so tako mirnodušno ponavljali in razširjali njegov komentar. Posvetilo sicer res izpričuje, da avtorja, ko je govoril o svoji rodni „barbarski“ nemščini in o razprostranstvu in privilegiju sosednih Slovanov, ni vodila narodna napihnenost, glede slovanske liturgije pa sledi iz tega posvetila le toliko, da je nekje med „vindiši“ (= Slovani) res obstojala, več pa niti trohice, kajti: Kdor se noče osmešiti in sklepati, da je določil besedilo sebi namenjenega posvetila kar visokorodni naročnik sam, mora poslati brez usmiljenja zaključke o pospeševanju glagolizma in čislanju slovenščine od strani nemških Habsburžanov med šaro pobožnih želj! In kdor noče namenoma prezreti, da prevajalec v posvetilu ne govori samo lokalno o liturgijskih jezikih med mejami habsburške oblasti, ampak da razpravlja čisto splošno, v katerih njemu znanih jezikih se opravlja katoliška liturgija, temu niti v sanjah ne more pasti v glavo, da bi videl v gorenjem podčrtanem stavku dokaz kakega tobožnega slovenskega ali celo dunajskega glagolizma, saj bi moral izvajati potem tudi drugo konsekvenco in učiti, da se je čitala istodobno na Dunaju in v Sloveniji maša v — grškem jeziku! Za slovenske lahkovernike še par opominov: Nadvojvoda Albrecht III. si je naročil nemški prevod obredne knjige! Prevajalec obredne knjige imenuje nemščino navadni jezik „teh dežel“! Cesar Karol IV. je moral poseči preko Dunaja in Slovenije v hrvaško Dalmacijo, ko mu je šlo 22 let pred postankom našega posvetila zato, da dobi v Prago može, ki bi mogli širiti — glagolizem! Kdor ni zateleban v kako „dru- gačno svetlobo“, bo razumel!

Pregled.

Dijaški.

Narodno radikalna struja¹⁾.

1. Postanek, uspehi in neuspehi.

Nimamo dosti žarkih svetilnikov ob poti slovenske zgodovine; še te je kmalu zagrnila črna noč. Reformacija je izbrisala protireformacija, Prešerna so uničili, Levstika so prignali do verske blaznosti, Župančiču že dolgo kopljejo grob, ki pa nikakor noče vanj, dasiravno mu je smrtna kosa pokosila druga Ketteja in Murna, Cankar pa se mu je odtujil. Toda baš pri Župančiču se zdi, da se skrha zob teme in zlobe. Kedar pa se to zgodi, tedaj bo doprinešen dokaz, da ideje, silne same v sebi, nošene na silnem ščitu, ni da bi morale podleči.

Malo velikih duhov, kolikor jih imamo, klije s tako silo v višine, da jih slovenska skromnost niti z očmi ne doseže, slovenska zavist in zloba pa uniči, še predno morejo obrniti slovenske poglede kvišku, uravnati slovenske korake k sebi. In tako so padli Trubar, Prešeren, Levstik...

Kriv se mi zdi nazor, da jih je zgolj sila nasprotnika ugonobila. Sili postaviti protisilo, to je vsa močdrost. Ako se pa na ogromno silo, uporabljajočo vsa orožja, spravijo razcepljene sile, tedaj je sevé izid boja že vnaprej odločen.

Na Prešernu n. pr. jasno opazamo pojemanje odporne sile in klonitev duha, kakor hitro mu je smrt pobrala Smoleta, Čopa odnesel val Save; podobno pri Levstiku, ko so začeli hoditi Jurčič, Stritar in drugovi rodoljubna pota. Tudi za Župančiča me navdaja strah...

Vsaka ideja si mora pridobiti borcev, mladih in odločnih, prožnega duha, vstrajnih sil. Vsi pa morajo stati v trdni falangi, drug drugemu pomagajoč, branec, bodreč.

Strujino glasilo „Omladino“ je uzurpiralo troje ljudi iz nasprotnega krila, ki nam celo oficijelne stvari mečejo v koš, zato smo primorani delati nadlego drugim uredništvom. Morda ne bo napak, če se na ta način izcini javna diskusija; s tem izve javnost nekoliko o tokih v slovenskem dijaštvu, katerega najboljši moči družijo baš narodno radikalna struja. — Na izrečno željo uredništva sem dodal par zgodovinskih obrisov. Kdor želi utancnejših podatkov, mora seči po brošuri „Iz naroda za narod“, „Omladini“ (7 letnikov), „Dijaškem almanahu“ (4 letniki).

V tem tiči pomen organizacije.

Narodno radikalna struja, ki se je pojavila pred desetletjem v slovenskem dijaštvu, nima sicer nobenega velikega duha, a imela je organizacijo. Ta je do zdaj nadomeščala velike ideje.

Početek struje pade v prva leta novega stoletja. Neznosna tema po slovenski domovini je naravnost izživala po odporu. Vsa mizerija je izvirala iz duševne revščine takozvanih narodnih voditeljev, iz njihovega samoljubja, puhlega ponosa in frazarstva. Kdor je hotel kaj izboljšati, je moral seči globoko: vzdigniti dijaštvo, po njem inteligenco in ž njo narod. V dijaštvu samem je vstal odpor: narodno radikalna struja je vstopila v življenje. Spočeta v nezadovoljnosti se je rodila v dunajski „Sloveniji“, se razširila z graškim „Taborom“ in praško „Adrijo“. Tržaški shod 1905. je dal življensko formulo: absolutno narodnost, versko indiferentnost in skrb za ljudsko izobrazbo na zunaj, samoizobrazbo in samopomoč na znotraj. Na celjskem shodu 1907 je prišla zahteva po svobodni šoli, poprej še pa so radikalci na znani skupščini družbe sv. Cirila in Metoda v Bohinjski Bistrici iztrebili odbor ter postavili druge ljudi družbi na čelo. Prosinca 1909 so ljubljanski starejšine vstopili korporativno v narodno-napredno stranko na kranjskem — kljub temu, da jih je celjski shod in reprezentantinja struje, eksekutiva, izrecno pozvala k ustanovitvi narodno radikalne starejšinske organizacije — ter s tem zatajili temeljno točko strujinega programa. nadstrankarstvo. Ljubljanski shod septembra istega leta bi se bil moral pečati s tem korakom ljubljanskih starejšin, pa je po oficijelnem zatrtjevanju samo manifestiral, da z manifestacijo paralelizira klerikalno študentovsko prireditve pred nekaj tedni. (Kakor razvidno, je bil ljubljanski shod že popolna dekadenca, gibajoč se povsem v starih rodoljubarskih kolovozih.) V resnici pa ni bil nič drugega kot priprava za prestop cele struje v liberalno močvirje. To nam pričajo besede načelnika liberalne stranke, ki nas je pozdravljali

kot del svoje stranke, in liberalnega deželnega poslanca dra. Novaka, ki nas je označeval za «narodno napredne akademike radikalne struje». Da pa niso bile te besede morda samo lapsus benevolentiae, nam dokazuje dejstvo z druge strani: oficijelna predstavitev nar. rad. struje, eksekutiva, ni imela poguma, te besede desavoirati, kljub sklepu občnega zbora «Slovenije»; in ljubljanski nar. rad. starejšine so letos o veliki noči na seji eksekutivne na usta svojega delegata izjavili, da «ni pravi radikalec, kdor ne vstopi v liberalno stranko».

Uspehi struje so med dijaštvom razločno vidljivi. Stare burševske razvade (menzure, popivanja, spolne razbrzdanosti — vse to so gojile dijaške skupine sistematično!), ki so umorile toliko naših najboljših sil, so izginile. Dijaštvo je našlo samo sebe: posvetilo se je strokovnemu študiju, «večni študent» iz dobe dijaške romantike je skoro docela izginil; zdaj velika večina slovenskih akademikov — razven tehnikov, katerih še vedno 75% ne pride do cilja — dokonča pravočasno svoje nauke. Z vsakoletno statistiko visokošolskega dijaštva in akademskih stanov se je reguliralo nerazmerje ter uvedla ekonomična izbira stanu. Z uvedbo dijaške kontrole v podporni družba — izjemo v tem dela «Radogoj», ki v njem sede tisti nar. rad. starejšine, ki so svoj čas najglasneje zahtevali dijaško kontrolo — se je uvedla relativno pravična razdelitev podpor. Izobraževalni odseki v akademskih društvih so mnogo vplivali na samoizobrazbo članov. Na zunaj je narodno radikalna struja veliko pripomogla k ljudski izobrazbi z ustanovitvijo številnih ljudskih knjižnic; predavanja — ki so bila tudi na programu — so zaspala, čemur se pa ne čudim, ko se niti «Akademija» ne more povzpeti preko začetniških poizkusov. Jako ugodno je vplivala nar. rad. struja na slovensko obrambno delo s sistematičnim odkrivanjem naših najbolj zavajajočih vrzeli. Jako važen pojav je tudi, «Znanstvena knjižnica», do sedaj edino večje podjetje te vrste na Slovenskem.

Med uspehe, ki so pa le prvi koraki k izboljšanju, se je seveda pomešalo tudi veliko ljulike. Za največjo nesrečo smatramo to, da so

nekateri prepotentneži odgnali najboljše sile, samo radi tega, ker se niso absolutno pokorile njihovi trmoglavi komandi. Da mnogi, zaslepljeni po prvih uspehih, to izkoriščajo in postanejo megalomani in plitveži, to se dogaja v vsaki organizaciji. Bolj usodno je, da hoče marsikdo mesto smotrerenega, trdega dela uganjati veliko politiko, greh, v katerega so zabredli ljubljanski starejšine korporativno.

Velik nedostatek je že od nekdaj tvorila neodkritost. Na programu smo imeli: «Vera je privatna stvar», v resnici pa se je oficijelno pozdravljala «Svobodna misel»; bili smo nadstrankarji, v resnici pa so bili baš naši somišljeniki najstrastnejši agitatorji za liberalne korifeje. Z neodkritostjo se je pajdašilo polovičarstvo: družba sv. Cirila in Metoda je tudi pod novim režimom, ki so v njem liberalni penzionisti v bratskem obsegu z «mladini», ostala stara, čisto klerikalna organizacija s klostersko vzgojo in rodoljubnim narodnjaštvom. Po pogodbi z «mladini» je prišel letos v družbin odbor glavar «starinov», ki so morali za to imenovati dva «mladina» za definitivna profesorja na ljubljanskem liceju. (Kupčije potemtakem še ne bodo nehale; kakor so peli «starini», tako čivkajo «mladini»). Kulturno delo, ki se pri nas o njem toliko deklamira, so razumevali ljubljanski starejšine tako, da so vstopili v liberalno stranko in tam začeli z najplitvejšim političnim delom, prepuščajoč «Prosveto», «Akademijo», znanstveno revijo, o kateri se je govorilo, starejšinstvo, organizacijo i. t. d. usodi. Vsemu temu so se še pridružile tendence, vpreči nas v liberalni jarem — vse to je rodilo zahtevo po reviziji programa. Jasen program naj bi odstranil te nedostatke. Na zahtevo «Slovenijanov» se je sklical I. nar. rad. zaupni sestanek, ki naj bi bil revidiral program ter ugotovil zrahljano organizacijo.

2. Pogled v bodočnost.

Dvoje kril je, ki si stojita glede bodočnosti narodno radikalne struje nasproti. Ena trdi, da ostane struja še nadalje samo dijaška, puščajoč svojim starejšinam v javnem delovanju čisto prosto roko s pobožno željo, da vstopajo le v take stranke, ki ne nasprotujejo strujinemu kultur-

nemu programu. Nele, da pripadniki tega mnenje še do danes niso povedali katerih strank kulturno lice se po njihovem mnenju sklada z našimi kulturnimi nazori, katerih jim nasprotuje in v čem, tudi posledic svojega nazora, da namreč potem nimajo starejšine v naši organizaciji ničesar iskati, se plašijo, stopajoč na rešilni čolniček, češ, toliko, v kolikor imajo starejšine z nami skupen kulturni program, spadajo v našo organizacijo.

Drugi nazor, ki se širi v prvi vrsti iz dunajske «Slovenije», pa zahteva, da razširi struja svoje območje na vse panoge javnega delovanja ter tako združi vse narodne radikalce v enotno organizacijo z notnim programom. Svojo zahtevo opiramo na sledeče razloge:

a) Interes struje.

Gotovo je, da vstopijo narodni radikalci po dokončanih visokošolskih študijah v razne stranke, ki se med seboj bore in pobijajo. Tudi starejšine se ne izognejo medsebojnemu boju, ki bo del boja stranke proti stranki. Ta boj bo hud, neredko zgolj oseben, ker pač poznamo drug drugega, vse dobre in slabe strani. Naravno, da bodo starejšine, vsaka skupina v svojem smislu, vplivali tudi na dijaštvo, ki se bo cepilo, zbirajoč se okoli posameznih političnih praporov. To pa bo vedno boljbolj slabilo strujo, odvrčajoč njene člane od resnega dela na polju strokovne in samouizobrazbe, ter jo privedlo končno do razpada v tej strukturi, kar se mora preprečiti, ker drugače je vse dosedanje delo zastoj in naše rododoljubljarstvo bo še z večjo silo vzdigovalo svojo plešasto glavo, uničujoč že v kali posamezne poizkuse zboljšanja.

b) Interes stvari.

Kaj je pri nas najbolj potrebno?

Nikakor ne ta ali oni mandat ali to, da ostanejo izvestne osebe še nadalje na svojih mestih, marveč brezobzirna kritika, sloneča na znanstvenem temelju ter ozirajoča se na svetovni tok. Ta pa ni mogoča v stranki, kjer človeka veže strankina disciplina; ako se kljub temu komu posreči, sporočiti javnosti svojo sodbo, ki se ne sklada z oficijelno struno, tedaj ga razkriče za izdajalca, efijalta, breznačajneža.

Na Slovenskem je treba izpremeniti temelje vsega javnega delovanja. Vse naše narodno življenje vodijo poslanci, ki jim je v prvi vrsti na tem, da si utrdijo svoj poslanski stolček, in žurnalistika, ki jo vodijo menda z eno samo izjemo sami propadli študentje, slepo služeč temu ali onemu uzurpatorju. Treba je vzeti v roke kritični nož ter ogledati jetra in obisti vsakemu slovenskemu ne-stvoru.

Vstopajoč v stranke na način ljubljanskih starejšin prevzemamo stare ideje in manire na mlade rame, ako se nam v najboljšem slučaju sploh posreči po hudih osebnih bojih dobiti kdaj vajeti v svoje roke, nad čemur pa jaz temeljito dvomim — in najnovejši dogodki med »mladini« in »starini« mi dajejo prav.

Ni torej naša naloga pomlajati stare kosti te ali one stranke, padajoč tako na nivo priganjačev posameznih strankinih uzurpatorjev — zdaj »starinov«, kasneje, če pojde po sreči, »mladinov« — ter kastrirajoč se tako duševno in ubijajoč najboljše sile med nami. Naše zvanje je vse drugačno!

Narodni radikalizem, kakor ga razumevamo mi, je revizija slovenskega življenja na vseh poljih. Ne rodoljubno tradicionalno, marveč kritično moramo prenoviti slovenski narod, budeč njegove bogate speče sile in uporabljajoč jih v dosego dnhovne in stvarne povzdige. Dognati moramo predvsem, kakšna je skupina, slovenski narod imenovana, po svojih duhovnih in telesnih svojstvih, kakšna je njena gospodarska in socialna struktura, kaj je izvršila in kaj opustila doslej v vinnogradu človeške civilizacije in kakšne naloge jo čakajo v bodočnosti — skratka: premotriti treba slovenski narod do dna.

«Kje domovina si? Ali na poljih teh?

Še pod Triglavom, okrog Karavan

Ali po plavžih si, ali po rudnikih?

Tu? Preko morja? In'ni ti mejâ?"
(Zvončič, Dura)

(Zupančič „Duma“.)

V teh pesnikovih verzih je kopica problemov, ki čakajo rešitve.

Preštudirati narod in njegov položaj ter mu dati življensko vsebino, da bo zadoščal navseh poljih sam sebi — to je velika naloga bodočnosti.

Narodni radikalizem, ki je brez glave, odkar smo zavrqli radikalni

nesmisel absolutne narodnosti, razumevamo: usque ad radicem v narodu, narodu do dna!

Pot, ki jo uberemo, vodi skozi prenovljeno slovensko dijaštvo in po njem skozi prenovljeno inteligenco do mase naroda. Dvigniti je treba predvsem narodne voditelje in po njih šele narod sam; buditi smisel za socialne in kulturne pojave sploh, na Slovenskem posebej, potom kritičnega premotrivanja raztrgati vsakemu pokretu rodoljubni, naprednjaški ter verski nimbus, ta gosti plašč za največje lumparije. Skratka: vzgojiti narodu modernih socialnih in kulturnih delavcev, tem razdeliti delo — dolžnosti in pravice — ter jih kot posamezne organe stvariti v močan organizem na podlagi skrajnega demokratizma.

V tem smislu so storili posamezniki prve stopinje na svojo roko: dr. Prijatelj in dr. Kidrič na literarnem in kulturnem, dr. Lončar na političnem, nekateri narodni radikali na obrambnem, tovarši Agneletto s svojim referatom na I. nar. rad. zaupnem sestanku na gospodarskem poprišču — obetajo se nam še drugi na drugih straneh. Vse to je treba spraviti v sistem, ker sicer je le kapljica na razbeljeno železo. Na podlagi na ta način dognanih rezultatov sestaviti narodu program ter na tem programu sezidati trdno organizacijo — tu čaka narodnih radikalcev ogromno dela, sem naj obrnejo svojo pozornost, vprašanja o mandatih so šele vrhunec, crpajoč svojo silo iz enotne programatične grede in naslanjajoč se na močno deblo trdne organizacije. Brez teh pogojev so mandati hipni politični uspehi, porajajoči v posledicah neznačaje, razširjajoči plitvost in nemoralnost.

Vzbuditi in združiti sile posameznikov, razviti jih do najvišje potence in strniti te posameznike z maso v organsko celoto — to je velika naloga narodnega radikalizma.

Ali jo bo izvršil?

Še je čas, ako se narodni radikali kmalu zavedo, se emancipirajo „nadrancarstvih“ zapeljivcev ter otresejo rodoljubnih plitvosti. Trdno se na-dejam, da kljub hudi in nevarni krizi našemu narodnemu radikalizmu še ne bije zadnja ura.

Dodatek.

Revizija programa — to je bila naloga I. nar. rad. zaupnega sestanka v Ljubljani dne 6., 7. in 8. septembra letos. „Revizionisti“ smo prišli z najboljšimi nameni, toda večina na sestanku je pod patronanco politično vezanih ljubljanskih starejšin izjavila naše namene ter s tem krizo še poostrila. Sestanek je imel rešiti sila važno vprašanje: kam naj se obrnejo nar. rad. absolventi po vstopu v tok javnega življenja, da ne bo na škodo nar. rad. organizaciji, pa tudi ne idejam, ki jih zastopa, in nalogi, ki jo čaka. In čujte, politično vezani ljubljanski starejšine, nezmožni dati nar. rad. pokretu globji pomen od vsakdanjih politikastrov pri cvičku in ne mené se za sklep celjskega shoda in za ponovne pozive eksekutive k ustanovitvi splošno nar. rad. starejšinske organizacije, so v zvezi z urednikom „Slovenskega Naroda“ ter s tajnikom kranjske liberalne stranke in baje bivšim socialnim demokratom in članom „Narodne delavske organizacije“ (celo take cvetke poganja radikalno nadstrancarstvo!) odločili, da ostani vse pri starem!

Torej: Z že zdavna zavrženim nesmisлом absolutne narodnosti in verske indiferentnosti, ki jo je treba nadomestiti z verskim individualizmom, naj se še nadalje brati po našem programu velika laž radikalnega nadstrancarstva, ki v smislu Ribnikarjevih besed mora voditi v liberalno stranko.

Ko smo revizionisti spoznali položaj, smo skušali odložiti odločitev na poznejši čas, toda megalomanija in sirovost od strani nekaterih elementov (naš narodnostni koreferent je s svojimi izjavami docela zatemnil njihovega referenta, ki so ga potem hoteli spraviti na svetlo s prozorno tendenco, potlačiti neljubega koreferenta; gospodarski referat tov. Agneletta jim je popolnoma sapo zapri, zato so sklenili ga prezreti, češ, nas, kulturne struje, ne briga narodno gospodarstvo; mojemu političnemu referatu so skušali celo odrekati oficijelnost) ter absolutizem in nelojalnost od strani predsednika so nas prisilili, da zapustimo zborovanje.

Kriza se je s tem še poostrila, mesto izravnila.

Kje je mož, ki ima dovolj moči in zaupanja na obeh straneh, da prepreči pretečo nevarnost?

MIRKO ČERNIČ.

Strokovni.

Mednarodno strokovno gibanje v l. 1908. Mednarodni strokovni tajnik Legien je pravkar izdal svoje šesto poročilo o mednarodnem strokovnem gibanju v l. 1903. V mednarodnem strokovnem tajništvu je bilo l. 1908 združenih 19 deželnih central, ki so imele članov: Anglija 2.406.742 (1907: 2.106.283), Nemčija 2.382.401 (1907: 2.446.480), Združene ameriške države 1.588.000 (1.586.885), Italija 546.650 (387.384), Avstrija 482.279 (501.094), Francija 294.918 (715.576), Švedsko 219.000 (239.000), Belgija 147.058 (181.015), Nizozemsko 128.845 (128.845), Švica 113.800 (135.377), Ogrska 102.054 (142.030), Norveška 48.157 (48.215), Španija 44.912 (32.612), Finska 24.009 (32.000), Bolgarska 12.933 (10.000), Hrvatska 4520 (8700), Bosna 3997 (—), Srbija 3238 (5434). Pri Francoski je opomniti da številka 715.576 za l. 1907 velja za vse strokovno organizirano delavstvo na Francoskem, dočim številka za l. 1908 velja le za ono, ki je priključeno francoski deželni centrali. Če vsprejememo v statistiko uradno številko 715.576 za Francijo ter če še prištejemo organizacije Avstralije in Novega Seclanda z 213.136 organiziranih, tedaj dobimo pa skupno svoto 9.308.157 (1907: 9.029.980) organiziranih v l. 1908. Organizacije so napredovale le na Angleškem, v Združenih državah ameriških, v Italiji, na Danskem, Španskem in na Bolgarskem. Drugod povsod pa je povzročila gospodarska kriza nazadovanje. — O svojem denarnem prometu je poročalo 14 deželnih central, ki so imele dohodkov 126.387.013 mark, izdatkov pa 109.991.690 mark. Poročale niso centrale: Združene ameriške države, Belgija, Francija, Španija in Bosna. Blagajnično stanje se dá le od 12 deželnih central konstatirati, in sicer z vsoto 175.909.670 mark. Med izdatki je 11 deželnih central izdalo za stavek in izključitve 15.727.870 mark (1907: 19.601.413 mark) — med tem samo Nemčija 6.814.994 mark (l. 1907: 15.163.919 mark), Švedska pa 3.208.035

(1907: 922.220), Angleška 2.667.260 in Avstrija 1.212.102 mark (l. 1907: 1.521.323).

Razkol v avstrijskih strokovnih organizacijah. Češko-slovanska strokovna komisija je ustanovila zopet več svojih osrednjih zvez, tako zvezo delavcev predilniške, kemične, krojaške in usnjarske stroke. Boj na obeh straneh ni več tak, ki bi se ga dalo opravičevati. Na eni strani strelja list čeških centralističnih organizacij „Proletař“, na drugi strani pa vsi soc.-dem. politični češki in seve vsi „separativistični“ češko-strokovni listi. Razkol v strokovnih organizacijah nahaja zopet odmeva na gospodarskem in političnem polju, da, celo v parlamentu (glej glasovanje za Stanekovo resolucijo!). — Med nemškimi sodrugi je čila debata o tem razkolu, njegovih vzrokih in posledicah. V reviji „Der Kampf“ se je oglasilo s temeljitimi članki že več sodrugov, kakor Otto Bauer, Adolf Braun, Jul. Deutsch, Karl Renner, Heinrich Weber i. t. d. — Češko-slovansko-strokovna komisija v Pragi je izdala za l. 1909 tudi že svoje letno poročilo: V nji je bilo to leto združenih 56 zvez in društev s 69.337 člani, med temi je bilo že 35 samostojnih zvez s 40.945 člani, 21 pa centralističnih zvez s 28.392 člani. Dohodki samostojnih zvez v letu 1909 so iznašali 917.178 kron, izdatki pa 691.505 kron.

Mednarodni socialistični kongres, ki se je vršil prve dni septembra t. l. v Kodanju na Danskem, se je pečal tudi precej temeljito z razkolom avstrijskih strokovnih organizacij. Sprejel je po daljši debati tako v odseku, kakor v plenumu z vsemi glasovi proti 7 češkim in 2 finskih sledečo resolucijo:

„Mednarodni socialistični kongres v Kodanju obnavlja svojo v Stuttgartu sklenjeno resolucijo, ki govori o razmerju med politično socialno-demokratsko stranko in strokovnimi organizacijami, zlasti še v oni točki, ki pravi, da je na enotnost strokovne organizacije zelo paziti, ki je namreč bistven pogoj za vspešen boj proti izkoriščanju in potlačevanju. V večjezičnih državah morajo seve enotne strokovne organizacije zadovoljevati jezikovno - kulturne potrebe vseh svojih članov. Kongres izjavlja dalje, da nasprotuje vsak poizkus, mednarodne enotne strokovne organizacije razbiti v narodno-separativistične, namenu te resolucije mednarodnega socialističnega kongresa. Mednarodni so-

cialistični birô in mednarodno tajništvo strokovnih organizacij se pozivljata, da pomagata neposredno se interesiranim strankam, da poravnata svoje konflikte v duhu sporazumenja in socialističnega bratstva.“

V plenumu je poročal o resoluciji Rus Plechanov; korreferent je bil Čeh, državni poslanec A. Němec.

Tudi v Tridentu na Tirolskem so se med tamošnjimi italijanskimi strokovnimi organizacijami porodili — separatisti, ki so prnvročili, da je socialno-demokratski poslanec Avanzini odložil državnozborski mandat.

10. julija so zborovale v Sarajevu strokovne organizacije Bosne in Hercegovine. Osrednja sveža šteje 12 strokovnih organizacij s 3690 člani, med temi 259 žensk. Organizacija železničarjev (780 članov) je šele na tem zboru pristopila k zvezi. Po poročilu na tem zboru je v Bosni in Hercegovini 35.753 delavcev, torej bi bilo že 12,5% organiziranih.

Nad vse zanimiva stavka pa je bila v februarju in marcu tekočega leta, 58 dni trajajoča, v Filadelfiji (Združene države ameriške). Najpoprej so stopili v stavko tramvajski uslužbenci, nato pa je iz simpatije napram zahtevam tramvajskih uslužbencev nastala vesplošna stavka! Končala je po hudem boju z uspehom, da je organizacija tramvajskih uslužbencev pripoznana in da jim od 1. junija nekoliko zvišajo mezdno. Gospodarske izgube radi te stavke so: Štrajkujoči tramvajski uslužbenci so izgubili zaslužka 412.000 dolarjev, družba Rapid Transit Co. 1.400.000 dolarjev, stavkujoči iz simpatije 2.000.000, splošna izguba v trgovini radi te stavke 8.000.000 dolarjev; dalje je bilo ubitih 20 oseb in zelo veliko pa ranjenih...

ANTON KRISTAN.

Zadružništvo.

Občni zbor Zadružne Zveze v Celju se je vršil dne 12. maja 1910. Zadružna Zveza v Celju šteje 163 zadrug in petnajst posameznih oseb kot članice, ki so skupno vplačali 106 glavnih deležev po 1000 kron = 106.000 kron, 67 opravičnih deležev I. vrste po 100 kron = 6700 kron in 66 opravičnih deležev II. vrste po 10 kron = 660 kron. Zadruge so po

kakovosti in načinu ustroja: 69 rajfajznovk, 40 kmečkih hranilnic in posojilnic, 12 mlekarških zadrug, 18 pa je raznih (kletarskih, gospodarskih, stavbnih). Razdele se: 8 jih je na Koroškem, 24 na Kranjskem, 21 na Primorskem in 86 na Štajerskem. Denarni promet Zadružne Zveze: 15.446.083 kron 66 vin. Dobička: 31.652 kron 34 vin. Pri volitvah se je izvolil mesto dosedanjega predsednika Mihe Vošnjaka, mariborski advokat dr. Franjo Rosina, ki pa je že odstopil od tega mesta. Prav tako je zapustil pri Zvezi svojo službo ravnatelj Jošt. V odboru so sedaj večinoma člani štajerske Narodne stranke kot dr. Kukovec, dr. Božič, dr. E. Kalan, B. Kunj, dr. Gorišek, dr. Stiker i. t. d. Zadružna Zveza v Celju je izgubila v letu 1909 24 članic. Poročevalec Stibler je trdil, „da imajo ti odstopi eno dobro stran, in sicer to, da je postala Zveza na znotraj enotnejša“. Zveza je smatrala za eno najvažnejših del izvrševanje revizij, ki jih je napravila v 87 zadruhalansko leto. Zvezin strokovni list „Zadruga“ je pasiven, leta 1909 izkazuje 1425 kron 46 vin. izgube.

Dne 30. maja t. l. je zborovala Zadružna Zveza v Ljubljani, desetič v svojem življenju. Koncem leta 1909 je bilo v tej Zvezi včlanjenih 543 zadrug, in sicer 65 iz Dalmacije, 10 iz Goriškega, 83 iz Istre, 18 iz Koroškega, 270 iz Kranjskega, 89 iz Štajerskega in 8 iz Trsta. V vsaki deželi ima svoj pododbor in eventualno tudi zadružna okrožja. V letu 1909 je priredila tečaj za voditelje živinorejskih zadrug, knjigovodski tečaj za duhovnike in učitelje ter zadružne tečaje v Kranju, Sv. Petru na Krasu, v Splitu, v Makarski ter na Grmu pri Novem mestu za gojence ondotne kmetijske šole. — Zvezin list „Narodni Gospodar“ se tiska v 2000 izvodih in ima vsako leto znatno izgubo. Revizij je izvršila v letu 1909 — 2781 — Denarno poslovanje kaže 105.500.991 kron 72 vin. celokupnega prometa, ki se po odbitku bilančnih postavk iz leta 1908 reducira na 81.956.334 kron 20 vin. Zvezina zadružna šola je že dovršila dva tečaja, ki sta trajala po 6 mesecev. — Na občnem zboru je bil tudi referat o zadružni banki; sklenilo se je priznati potrebo zadružne banke in priporočati zadrugam

subskripcijo, kadar bo dana tozadnevna parola.

Osrednja zveza avstrijskih konsumnih društev je zborovala dne 6. in 7. maja l. 1910 na Dunaju v „Delavskem domu“ desetega okraja. Bilo je navzočih 213 delegatov, ki so zastopali 157 zadrug. Znameniti so bili sledeči referati: 1. Poljedelske zadruge in konsumna društva (dr. Renner); 2. Davki in pristojbine (W. Wilhelm); 3. Povišanje kapitala v konsumnih društvih (O. Kokrdaj). Več o tem glej „Der Konsumverein“, 10. in 11. štev. leta 1910.

Od 15. do 15. junija t. l. so zborovala v Monakovem konsumna društva, združena v Osrednji zvezi nemških konsumnih društev. Ta zveza je šla koncem lanskega leta 1909 — 1109 zadrug, od kojih je poročalo 1108. Te so imele v letu 1909 1.058.142 članov, 3265 prodajalen in 16.285 uslužbenih oseb. Prometa pa 382.066.781 mark. — Zveza ima svojo podporno blagajno, ki začne letos poslovati. Ustanovljena je bila pred 5 leti v svrhu, da bo izplačevala starostno-onemoglostno, vdovsko in sirotinsko podporo. 5 let se je samo vplačevalo, tako da znaša danes njeno premoženje 1.119.890 mark. Blagajni je priklonjenih 143 zadrug s 3808 uslužbenec.

Dne 5., 6. in 7. septembra je zborovala v Hamburgu mednarodna zadružna zveza. Ob tej priliki je priredila avstrijska zveza konsumnih društev poučno potovanje po nemških zadrugah.

V Ljubljani se je avgusta meseca ustanovila Delavska hranilnica in posojilnica, registrovana zadruga z omejeno zavezo. Načeluje ji odv. konc. dr. Tomšič. Deleži znašajo po 100 kron.

Delavsko banko namerava ustanoviti Československa socialno-demokratska stranka. Temeljni kapital naj znaša 1 milijon kron = 5000 delnic po 200 kron. Pripravljalni odbor tvorijo deželni poslanec Modraček, Jaroš, dr. Winter, deželni poslanec Vaněk ter tajnik osrednjega odbora konsumnih društev v Pragi, sood. Jirásek. Naslov pripravljalnega odbora je: Osrednja zveza konsumnih društev, Praga II., Hybernská ulice štev. 1033.

V Sremu v Slavoniji se snuje več socialističnih kmečkih denarnih zavodov po vzoru „I. ratarske zadruge za štednjo i pripomoč u Sidu“, ki je prešla minulo leto v roke socialnih demokratov. „Pravo Naroda“ iz Sida poroča o uspehih tega gibanja v člankih „Tako valja“.

No — giblje se, giblje! —

ANTON KRISTAN.

Literarni.

Slovanský svět. Zeměpisný a statistický obraz současného slovianstva. Napsal prof. Lubor Niederle. Vyňato a přeloženo z encyklopedie slovanské filologie vydávané ruskou akademií nauk v Petrohradě. V Praze. Nákladem Jana Laichtera na Král. Vnohraděch. 1909.

Končno smo dobili Slovani točen in stvaren pregled slovanskega sveta. Mnogo in mnogo se je že pisalo po različnih zbornikih, manjših in večjih delih; no, bilo je vse ali presuhoparno-učenjaško, ali pa preveč površno — žurnalistično, ali so bili podatki preveč birokratični, ali pa preveč samovoljni, tako da človek vendarle ni vedel, pri čem da je.

Profesor Lubor Niederle, znani slavist v Pragi, se je lotil dela, da nam je dal posnetek iz slovanske enciklopedije, katero izdaja Ruska akademija nauka v Petrogradu. Dasi je imenuje le posnetek, nosi pečat samostojnosti pisateljeve na čelu, in knjigo bi moral imeti pač vsak Slovan, ki se zanima za javno življenje.

Takoj v uvodu pisatelj razdere nekoliko starih praznih sanj o Slovianstvu, rekoč: „Slovani niso bili nikdar, ne kulturno, ne jezikovno en narod. Pri prvem vstopu v zgodovino so že ločeni po statusu in polti, en del svetlih oči in las, drugi temnih. Naj se ozremo na to ali ono stran, en fakt je gotov: da enega slovanskega naroda ni, marveč je nastopila vrsta samostojnih slovanskih narodov. Danes je slovansko edinstvo le teoretičen pojem v čustvih in mislih posameznikov, v dejanskem življenju Slovianov pa se komaj zabliska trenutek misli skupnosti.“

Niederle tudi precej odločno preseče staro, tolikokrat in tolikokrat

ponavljano pravljico, da so prišli ti in ti slovanski rodovi v tem in tem letu v te in te kraje, marveč pravi: slovanski prarod je bil že v predhistorični dobi zasedel mesta do Sale in ob Donavi ter do Baltiškega morja.

Za jedro Slovanov ima Niederle Poljake ter ima prav. O Poljaki ve namreč zgodovina povedati najpozneje. Skoro bi človek šaljivo pristavil, da je tista nevesta najboljša, o kateri se najmanj govori. In v našem slučaju je sociološko docela prav, ako sklepamo, da so Poljaki bili od pravke na svojih prostorih, zaradi tega tudi niso prihajali za zgodovinarje v poštev. Vse dosedanje zgodovinopisje je zneseno skupaj iz različnih literarnih dokumentov – toraj mnenja posameznikov, ne opiraje se na planje in življenje ljudstva. Naravnost neverjetno je, s kako lahko so dosednji učenjaki najgorstasnejše bedastoče prepisovali kot golo istino. Taka je, če se trdi: ta ali oni slovanski narod je prišel v tem ali onem veku v te in te kraje. Jasno je kot beli dan, da so si v onih časih zapomnili in zabeležili le take dogodke, ki so bili začrtani z ognjem in mečem. Le kjer so bojne čete nastopile, napadale in se odbijale, le tam je bil povod govoriti o narodu, le tam je nastajala zgodovina; kjer pa je poljedelec ali pastir mirno in v potu svojega obraza obdeloval zemljo in pasel svoje ovčje črede, tam ni bilo ne ljudi ne zgodovine.

Prof. Niederle ne dela v tem oziru nikakih izjav, ali kratki, markantni podatki semtertje so taki, da privedejo vsakega do tega, da opusti staro pravljico o naseljevanju Slovanov v sedanje kraje.

Ruse deli prof. Niederle na: Velikorusi ter jih šteje 59 milijonov, Belorusi 6 milijonov 200 tisoč, Malorusi 28 milijonov, vsega skupaj Rusov 95 milijonov. Dejanski sta nastala med Rusi po načinu življenja, značaju, stasu, zgodovini in jeziku dva samostojna naroda, Velikorusi in Malorusi. — Poljakov šteje prof. Niederle 17 milijonov v Evropi in 1 milijona v Ameriki. Deli jih na Velikopoljce, Malopoljce, Mazovce in Kašube. Interesantno je, da konstatira med Kašubi stari rod, ki nosi ime Slovenci, na skrajni severo-zapadni meji ob Baltiškem morju. Luži-

čanov šteje: dolnjih 72.000, gornjih 103.000, skupaj 175.000. — Čehov šteje 9 milijonov, od katerih pada na Slovake 2 milijona, in preko en milijon jih je raztresenih v tujini. Tudi za Čeha pravi, da se da sklepati iz grobov lužiškega tipa, da so Čhi stanovali v svojih krajih že 500 let pred Kristom. Torej vsi narodi, ki jih našteva zgodovina na njih zemlji, so bile le bojne čete, ki so zagospodovali. V zgodovino so stopili Čhi takrat, ko je nastopila bojna četa in si priborila gospodarstvo nad poljedelci in pastirji. Razdelitev Čehov na Čeha in Moravane nakazuje na 13. stoletje.

Tudi za Slovence konstatira pomikanje do Save že v dobi Kristovi; obenem pa konstatira, da še leta 551. po Kristu noben pisatelj Slovencev ni omenil, kar naenkrat leta 595. pa se bojuje z njimi Thassilo. Prof. Niederle tudi konstatira, da se imamo Slovenci in morda tudi Čhi zahvaliti madžarskemu navalu in posebej zmagi nad Bavarsko leta 907, da ni vsa Cislajtanija ponemčena. (Spravim zadoščenjem navajam, da sem že pred leti izrekel isto misel.)

Niederle tudi razlaga, zakaj so Slovenci toliko zgubili svojega ozemlja. Že leta 850 nahaja se v neki listini iz Panonije poleg 15 slovenskih imen 15 nemških. Slovenci so bili torej na Gornjeavstrijskem, Nižjeavstrijskem, Solnograškem ter v Alpah jako redko zasejani, ter so stanovali kompaktno le v planem delu Koroške, Štajerske, na Kranjskem in na Goriškem. (Tudi to mnenje sem že ponovno zastopal, da Slovenci kot narod niso mnogo zgubili, marveč so se približno ohranili tam, kjer so že s prvega početka dominirali.) Niederle šteje Slovencev 1½ milijon. Konstatira pa, da so v Avstriji drugi slovanski narodi narasli za 9-10%, Slovenci pa le za 1-37%. (Tudi tu je podprta moja trditev, da so Slovenci kolonizatorni narod prve vrste, to je da oddajajo ves svoj naraščaj tujim mestom, in gre vsa zguba na izseljevanje.)*

Srbov in Hrvatov šteje Niederle do 9 milijonov, in sicer Hrvatov 2½ milijona, Srbov pa 6½ milijona. Srbe in Hrvate deli pred vsem verska razlika, ki se je izvršila leta 1219. Tudi tu konstatira Niederle, kar je

*) Iz tega sledi, da bi bili agresiven narod, če bi bili dovolj kulturni.

redkokomu znano, da je jedro Slovanstva na Balkanu bilo najnižje na jugu v Macedoniji in se je od tam razvila Srbska in Blgarska.

Slovani prodrli so že v 3. stoletju čez Dunav na ozemlje, ki ga danes posedujejo Blgari. Leta 679. zagošodovali so nad njimi polovski Blgari. Blgari kažejo še danes primesek starih Trakov, ostankov Gotov, Hunov, Avarov, Polovcev, Ciganov in Osmanov. Blgari so torej po krvi najbolj mešan, kakor Poljaki najčistejši slovanski rod, tudi povečjem temnega tipa, dočim prevladuje pristni slovanski svetlejši tip v Macedoniji. Sopi bi bili potomci starih Trakov. Interesantno je, da so Blgari najbolj pismeni tam, kjer stanujejo skupaj s Turki. Tako je najčistejši okraj Kustendil, kjer je pa alfabetov le 20%; najbolj mešan okraj, v katerem je komaj polovica Blgarov, pa je Šumen, tam pa Blgari štejejo 36% alfabetov.

Konečni rezultat je ta:

Rusov	94,000.000
Poljakov	17,500.000
Lužičanov	150.000
Čehov	9,800.000
Slovencev	1,500.000
Srbov in Hrvatov	8,550.000
Blgarov	5,000.000

vsega skupaj Slovanov . 136,500.000 za leto 1900, kar bi v 1910 dalo približno 156 milijonov Slovanov.

Niederle končno konstatira, da so Slovani v Avstriji napredovali od leta 1851, Nemci pa nazadovali, in sicer daje sledeči tabelo:

V Cislahtaniji:

	1851	1890
Čehi	od 22.74 ⁰ / ₀	na 23.23 ⁰ / ₀
Poljaki	11.45 ⁰ / ₀	" 16.59 ⁰ / ₀
Rusini	13.84 ⁰ / ₀	" 13.19 ⁰ / ₀
Slovenci	6.10 ⁰ / ₀	" 4.65 ⁰ / ₀
Srbohrvati	3.05 ⁰ / ₀	" 2.78 ⁰ / ₀

skupaj Slovanov od 57.18% na 60.44%
Nemci 36.12% " 35.78%

V Translahtaniji:

Madžari	od 36.5% na 45.4%
Srbohrvati	16.4% " 14.2%
Slovaki	13.2% " 10.5%
Rusini	3.4% " 2.2%
Rumuni	17.0% " 14.5%
Nemci	10.3% " 11.1%

Dr. H. TUMA.

R. Perušek, O rabi dovršnih in nedovršnih glagolov v novi slovenščini. Spisal l. 1903 in pozneje popolnil — Posebni odtis iz Izvestja l. drž. gimn. v Ljubljani za l. 1909/10. Komisijska založba Lav. Schwentner. Cena 60 vin.

Floryan Znaniecki, Zagadnienie wartości w filozofii. Warszawa. Główny skład w Księgarni E. Wende i Sp. 1910. Wydawnictwo „Przeglądu Filozoficznego“.

Dr. Jan Jakóbiec, Akt woli. Lekcyje praktyczne z psychologii. Z siedmiu rycinami w tekście. Kraków. Skład główny w księgarni G. Gebethnera i sp. 1910.

Zgodovina Slovencev.

„Slovenska Šolska Matica v Ljubljani“ izdaja poljudno znanstveno knjižnico, ki je priobčila za leto 1909 prvi snopič spisa „Zgodovina Slovencev“ izpod peresa dr. Ljudevita Pivka. Vsak, ki stremi po višji omiki in vsestranski osvoboditvi Slovencev, mora pozdravljati izdajanje takih poljudno znanstvenih spisov. S tega stališča izpregovorim nekaj besed o imenovanju publikaciji.

Pri spisu dr. Pivka bi bilo predvsem treba, da bi bil priobčil glavne vire, iz katerih je črpal. Ako se pisatelj opravičuje, da pri poljudni knjigi ne gre, navajati mnogoštevilnih virov, mu pritrjujem v toliko, da je to res, kolikor se tiče raznih citatov in drobnih virov. Na vsak način bi bil pa moral navesti glavne, imenitnejše spise, iz katerih si tisti, ki bi se rad poglobil v predmet, lahko črpa daljši pouk. Ravno zgodovina lastnega naroda je tisti predmet, kjer bi si brezdomno ta ali oni učitelj, ki mu je knjiga v prvi vrsti namenjena, rad pridobil globlje znanje. Zato je to nedostatek, da niso navedeni temeljni viri za spoznavanje slovenske zgodovine. Na drugi strani ima pa spis to vrlino, da je razdelitev tvarine pregledna in da se upošteva kulturna zgodovina, ki izpodriva balast vojnih podrobnosti z brezštevilnimi imeni in letnicami.

I. Prvi del Pivkove knjige obsega slovanski vek (str. 7—33). Ta del je posnet po dr. Greg. Kreka: *Einführung in die slavische Literaturgeschichte* (Gradec, 2. izdaja, 1887, str. 93—211 in str. 353—

473), ki je gotovo znamenito delo, toda sedaj v marsičem zastarelo.

Kdor se hoče daskonalca poučiti o slovanskem praveku, ta si mora vzeti za podlago „Slovanské starožitnosti“ prof. Niederle, največjega sodobnega raziskovalca o praslovanski preteklosti. Splošni in specialni popis stare slovanske kulture priobči Niederle šele na koncu svojega dela; toda nekatere posameznosti vsebujejo že doslej izdani zvezki.

Govoreč o pradomovini Slovanov za Karpati, ki jo posebno prepričevalno dokazuje nasproti svojim nasprotnikom, izvaja Niederle naslednje misli: Značaj zakarpatskega ozemlja je miren. Tu ni prirodnih krasot, ki bi vzbujale domišljijo kakor v Greciji in Italiji, tu ni divjih gor, ki bi vzgajale človeka za drznega lovca kakor na Kavkazu, tu ni nerodovitnih pokrajin, ki silijo prebivalce k osvajačnim bojem na suhem in na morju kakor Germane, in končno ni to puščina, ki ustvarja nomade. Značaj zakarpatskega ozemlja, ki je bilo polno močvirij in gozdov, rodovitno sicer, a vendar zahtevajoče dela, je silil prebivalstvo, da se je pečalo s poljedelstvom in v skupnem delu razvijalo socialno enakost in demokratičnost. Ker dolgo časa niso imeli Slovani zvez z drugimi narodi, so živeli mirno zase; niso jih nadlegovali osvojevalci, ker slovansko ozemlje ni bilo posebno vabljivo.¹⁾

Na drugi strani pa prof. Niederle prav dobro povdarja, da je pojem narodnosti, narodne individualnosti jako kompliciran, ker obstoja iz primarnih in sekundarnih znakov: prvi tvorijo narodnost, drugi jo izpopolnjujejo, eni so bili spočetka, drugi so se razvili pozneje. Taki prvotni, temeljni znaki so, kolikor vemo, le telesni in jezikovni. Oni znaki pa, ki tvorijo pojem kulture, so drugotni, ki so izvečine nastali pozneje v zgodovinskem razvoju.²⁾

V zvezi s tem je to, kar pripoveduje Niederle o načinu slovanskega naseljevanja. Ozemlje, kamor so Slovani prodirali, in odpor sosedov določujeta značaj slovanskega naseljevanja. Slovani se niso naseljevali vedno mirno, kakor se često piše o njih „golobjem“ značaju. V prvi dobi pa se zdi, da ni bilo veliko prelivanja krvi in boja. To-

liko lahko rečemo, da je način slovanskega naseljevanja določeval glavno odpor, kise jim je stavljal nasproti, a ne značaj naroda, kakor se često sodi.³⁾

Podrobneje doslej Niederle še ni razpravljal o slovanskem veku. Zato bi bilo prezgodaj, delati kake končne zaključke. Sedaj navajamo drug vir, ki govori o posameznostih.

Dr. Jos. Pekař podaja v svojih predavanjih o avstrijski zgodovini naslednjo sliko slovanskega veka⁴⁾:

Najstarejši natančnejši podatki o Slovanih (Jornandes in Prokopios v VI. stoletju, cesar Mavricij proti koncu VI. stoletja, cesar Leon Modri proti koncu IX. stoletja) nam pripovedujejo, da prebivajo Slovani po težko pristopnih močvirjih in gozdih („Hi paludes silvasque pro civitatibus habent“ — Jornandes). V močvirnatih in gozdnate kraje so se ob vojni nevarnosti zatekali še pozneje, ko so bili že zasedli pokrajine, bolj visoko ležeče. Bizantinski viri nam poročajo, da bivaljo Slovani v revnih, daleč od sebe raztresenih kočah in da menjavajo svoja sela, živče se od živinoreje, lova in ribštva. Slovani so bili nekako napol pastirski narod, nikakor pa ne v prvi vrsti poljedelci. Leon Modri izrečno pravi, da ne ljubijo težkega poljedelskega dela in sploh delavnega življenja. Še v XII. stoletju pravi Herbord, življenjepisec Otona Bamberškega, o polabskih Slovanih, da se pečajo ali z lovom ali ribištvom ali s pastirstvom in da je pri njih poljedelstvo redko. (studia hominum aut venatio aut piscatio vel pecorum pastura... agrorum cultus raro ibi est.) Enako sodbo čujemo v drugi polovici XII. stoletja o Poljakihi.

Na drugi strani pa so stari Slovani sejali tudi žito; pečali so se zlasti s čebelarstvom. V obrtnosti je najbrže prevladovalo delo za domačo potrebo razven pri rudarstvu, o katerem pa vemo malo zanesljivega. Imena vasí, ki naznačujejo, s katero obrtjo se ta ali oni kraj peča, so nastala pozneje. Vesti o trgovini po slovanskih deželah so tudi iz poznejše dobe; najbrže so imeli trgovino v rokah od začetka tujci, zlasti Židi in Arabci.

¹⁾ Dr. Lubor Niederle, *Slovanské starožitnosti*. I. del, 1. zvezek. Praga, leta 1902, str. 32—33.

²⁾ I. c. str. 63—64.

³⁾ I. c. str. 122—131.

⁴⁾ Dr. J. Pekař: *Rakouské dějiny*, Praga 1905. (Avtorizirana izdaja vseučiliških predavanj, poglavje o Slovanih str. 140—186.)

O državni uredbi vemo malo določnega; teorija o demokratični uredbi staroslovanske družbe je gotovo napačna. Prokopij sicer pravi, da Slovani in Anti niso podložni nobenemu vladarju in da javne zadeve obravnavajo skupno. To pa ni demokratizem, kakor ga pojmujejo sedaj, to je le nedostatek monarhije. Posamezna plemena so samostojna brez enotnega vodstva. Cesar Mavricij pravi naravnost, da so Slovani „anarhai“, t. j. med njimi ni močne države, marveč je množina samostojnih plemen, „ki se med seboj pripravijo in nihče neče poslušati drugega“. Tako govorijo i poznejši arabski pisatelji. V tem zmislu moramo umeti poročila Mavricija in drugih, če pripovedujejo o svobodoljubnosti Slovanov. Ta domnevana demokratičnost je v resnici anarhija, partikularizem in nezmožnost, ustvariti si večjo enotno državo. Leon Modri pravi naravnost: „Rajši se puste, da jih njih knezi mučijo in tlačijo, nego da bi se udali Rimljanom“. Sklepati se da, da so imeli knezi absolutno moč. Čisto naravno je, da so pri takih razmerah prve večje slovanske države ustanavljali tujci (Samo, Varjagi, Bolgari) in da še dandanes Slovani tako radi sprejemajo tuje gospodstvo. Temu torej ni vzrok domnevana miroljubnost ali domnevana nebojevitost, marveč nepredvidni partikularizem in vzajemno nasprotstvo posameznih plemen.

Kar se tiče socialnih razmer, si moremo na podlagi pomanjkljivih poročil in analogij z drugimi narodi predstavljati, da je bila pri posameznih plemenih velika razlika med svobodniki in sužnji in pri svobodnem prebivalstvu so bile zopet razlike (kakor povsod) z ozirom na bogastvo. V medsebojnih bojih in pri napadanju tujih dežel so si pridobivali Slovani veliko sužnjev. Poznejša zgodovina, bizantinska, arabska in druga poročila nam to potrjujejo; Nestor n. pr. pripoveduje, da se iz Rusije izvažajo na Češko kože, vosek, med in sužnji. S tem je pa tudi poročena stara teorija o demokratični slovanski družbi, o enakosti vseh pred zakonom i. t. d.

Za družno gospodarstvo nahajamo pri vseh primitivnih narodih, ne le pri Slovanih, marveč tudi pri Germanih (Sippe) i. t. d. V podrobnostih, ali je sedanja jugoslovanska zadruga direktno nadaljevanje gospodarske in in pravne organizacije starih Slovanov

in kako je nastala, je mnogo spornega in nerešenega (primerjaj spor Peisker—Dopsch in Kadlec—Pekař).

Tudi o slovanskem pravu ne moremo povedati nič trdnega. Na podlagi poznejšega stanja in analogij iz primerjajoče pravne zgodovine bi se dala napraviti rekonstrukcija slovanskega prava.¹⁾ Za Slovence je to poskusil Janko Babnik v spisu „Sledovi slovanskega prava“ (Letopis Matice Slovenske za leto 1882 in 1883, Ljubljana 1883, str. 64—95).

V vojnem oziru niso bili Slovani tako razviti kakor Kelti in Germani. Izogibali so se boja na odprtem polju, marveč so skušali zvabiti sovražnika v močvirja ali gozde in ga napasti iz zasede. Orožja so jim bila: mali ščit in sulica, leseni lok in strupene pušice; pozneje so imeli tudi čelado in oklepi. Kmalu so se naučili vojne umetnosti, od Rimljanov in jih baje, kakor pripovedujejo bizantinski viri, celo prekašali.

O staroslovanskem verstvu vemo jako malo. Kakor pri Germanih, tako je ustvarila izvečine nezanesljiva konstrukcija tudi pri Slovanih celo vrsto bogov in boginj. Kar se je razvilo pozneje, gotovo tudi pod vplivom tuje bogočastja, pri nekaterih slovanskih plemenih, zlasti ruskih in polabskih, in kar je ohranila nezanesljiva ljudska tradicija; vse to se prenaša v staro dobo in na vsa slovanska plemena. Prokopij pravi, da poznajo Slovani gospodarja vseмирja, ki povzroča grom in blisk. Njemu prinašajo žrtve (vole i. t. d.) Dalje časte reke, nimfe in druga „daimonia“, katerim tudi darujejo in pri tem skušajo izvedeti področnost. Pojedine, divji plesi in petje so po poročilih iz X. do XII. stoletja važen del slovanskega bogočastja, h kateremu spada tudi pokopavanje ali sežiganje mrtlicev s pogrebniimi slovesnostmi.²⁾

Prokopij nam slika Slované kot jako krepke, moške rdečkaste barve in las, umazani so kakor Huni (podobno Tacit). Arabski poročevalci pripovedujejo o kožnih boleznih, na drugi strani pa tudi o priljubljenih parnih kopelih pri Slovanih.

Glede značaja so sodbe različne. Prokopij pravi naravnost, da Slovani

¹⁾ Primerjaj dr. J. Adlešič, Slovansko pravo. (Cas, Ljubljana 1910, letnik IV., zv. 7 in 8, str. 307—316).

²⁾ Primerjaj dr. Jan Máchal, Bájesloví slovanské. Praga 1907.

niso hudobni, živé preprosto kakor Huni; povsod se hvali, kako so nena-
vadno gostoljubni, mili nasproti su-
žnjem in jetnikom, poveljuje se zve-
stoba njih žen. Nasproti temu jim pa
očita Mavricij perfidnost, enako po-
znejši nemški viri. Velikaši so živeli v
mnogoženstvu, položaj žen in otrok je
bil najbrže tak, kakor je bil pri drugih
narodih: suženjski.

O miroljubnosti, o „golobjem
značaju“ starih Slovanov ne govore
viri, edino Jornandes pravi, da so
nevešči orožja, a mnogoštevilni („ar-
mis disperiti, sed numerositate pol-
lentes“); toda zgodovina zlasti Balkana
priča ravno nasprotno. Poznejši viri
nam slikajo Slovane, posebno Čehe,
kot bojevit in krute („gens indomita,
pugnax et praeda vivens“). Šele Herder
je proti koncu XVIII. stoletja na pod-
lagi Rousseauovih nauk o prvotnem
prirodnem stanju človeštva in na pod-
lagi značaja latinskega (Letten) in ru-
skega ljudstva v okolici Rige začel
označevati Slovane kot miroljuben, po-
ljedelski narod par excellence. To je
bilo v dobi, ko je zmagovala filozofija
humanitete in ko so Slovani verovali v
pristnost Zelenogorskega rokopisa. Tako
je nastala teorija o staroslovanski demo-
kraciji, odgovarjajoča domnevani mirol-
jubnosti Slovanov-poljedelcev. Oprije-
mali so se te teorije poljski zgodovinarji,
zlasti pa je tudi Čeh Palacký na
njej utemeljil celo filozofijo češke zgo-
dovine in Slovak Kolár jo je oveko-
večil v svoji pesnitvi „Slávy Dcera“.
Ta teorija je imela velik vpliv na ruske
slavjanofile in še danes se splošno
pojmuje slovanska minulosť na ta način,
dasi je porazil to teorijo že leta 1892
profesor Soběstianskij.

Iz vsega tega vidimo, da je še mnogo
nejasnega in spornega glede slovan-
skega praveka; v posameznostih si
mnenja nasprotujejo, toda eno je go-
tovo: tako idealni naši pradedje niso
bili kakor nam jih slika starejša zgodovina.

Dr. Pivko sicer zavrača nauk o
miroljubnosti starih Slovanov (stran
15—16), splošno pa daje preveč kon-
cesij stari teoriji, ki je idealizovala
Slovane v nekake nadjudi.

II. del Pivkove knjige govori o prvih
početkih slovenske zgodovine do leta
800 (str. 34—61). Namesto „Longo-
bardi“, ki je poznejša romanizirana
oblika, pišimo rajši „Langobardi“.

V tretjem delu, Slovenci v letih 800 do
1276 (str. 62—108), nas predvsem za-

nima poglavje o Cirilu in Metodu, zopet
jako sporno vprašanje. Naznačim ne-
katere podrobnosti, o katerih se kri-
žajo mnenja.¹⁾

Novejši preiskovalci ne verujejo po-
polnoma, da bi bil Konstantin sam
sestavil za Slovane novo azbuko, marveč
smatrajo za možnost, da je Konstantin
ali čisto ali le deloma sprejel ali pa
samo enotno uredil grške minuskule,
ki so jih rabili balkanski Slovani za
svoj jezik. Na to meri najbrže (direktno
tega ne omenja) tudi Pivkova opazka
pod črto (str. 82), da so se pokrist-
janjeni Slovani silili pisati svoj jezik z
latinskimi in grškimi črkami, vendar
brez pravila. Konstantin je pisal na-
rečje macedonskih Slovanov in se je
pred prihodom na Moravsko — tako
se zdi — pripravil za pokristjanje-
vanje Bolgarov. Dr. Pivko piše včasih
„slovenski“, včasih pa „slovanski“ jezik.
Naj bi bil to razložil natančneje (glej
str. 82), da bi bili čitatelji na jasnem,
da narečje solunskih bratov ni bilo
moravsko-panonsko, kakor je trdila
stara teorija, ampak macedonsko, in
naj bi bil rajši dosledno pisal „slo-
vanski“.

Govoreč o tem, da so Metoda nje-
govi nasprotniki dolžili krivoverstva
(str. 86—87), bi bilo dobro, ako bi
bil dr. Pivko pojasnil, kakšno „krivo-
verstvo“ je to bilo. Metod in njegovi
učenci so se držali nauka, da sv. Duh
izhaja iz Očeta, na zapadu pa je že
od leta 589 prevladoval nauk, da iz-
haja sv. Duh iz Očeta in Sina, to je
tako zvali „filioque“. Rimska stolica se
dotlej v tem vprašanju še ni izjavila:
verovala je, kakor se je razvil nauk
na zapadu, toda formalno je še veljal
starejši simbol, ki je bil razširjen v grški
cerkvi.

Sporna je zlasti pristnost pisem pa-
pežev Hadrijana II., Ivana VIII. in Šte-
fana V. Ako so papeži sprva dovolje-
vali slovansko liturgijo, potem jo pa
zopet omejevali in jo končno prepo-
vedali, si lahko to razlagamo iz te-
danih kulturno-političnih razmer. S
početka so se kazali naklonjene, ker
so hoteli pridobiti in ohraniti slovanska
brata v zvezi z Rimom; morebiti so se
ozirali tudi na Bolgare, ki so postali
takrat kristjani in omahovali, kam naj
se priključijo: ali Carigradu ali Rimu.
Pozneje jim tega ni bilo treba. Mo-
ravski in Panoniji sta priznali zvezo z

¹⁾ Dr. Jos. Pekař, Rakonské dějiny, str.
271—343.

Rimom in, če sta hoteli ohraniti svojo cerkveno neodvisnost od Nemcev, sta bili navezani edino le na papeže, ki so storili zanj le toliko, kolikor se jim je zdelo nujno potrebno v interesu Rima.

Mnogo je še drugih spornih in nejasnih malenkosti, n. pr. Metodovo bivališče na Moravi i t. d.

Namesto „Madžari“ pišimo „Madjari“. Glede križarskih vojen (str. 108) bi omenjal, da so si papeži, ki so v boju za investituro postali duševni in politični voditelji krščanskega zapada, hoteli razširiti svojo moč in vpliv tudi na vzhodu in da so jim tožbe o preganjanju krščanskih romarjev v Palestini dale povod za boj zoper islam.

DR. L.

Slovenska Matica. Članek gosp. dr. Ivana Prijatelja, priobčen v „Naših Piskih“ avg. 1910 pod naslovom „Ob ilirizmu“, govori o dr. Drechslerjevi knjigi „Stanko Vraz“, o meni, o „Matici Slovenski“ ter „Matici Hrvatski“.

Kot oseba bom posebe odgovoril z besedo in dejanjem. Kot predsednik „Matic Slovenske“ pa priobčujem to-le konkretno pojasnilo:

1. Nazorov „Veli Jože“ je mogel iziti tako „razkošno“, ker je pisatelj prepustil „Matici“ rokopis brezplačno in ker se je ilustrator g. prof. Šaša Santelj odpovedal vsakemu honorarju za svoje slike.

2. Glavna založnica „Stanka Vraza“ je bila „Matica Hrvatska“ in je le pomnožila naklado te knjige za toliko, kolikor ima „Matica Slovenska“ slovenskih članov.

3. „Matica Hrvatska“ je doslej izdala „Slovensko Antologijo“ in 1. knjigo „Slovenskih povesti“ (do Keršnika).

5. Po zgodovinskem redu v slov. izdanjih „Matic Hrvatske“ je prišel sedaj na vrsto pisatelj dr. Fr. Detela. Odločili smo se za „Pegama in Lambergarja“, ker se po tem spisu vedno povprašuje tudi pri Slovencih in nam je izmed slovenskih članov došla pobuda o novem izdanju te knjige.

5. Po tem takem Maticin blagajnik dr. Fr. Detela kot blagajnik ni nič kriv, če izide knjiga vnovič.

6. „Matica Slov.“ ne odriva naše mlade literature. S „Pegamom in Lambergarjem“ pa ni oškodovano nobeno novo slovensko literarno delo, in sicer zato ne — ker ga ni.

Končno z vso odločnostjo zavračam od „Matic“ dr. Prijateljevo besedo „Fej“ ter jo obžalujem tem bolj, ker jo je g. dr. Prijatelj zapisal, predno se je poučil o stvari sami. Takih besed o kulturni instituciji ne bo izpregovoril mož, če sam priznava, da mu to in ono „ni natančno znano“ in da ne more govoriti dovolj „trezno in stvarno“, ker je „sredi zelenja in prirode“.

Dr. FRAN ILEŠIČ,

predsednik „Matic Slovenske“.

*

„Slovenska Matica“ odgovarja. Ne! Odgovarja žalibog dr. Ilešič, na čigar „dejanje“ sem bolj radoveden, nego na njegovo „besedo“, katero sem že zadnjič v tem listu pravično ocenil. Odgovor je vreden odgovora, zato pristavljam:

Ad 1. da me dr. Ilešič zopet ni razumel. Meni ne gre za to, s kakšnimi sredstvi je izdala „Slovenska Matica“ hrvatsko moderno delo, ampak za to, z kaj „Hrvatska Matica“, katere slovenski mentor je dr. Ilešič, ni izdala dozdej nobene take moderne slovenske knjige.

Ad 2. Torej „Hrvatska“ je tudi za Slovence izdala hrvatsko knjigo, a izdala ni lani nobene slovenske. Čemu Vam lepi, pravični programi, če se jih ne držite?

Ad 3. Tu sem hotel imeti čestitega g. nasprotnika. Jaz sem ironično rekel, „da mi ni natančno znano“, kaj je izdala doslej „Hrvatska“ slovenskega, da bi nam dr. Ilešič event. sam priznal, da je dosedaj izdajala samo njega. In to je gori storil. Hvala! Kako pa si more gosp. nasprotnik misliti in kako more triumfirati, da meni kot literarnemu zgodovinarju ni znana njegova „Slovenska Antologija“, mi je tem manj umevno, ker je s to knjigo zvezana literarno - zgodovinsko - znamenita ocena Županičiča v „Ljub. Zvonu“. Moje ignoriranje dr. Ilešiča slovenskih izdanj pri „Hrvatski“ je z ironičnim: „mi ni natančno znano“ karakteriziralo vrednost njegovih izdanj. Kaj je čestiti g. nasprotnik sezidal na nerazumljenem tem ironičnem izrazu, se vidi iz konca njegovega odgovora.

Ad 4. Torej lani je izdajala „Hrvatska“ za Slovence (Vraza) in letos izdaja zopet ista, toplot menda za Hrvate (Pegama in Lambergarja). Kaj pa je medtem delala „Slovenska“?

Kršila program? Ko bi bil hudoben, bi si njeno vlogo tolmačil tako: ker lansko leto „Hrvatska“ ni izdala nič slovenskega, ne bo tudi letos „Slovenska“ nič hrvatskega, iz maščevanja ji je celo priporočila v izdajo star ponatisek mesto modernega originala.

Ad 5. Da blagajnik dr. Detela ni kriv, rad priznam. „Fej“ je veljal vašemu zanemarjanju moderne slovenske belestrie. Da to zanemarjanje obstoja, Vam povem obenem ad 6, da mi je natančno znano, kako je „Slovenska“ v zadnjem času odklonila spis enega naših najboljših modernih piscev, katerega sedaj **res ni** v „Matici“, ker ga je pisatelju brez želje povratka — vrnila.

Namesto odgovora na zbadljivi konec pa sem v prijetnem položaju, navesti po „Barbara, Celarent...“ ljubeč rezultat primitivnega zaključka iz enostavne šolske logike. Iz mojih besed: „mi ni natančno znano“, in drugih temu podobnih, sklepa čestiti g. nasprotnik, da tako ne govori resen mož. Ker pa mi je dotična reč žalostno — resno znana (sedaj brez ironije!), potem sledi iz tega — no, recimo, da je malce nečastno, zmagovati može, ki ne razumejo neresne resnice. *Dr. IV. PRIJATELJ.*

Kulturni.

Družba sv. Cirila in Metoda je praznovala nedavno petindvajsetletnico svojega obstanka. Ob ti priliki je izdala knjižico, v kateri opisuje svoje delovanje in trpljenje izza petindvajsetletne dobe. Govoreč o križih in težavah, ki jih ji prizadevajo nasprotniki oziroma sovražniki, omenja tudi „napadov“, ki so v „Rdečem Praporju“ bili priobčeni proti nji, in hvali Boga, da niso našli med delavstvom odmeva.

To in pa akcija, ki so jo klerikalci proti družbi uprizorili početkom tega leta, nam je potisnilo pero v roke, da napišemo nekaj pojasnila.

Družba je namreč neopravičeno rahločutna, skoro bi rekli — preveč razvajena. Le tako si je mogoče razlagati, da smatra tisto, kar je v „Praporju“ stalo o nji, za napad.

Kaj je bilo v „Praporju“? Semtertja kakšna notica, v kateri se je družbi očitalo, da je v dno srca klerikalna

in do kosti lojalna. To očitane smo čuli zasebno prav pogostokrat v liberalnih krogih: seveda si ga niso upali izreči javno ali celo zapisati v listih. Vendar, očitane je vseeno bilo in ostalo.

To očitane pa ni bilo nič drugega nego opravičena kritika. In sicer iz dveh razlogov. Prvič je družba vedno hotela, da jo smatramo kot narodno institucijo, katere se briga za narod in za katero bi se moral brigati narod. Vsaka narodna institucija pa je naprava, ki stoji pod nadzorstvom celega naroda. Narod ima pravico, da se oglasi in pove o nji svoje mnenje, kadar se mu zdi umestno in potrebno. K narodu spadajo pa tudi socialisti, dasi so bili že tolikokrat njegovi „izdajalci“; in sicer spadajo tem nedvomneje v narod, ker bi drugače družba njih otrok gotovo ne sprejemala v svoje šole in vrtce; kajti ona sprejema načeloma le slovenske otroke! In zato so tudi socialisti mislili, da imajo pravico družbi povedati svoje mnenje o nji. — Drugič pa je to mnenje bilo takrat, ko je bilo izrečeno — in temu še ni davno — popolnoma utemeljeno; kajti družba je bila v resnici prežeta s klerikalnim in lojalnim duhom, da se je oboje kar cedilo od nje. Saj smo pred nekaj leti dognali v N. Z. na podlagi tajniških poročil in predsedniških govoranc, da je družba izvrševala le tisto, kar so zahtevali od nje slovenski katoliški shodi. Prav res smo se čudili, zakaj da pravzaprav tista pasivnost in rezerviranost naših klerikalcev napram družbi. Z obema rokama bi jo bili morali podpirati, ko jim je hlapčevala tako lepo prostovoljno! Škofje so jo morali s silo pehati od sebe, tako je tiščala za njimi. Lojalnosti so jo morale tudi šele odvdati same c. kr. oblasti. Res, prav prijetno de človeku, ko čita dotično samoizpoved v omenjeni knjižici: toliko pobožnosti, a nikjer uslišanja; toliko c. kr. udanosti, za nagrado pa brca...

Zaraditega so torej socialisti „napadali“ družbo. In kdo si upa danes reči, da niso imeli prav?! Saj družba ni noben „noli me tangere!“ — in najboljši dokaz tega je delovanje odbora, ki so ga klerikalci imenovali liberalnega. V tem delovanju je čisto jasno izražena tendenca, popraviti,

kar se je zagrešilo z neumestno po-
božnostjo in z nepotrebno lojalnostjo.

Žal pa, da se skriva v njem še
neka tendenca. V „Rd. Praporju“ se
je je dotaknil dr. H. Tuma (10. II. 1910)
v članku „Družba sv. Cirila in Me-
toda in socialna demokracija“. Družba
je tudi ta članek, kakor preje ome-
njene notice, smatrala za napad,
dasi v njem ni drugega, nego preci-
ziranje stališča, ki ga v danih raz-
merah socialna demokracija more in
sme zavzemati napram slovenski
šolski družbi. Druge imenujejo tako
stvarno obrazložitev — diskusijo;
družba ji pravi „napad“. Čemu?!
Kaj stranka nima pravice, jasno po-
vedati, kako se postavi napram ak-
tualnim zadevam vsakdanjega poli-
tičnega življenja? Menimo, da ima
celo dolžnost!

Dr. Tuma priznava v rečenem
članku, da „Družba sv. Cirila in Me-
toda, Lega Nazionale in Deutscher
Schulverein so v principu kulturne
družbe, s prvim namenom izobraže-
valnih zavodov. Socialna demokra-
cija mora torej v principu te družbe
priznati kot koristne in potrebne,
tako daleč in tam, kjer se ta princip
tudi varuje. Kjer Družba sv. Cirila in
Metoda, Lega Nazionale in Deutscher
Schulverein ustanavljajo šole v prid
mladini in se ne vtikajo v politične
boje in agitacijo, tam se lahko brez
drugega da prosta roka sodrugom,
da se udeležujejo izobraževalnega
dela kot člani družbe ali pa da do-
prinašajo zanje. V krajih pa, kjer te
družbe nastopajo ofenzivno, širijo
narodno sovraštvo, kjer se člani po-
družnic udeležujejo šovinističnega
liberalnega in klerikalnega boja, tam
je brez drugega dotično podružnico
bojkotirati.“

„Nastopa pa poleg principielnega
še drugo praktično vprašanje. Danes
nikjer na Slovenskem in tudi med
Italijani nobena iz meščanskih strank
ne podpira delavstva. Ne zahtevamo
politično strankarske podpore, ker
bi bilo nonsens to od nasprotnikov
zahtevati; pač pa je delavstvo in so-
delavske družine mnogokrat v polo-
žaju, ko bi lahko apelirale na hu-
maniteto meščanskih strank. Tako
ima socialna demokracija celo vrsto
izobraževalnih društev, ki se strogo
drže izobraževalnega dela in nimajo
s politično stranko nobene dejanske
dotike; ni ga pa slučaj, da bi me-

ščanske stranke podpirale take iz-
obraževalne institucije socialne de-
mokracije ali pa delavstvo sploh s
humanitetnega stališča. Nasprotno,
kakor hitro slovenske, italijanske li-
beralne ali klerikalne stranke kon-
statirajo, da so v kakem društvu,
pa bodisi še tako kulturno, pristaši
socialno - demokratičnega mišljenja,
takoj z največjo konsekvenco bojkotirajo izobraževalne in humanitarne
zavode socialnih demokratov. Danes
lahko konstatiramo, da za vse de-
lavsko izobraževalno in podporno
gibanje od meščanskih strank ni
prišel niti krajcar, brž ko se delav-
stvo ni priznalo ali za narodno ali
za krščansko-socialno. Vse ogromne
stroške mora delavstvo v svoj prid
samo doprinasati, raditega je tudi
praktično stališče, izreči, da delavstvo
nima nobenega povoda in tudi ne
materielnih sredstev, da bi podpiralo
Družbo sv. Cirila in Metoda, Lega
Nazionale in Deutscher Schulverein,
katerim so odprte mošnje meščanskih
denarnih zavodov in tudi javnih fak-
torjev po deželah, kjer pripadniki
dotičnih političnih strank tvorijo ofi-
cielne zastopnike dotične družbe.
Delavstva prva dolžnost je, da skrbi
za lastne potrebe, in zadovoljno
mora delavstvo biti, ako z največjim
naporom zmaga lastne potrebščine.
Taktični javni nastop za ali proti
posameznim družbam pa je dejansko
vprašanje, katero naj določi vsaka
krajevna organizacija zase. Kjer po-
družnice teh navideznih šolskih družb
opravljajo agitacijske posle posa-
meznih političnih strank, tam so nam
tudi politične nasprotnice in tam je
tudi dovoljeno jih napadati; kjer se
pa dotične podružnice strogo drže
vzgojevalnega programa, jih socialna
demokracija ne napada in tudi ne
sme napadati ne posameznih insti-
tucij, ne cele družbe.“

„Seveda je naravno, da pripadniki
socialne demokracije mnogokrat na-
padajo celo družbo tako, kakor se
dejanski obnaša, in največ povoda
temu dajejo narodni in meščanski
sloji sami; kajti slovenska liberalna
narodna stranka očita nemškemu
Schulvereinu in Legi Nazionale, ime-
nujoč jih „Politischer Kampfverein“,
in tako nazivajo Italijani Družbo sv.
Cirila in Metoda kot slovensko klerikalno narodno šovinistično insti-
tucijo. Ako si narodni klerikalni in

liberalni gospodje med seboj očitajo in dokazujejo, da je namen le navidezen, pravo delovanje posameznih društev pa šovinistično, politično, potem ne smejo zameriti niti posameznim pripadnikom socialne demokracije, da jim to povedo v lice. Slovenski socialni demokratje pa tudi vidijo, da je Družba sv. Cirila in Metoda bojni predmet med klerikalci in liberalci. Družba sv. Cirila in Metoda se je sprva obnašala kot strogo klerikalno društvo. Zato so jo narodni liberalci zanemarjali, napadli ter si priborili oficielno zastopstvo. Povsod pa nastopajo odbori podružnic Družbe sv. Cirila in Metoda, kjer pridejo v dotiko s socialnim demokratom, sovražno in nasprotno. Zaraditega je tudi naravno obnašanje socialne demokracije, da vidi v Družbi sv. Cirila in Metoda sedaj bojno narodno šovinistično institucijo pod okriljem narodno-liberalne slovenske stranke.

Ta tendenca je, nad katero se izpodtikamo. In nihče naj je ne skuša utajiti, ker jo vidimo! Pokazala se je hitro po zgodovinski skupščini v Bohinjski Bistrici. Prav nam je bilo, da se je začela takrat Družba sv. Cirila in Metoda otrešati vpliva klerikalizma, — toda ni se znala obdržati v ravnovesju in padla je v drugi ekstrem, v liberalizem. Kakor nam je všeč ono, nam je bilo ne ljubo drugo. Izprva so se nekako sramežljivo zatajevali. Ko pa je "Slovenec" s svojim znanim člankom o "Cirilmetodariji" potegnil zaveso izpred malika, si niso drugače mogli pomagati, nego da so priznavali opravičenost očitanja, da so liberalci in da je družba torej v liberalnih rokah in službah. Takrat bi se bili voditelji družbe lahko dvignili višje, pa bi bili vzeli v roke moderno šolstvo na Slovenskem, če bi bili znali in mogli in če bi si bili upali. Tako pa so ostali na polovičarski poti, kakor vselej in povsod, in so bili liberalci. Škoda zamujenega trenutka!

Rečemo pa, da nas tudi to ne bi motilo — kakor je dr. Tuma tudi implicite povedal v citiranem članku — če bi vodili družbo liberalci. Saj vidimo, da imajo tudi drugod podobne šolske družbe v rokah ljudje, ki niso socialni demokratje. Toda

razlika je med obojimi: kako vodijo drugod šolsko politiko in kako pri nas; kakšen duh vlada v šolah drugod kakšen pri nas...

Saj ne tajimo dobre volje, ki jo imajo morda voditelji naše družbe v njenem delovanju. Toda kako naj jim zaupamo, če proglašajo, ali vsaj dovolijo molče, da se proglašajo družba za institucijo liberalne stranke, liberalcev. Tako smo čitali v "Slovenskem Narodu". In izvolitev dr. Tavčarja v odbor družbe je na nas napravila utis, kot da se je z njo udaril daleč viden pečat političnega liberalstva družbi na čelo. In kaj naj rečemo, če se spominjamo odbornikov iz narodno-radikalnega taborišča, o katerih vemo, da so zaradi svojega nemodernega naziranja o narodnosti bolj polni predsodkov proti socialni demokraciji nego častitljivi liberalci? Zaupanja ne vzbujajo v nas niti najmanj. Kdo naj nam jamči, da se otroci slovenskega proletariata, ki sodijo brezpogojno v slovensko šolo, ne bodo napajali v družbinih šolah z duhom, diametralno nasprotnim socialni demokraciji in proletarskim interesom? Ali je mogoče prezreti dejstvo, da iste osebe, ki sedijo v vodstvu družbe, stoje tudi jako blizu žolti narodni delavski organizaciji? Ako na eni strani izdajajo koristi delavstva, pa jih bodo na drugi ščitili? Odkritostno priznavamo, manjka nam vere... Tembolj je nam manjka, ker je vodstvo tisto, ki more vplivati na učeče osebe, kakšnega duha vlivaj v srca nežne dece...

Zakajgre: ali morete jamčiti vsaj, da se v družbenih zavodih ne bo proletarskih otrok vzgajalo v duhu, nasprotnojočim interesom proletarskega razreda? Ti interesi so čisto posebni in ne soglašajo z interesi drugih razredov, kolikor jih pač imamo na Slovenskem. Te interese hoče proletariat čuvati za vsako ceno in pod vsakim pogojem, ker si drugače izpodkoplje sam tla, na katerih živi in raste... Brez tega jamstva socialna demokracija ne more zaupati niti družbi, niti njenemu vodstvu. Ako sedaj slovenski proletarci pošiljajo svojo deco v družbine zavode, s tem le izražajo, da si, kadar izbirajo med dvojnimi, izberejo manjše zlo.

Dr. D.

RAZPRAVE

VII. rednega zbora jugosl. soc. dem. stranke v Avstriji. Stenografični zapisnik. Cena 60 vin. — Prvikrat je izdala jugoslovanska soc. dem. stranka v Avstriji stenografični zapisnik svojega strankarskega zbora. Zanimiv je in vreden, da se ga pazno čita. Dobi se pri: „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“.

„KATOLIŠKO SVETOVNO NAZIRANJE IN SVOBODNA ZNANOST.“

Napisal dr. L. Wahrmund. Cena 70 v. Te znamenite brošure, ki je toliko prahu vzbudila v avstrijski javnosti, ima „Del. tiskovna družba v Ljubljani“ še nekaj v zalogi, zato opozarja iznova, naj si jo omislijo tisti, ki se zanimajo za ta eminentno važni predmet.

Drama Prešernovega duševnega življenja.

..... Spisal dr. Ivan Prijatelj. — Cena 40 vin.

Prešernov spomenik

Uredil dr. Ivan Prijatelj. Cena 80 vin. — Ti dve knjižici, ki so jih izdali v Prešernovo proslavo „Naši Zapiski“ I. 1905, se nahajata še v zalogi „Delavske tiskovne družbe v Ljubljani“, Opozarjamo vse one, ki bi si jih radi nabavili.

Magdalena

..... Spisal I. S. Machar. Preložil dr. Anton Dermota. Cena 2 K.

NARODNO VPRAŠANJE IN SLOVENC.

Napisal Etbin Kristan. — Cena 24 vinarjev. — Dobi se pri

!!! „Delavski tiskovni družbi v Ljubljani“. !!!

„RDEČI PRAPOR“

Osrednje glasilo Jugosl. socialne demokracije. Izhaja v Ljubljani vsako sredo in soboto. Cena mu je K 10.40 za celo leto, K 5.20 za pol leta, K 2.60 za četrt leta in mesečno 90 v. Prinaša zelo zanimivo vsebino in je najboljše pisani slovenski politični list.

Knjigarna L. Schwentner, Ljubljana

Prešernova ulica št. 3

=====
priporoča nastopne novosti svoje založbe:
=====

Cankar I.: Kurenti. Starodavna povest. Broš. K 1-50, vez. K 2-80, po pošti 10 v več. Ta povest je slika stoletnega trpina-veseljaka slovenskega naroda. Odlikuje se po posebnem jeziku del čudovitega domačega kolorita, tudi slog je nekaj izrednega, ne sicer cankarjevsko briljanten, a vendar tako lep, da enako lepega ne piše noben naših pisateljev. Trije sonetje na koncu povesti so takorekoč njen magistrale.

Cankar I.: Hlapci. Drama v 4 aktih. Broš. K 2—, po pošti 10 v več. V drami je pisatelj v jarko luč postavil aktualno, socialno in kulturno vprašanje, ki mora zanimati vsakogar, kdor smatra šolo in učiteljstvo za faktor, ki bo pred vsemi odločeval o usodi našega naroda. Ni to navadna politična senzacijska drama, preračunjena za efemerni efekt, ampak stvar, ki pretrese učitelja, da se nad njo zamisli in premišluje.

Milčinski Fr.: Igračke. Broš. K 2—, vez. K 3—, po pošti 20 v več. Zbirka ljubeznivih humoresk in satiričnih črtic zlasti uradniškega, posebno sodniškega življenja. Semtertja zazveni trpka ironija in marsikateri občutni udarec pade na justico in njene služabnike. Posebno prijetno dé čitatelju čut za socialno pravičnost, ki se v obili meri razodeva v teh navidezno „nedolžnih“ črticah.

Trdina I.: Zbrani spisi. VI. in VII. knjiga. Broš. à K 2-50, vez. à K 3-70, po pošti 20 v več. Tudi te dve knjigi prinašata celo vrsto doslej še ne priobčenih pripovednih spisov. Njih vrednost vnovič povdarjati, bi bilo pač odveč, saj o tem je že vsakdo prepričan, da ga ni med našimi inteligenti, ki bi bil tako spoznal in obenem tako prav razumel življenje našega naroda na Dolenjskem kakor Trdina. S tema knjigama pa zakladnica njegove literarne zapuščine še nikakor ni izčrpana. Še marsikak biser se bo dal iz nje izkopati.

Kersnik Janko: Zbrani spisi. V. zvezek. Broš. K 5—, v platno vezan K 6—, v polfrancoski vezbi K 7—, po pošti 30 v več. V tem zvezku, obsegajočem dva snopiča, so priobčene pisateljeve poezije ter literarni in politično-polemični spisi. Urednik dr. Prijatelj jim je pridejal potrební obširni komentar, ki sedanji generaciji prinaša mnogo novega in pojasnjuje marsikatero temno zadevo iz našega polpreteklega političnega in kulturnega življenja.

Založništvo L. Schwentner vabi nadalje na naročbo:

Novih Akordov, ki so se s svojim devetim letnikom preustrojili v glasbeno revijo na ta način, da prinašajo razen skladb v dosedanjem številu tudi prilogo glasbeno-literarne vsebine. Nihče ne more tajiti, da se s tem zadošča le živi potrebi, ki jo čutijo vsi muzikalni krogi. **Cena za vse leto K 10, za pol leta 5 K, posamezni zvezki po 2 K.**